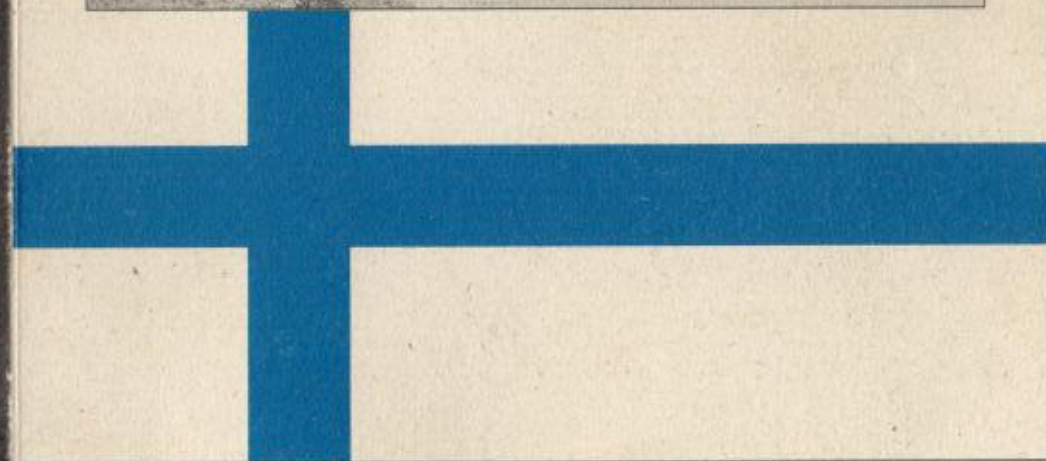

PIMEÄT VUOSIKYMMENET

PIMEÄT VUOSIKYMMENET

SAKARI SELIN

Siniristilippu liehuu, on Suomen suvi ja suojeluskuntain urheilupäivät. Nuoret urheilijat ohimarssilla - kädet natsitervehdyksessä. Kuva Sotamuseo

Pimeät vuosikymmenet

© Sakari Selin

Valokuvat Veikko Koivusalo, Kansan Arkisto, Sotamuseo ja Tiedonantajan arkisto

Taitto Ari Sardar

Kansikuva: Sotamuseo.

Julkaisija

Demokraattinen Sivistysliitto ry.

Painopaikka

J-Paino Oy

Helsinki 2003

ISBN 951-97831-5-6

TOTUUS EI KUOLE

Kotimaamme historiassa on ajanjaksoja, joista ei ole paljon puhuttu. Sitä on myötäillyt vanha sananlasku: "Joka vanhoja muistelee sitä tikulla silmään".

Miltei näin oli todella vuoden 1918 sisällissodan jälkeen. Punaisten vainajien muistoa ei saanut vaalia. Voittajien ylivalta niin julkisuudessa kuin vallankäytössä takasi sen, että jopa punaisten perilliset vaikenivat taustoistaan. Isät ja äidit, mummot ja vaarit eivät kertoneet lapsilleen tai lastenlapsilleen, mitä oli tapahtunut, mitä he olivat kokeneet.

Lehtimies saa harvoin kiitosta osakseen. Siksi olin yllättynyt, kun sain paljon myönteistä palautetta 1990-luvun alussa kirjoituksista, jotka käsittelivät 50 vuoden takaisia tapahtumia.

Unohtaminen on inhimillistä. Joskus se on tarkoituksenmukaista.

Kansakunnan muistin kannalta on kuitenkin tärkeää tietää mitä on todella tapahtunut. Nykyisyyttä ei voi toden teolla ymmärtää tuntematta menneisyyttä. Historiamme vaietut totuudet ovat muokanneet monien sukupolvien ajatusmaailmaa suuntaan, joka ei pidä yhtä totuuden kanssa. Vuosikymmenien aikana valheet ovat muuttuneet todellisuudeksi.

Meillä on yhä vakavasti otettuja julkisuuden henkilöitä, jotka kutsuvat vuoden 1918 sisällissotaa vapaussodaksi. Moni muikin lähimenneisyyttämme kuvaava käsite perustuu silkalle valheelle. Unohtaa ei sovi, että pelkkä asioista vaikeneminen on usein tietoista valehtelua.

Näitä isompia ja pienempiä valheita olen pyrkinyt kirjoituksillani kyseenalaistamaan. Kiinnostuin aiheista 1990, jolloin tuli kuluneeksi 50 vuotta Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran perustamisesta. Monet kirjoitukset liittyvätkin vuosipäiviin. Olen kiitollinen, että muutamat lehdet, kuten Kansan Uutiset, Tiedonantaja ja Eläkeläinen, ovat tarjonneet niille aikanaan palstatilaa. Erityisesti kiitän tämän kirjasen kustantajaa Demokraattista Sivistysliittoa.

Muutamit artikkeleista ovat tapahtumien vuosipäiviin sidottuja, se ilmenee kirjoitusten julkaisuajankohdasta. En ole katsonut tarpeelliseksi muuttaa tekstejä poistamalla toistoja tai lisäämällä uutta tietoa. Toivon, että tämä kirjoitus-kokoelma herättää osaltaan harrastusta työväenliikkeen historiaan, jossa lähi-vuosina eletään merkittäviä 100-vuotismuistoja: vuoden 1903 Forssan puoluekokouksesta vuoden 1905 suurlakkoon.

Elokuussa 2003

Sakari Selin

Sisällys:

Totuus ei kuole	3
Kouluttamattomat ja kurittomat punaiset taistelivat rajusti	6
Suomella hurja suunnitelma Pietarin valtaamiseksi	12
Kuinka kansanedustajia ennen kohdeltiin	16
Hyökkäys punaorpokotiin Sälinkäällä	22
Yli 10 000 punaorpoa kadonnut	26
Seppelenuhakin kumoukseen kiihottavaa kirjallisuutta	30
Kun Suomessa jaettiin oikeutta Trajanuksen tapaan	34
Suojeluskuntaurheilun haamut	40
Rajut otteet estivät SNS I toiminnan	44
Takavarikko 30 poliisin voimin	48
Mitä Tampereella tapahtui	52
Tutkimatta keskitysleireihin	58
Ensimmäinen suomalainen keskitysleiri	64
"Kirjoitin ja pelastin sieluni"	68
Suomi torjui länsivaltain avun	76
Mannerheim antoi nimen	80
Millainen olisi ollut keskitysleiri-Suomi?	82

Vanha Valpo kortitti 300 000	88
Inhimillisyydestä kuolemantuomioita	94
Oliko heidät tarkoitus tuhota?	100
Enemmän kommunisteja kuin juutalaisia	106
Salainen urkkijaverkosto	114
Britit ahkeroivat irrottaakseen Suomen Hitlerin rintamasta	118
Kissa ja hiiri –leikki Katri Valan tunteilla	124
Metsäkaartilaisten jahtia Hämeenkyrössä	130
Suojeluskuntien rooli kotirintamalla	136
Laihon armoton kiirastuli	140
Aseellisen vallankumouksen tavoite ei istu	146
Olisiko Suomi itsenäinen?	152
Kuin kaksi eri puoluetta	158
SKP:n hyvät, pahat ja rumat	164
Anna Wiikin pioneerityö	170
Suomi ei ollut valmis Kansanrintamaan	174
Mitä 1918 todella tapahtui	190
von der Goltz: Ei Mannerheim	
vaan saksalaiset ratkaisivat taistelun Suomesta	196
Kivikosken Paven uskomaton ennuste	202

KOULUTTAMATTOMAT JA KURITTOMAT PUNAISET TAISTELIVAT RAJUSTI

Oli kurittomuutta, joukot tekivät mitä tahtoivat. Jotkut lähtivät linjoista omia aikojaan. Päälliköt haukuttiin, jos tuntui olevan aihetta ja tilalle valittiin uudet.

Oli suoranaista petturuutta, valkoisten asiamiehiä. Mutta ylin johto piti puheilla ja uhkauksin miehet asemissaan.

Oli sanoinkuvaamatonta rohkeutta, oli uhrimieltä ja työväenjoukkojen aatteellista paloa.

Tampereella käytiin maalis-huhtikuun vaihteessa 1918 vuonna laajamittainen, raju sota, jossa tilanteet vaihtelivat tunti tunnilta.

Johtajille lähtöpassit

Punaiset saivat tulikasteensa ympäröivässä maakunnassa käydyissä taisteluissa. Tampereelle perääntyvät joukot olivat 17-20.3. 1918 lopen kyllästyneitä johtajiinsa.

- Ne tulivat Tampereelle kovin tyytymättöminä entisten päälliköittensä Rahjan ja Hyrsky-murron toimintaan. Heidän oli poistuttava Tampereelta ja sitten täytyi valita uudet päälliköt.

Näin kertoi 49 vuotta myöhemmin asemamies K.L. Kulo, joka joutui silloin vedetyksi 30-vuotiaana keskelle myrskyn silmää.

Kulo kertoo, miten tuolloin maaliskuun 22 päivän tienoilla tuli Helsingistä kaksi sosialidemokraattia, Yrjö Sirola ja O.V.Kuusinen järjestämään Tampereen puolustuksen johtoa uudelleen.

- Nyt järjestettiin kokous Teatteritalolle, jonne kutsuttiin kaikki johtavat henkilöt.

Asemamies Kulo joutui kokouksen aikana järjestelemään Aitolahden ja Mesukylän välillä oleville joukoille kuularuiskuja, joksi konekiväärejä silloin yleisesti nimitettiin.

- Tullessani sieltä takaisin minulle ilmoitettiin, että minut on valittu Tampereen puolustuksen toiseksi johtajaksi yhdessä Hugo Salmelan kanssa.

Sirola: Jos minä ja Kuusinen jäisimme tänne

Teatteritalossa valittujen johtajien nimet pantiin Kansan Lehteen, mutta listasta jäi Kulon nimi pois. Sirola tuli Kulon luokse selvittämään asiaa - ikään kuin pyytämään anteeksi.

Tosiasiassa lieene käynyt niin, että punaisten ministerit havaitsivat viime tingassa, että ylimmässä johdossa tarvittiin joku joka tuntee Tampereen. Kukapa siihen olisi ollut parempi kuin rautatieläinen K.L. Kulo, joka oli näyttänyt jo järjestelykykynsä pannessaan junaliikenteen palvelemaan punaisia.

- Kun minut sitten valittiin, tuli Sirola ja kysyi, olisiko syytä, että myös minä ja Kuusinen jäämme tänne.

Kulo sanoi vastanneensa kieltävästi, parempi että he lähtisivät järjestämään apuvoimia Tampereelle.

- Näin sitten tapahtui ja he lähtivät aivan viime hetkessä. Jos he olisivat hiukankaan viivytelleet, he olisivat jääneet saartorenkkaan sisäpuolelle, Kulo toteaa.

Voi vain kuvitella, mitä olisi tapahtunut, jos kansanvaltuuskunnan johtavat henkilöt olisivat jääneet Tampereella valkoisten vangiksi!

Yliarvioimatta yksilöiden merkitystä historian kulussa voinee kuitenkin sanoa, että silloin moni asia jopa 1918 perustetun Suomen kommunistisen puolueen historiassa olisi saanut toisenlaisen muodon.

Rautakourista tykkimiehiä

SKP:n maanalaisella kaudella viisi vuotta piirisihteerinä toiminut Arvo Lammien talletti 1950-luvulla suuren joukon mittaamattoman arvokkaita punakaartilaiden haastatteluja.

Niiden joukossa on mm. tykkimies Oiva Sandellin kertomus. Hän oli kuullut kolmen tuuman kenttätykin miehistöön, joka oli koulutettu puolentoista kuukauden kurssilla tehtäviinsä.

- Meitä oli 10 poikaa, kaikki metallimiehiä eri paikkakunnilta. Opettajat sanoivat meidän oppivan pikemmin ampumaan tykeillä.

Sandellin tykkimiehistö sijoittui Sorinahteelle, jossa pian kehittyi valkoisten patterien kanssa kiivas tykkitaistelu.

- Valkoisten tykkien suuliekeistä arvioimme heidän tykkiensä aseman ja me pommitimme heitä ja he meitä ja kaupunkia. Tarkalla tulellamme saimme aikaan sen, että heidän täytyi useasti vaihtaa asemiaan.

Näin jatkui useita päiviä, kunnes Sandellin asemaan tuli osuma. Hän jäi ainoana haavoittumatta, otti tykistä lukon ja vei sen esikuntaan. Sieltä hänet komennettiin samalle rintamalle Helsingin A-komppanian tykille, jossa oli enää kolme miestä.

Maaliskuun 26. päivänä käytiin jälleen raju tykistötaistelu Kalevankankaalla. Se päättyi valkoisten sekasortoiseen perääntymiseen.

- Valkoisten tuli oli kiihtynyt. Meille sanottiin, että meidän ketju on metsän reunassa. Näimme sieltä tulevan miehiä kahdessa ketjussa kohti kaupunkia. Luulimme niitä ensin omiksi, mutta kun katsoin kiikarilla, näin että ne olivatkin valkoisia.

Sandell ilmoitti toisille tykeille lahtareiden olevan tulossa ja lähetti vei tiedon päämajaankin.

- Silloin aloimme kiivaan kranaatti- ja shrapnellitulen valkoisten ketjuja kohti. Kun meidän tykissä oli vain neljä miestä, annoin tähystystehtävän erälle naisoturille, joka sattui olemaan paikalla.

“Kuularuiskut lauloivat”

Samoin kuin tykkimiehiä, koulutettiin punaisia myös kuularuiskuihin. Konekivääriampujaksi kelpuutettiin jo viikon kurssin jälkeen.

Kustaa Sepponen oli saanut tulikasteensa Takahuhdissa ja Messukylässä.

- Olin minä sitten vielä hautuumaallakin ottamassa vastaan ruotsalaisen prikaatin hyökkäystä. Olin siellä kappelin kohdalla Järvensivun puoleisella laidalla. Ruotsalaiset tulivat vinosti rinnettä ylös.

- Ruotsalaiset hyökkäsivät kaksi kertaa aika leveällä rintamalla. Ajattelin, että tästä ette nyt tule. Kuularuiskuni oli hyvässä kunnossa ja lauloi hyvin. Olen kuullut siinä 300 kaatuneen ja vain 20 pelastuneen koko joukosta, mutta kai ne luvut tarkemmin valkoisten historiassa on.

Tänä samana päivänä, verisenä kiirastorstaina, 28.3. valkoisten koko päivän kestänyt hyökkäys tyrehtyi suuriin tappioihin. Tykkimies Oiva Sandell oli taistelussa mukana, kunnes häneen osui kaksi luotia. Ryömien hän alkoi perääntyä ja näki vielä, kun punaiset ryhmittivät teurastuslaitoksen ja Tammelan koulun välille.

- Näillä joukoilla oli useita kuularuiskuja. Valkoiset luulivat, että tie on auki. Mutta kun he pääsivät aukean laitaan, alkoivat kuularuiskut laulaa. Siinä saivat sitten ruotsalaisetkin sen kuuluisan löylinsä, minkä johdosta heillä on tällä paikalla muistomerkki, Sandell muistelee.

Joukot eivät tässä vaiheessa vielä tienneet, että punaisten ylipäällikkö Hugo Salmela oli silpoutunut kuolettavasti päämajassa sattuneessa räjähdyksessä. Tokko tiedettiin sitäköön, että edellisenä päivänä 27.3. oli valkoisten saartorengas Tampereen ympärillä sulkeutunut, kun punaisten apujoukot oli lopullisesti pysäytetty Lempäälässä.

Naiset viimeiseen asti

Kun muu kaupunki oli jo valkoisten hallussa, piti naiskomppania puoliaan kaupungintalossa. 4.4. valkoiset olivat Esplanadilla - nykyisessä Hämeenpuistossa - Näsiliina oli uudelleen vallattu ja punaiset yrittivät läpimurtoa Pyhäjärvellä. Mutta kauppatorin seutu teki ankaraa vastarintaa. Kaupungintalon puolustajat antautuivat vasta seuraavan päivän, 5.4. iltana.

- Naiskomppania syntyi naisten aloitteesta, kertoo Ida Brusin.

Tarkoituksena oli, että naiset olisivat suorittaneet vartiopalvelusta, mutta taistelujen lähestyessä heidät vedettiin mukaan rintamille. Kivääriammunnat pidettiin Pyhäjärven jäällä. Päälystönä oli alussa miehiä, mutta sitten naiset ottivat heidän paikkansa.

Naiskomppania jakautui Mustanlahden kallioille ja Ratinaan, kuumimpiin paikkoihin.

- Mustanlahden kallioista käytiin kovia taisteluja. Näsiliina siirtyi kädestä käteen. Useita punakaartilaisia jäi vangeiksi, näistä naiset oli heti ammuttu.

Ida Brusin joutui Ratinaan 50 naisen ryhmässä. Sieltä naiskomppania vetäytyi kaupungintalolle, jossa oli myös miehiä, haavoittuneita ja pakolaisia.

- Kaupungintalon puolustajia riitti joka puolelle eikä ammuksia säästetty. Taistelu oli yhtämittaista yötä päivää. Ullakolla olivat miehet, jotka olivat valanneet konekiväärilleen oivan paikan, kellotaulun aukon.

“Ei hallituksen joukkoja”

Vihdoin kun väsymys ja nälkä tekivät tehtävänsä kaupungintalon puolustajat antautuivat. Jono vietiin Puutarhakadun kautta vanhan kirkon edustalle. Siellä tapahtui punaisten tunnistaminen.

- Tunsin näistä yhden, etsiväkonstaapeli Knaapin, joka sormellaan osoitti:

tuossa, tuossa, tuossa aina kun näki tuntemansa punakaartilaisnaisen ja huuteli välillä törkeyksiä. Ensi vaikutelmani valkoisista valloittajista ylitti kaikki kuvitelmani heidän julmuudestaan ja raakuudestaan.

- Tästä alkoivat muistot raskaasta vaelluksesta vankileiriltä toiselle. Näin miten tuttuja ja tuntemattomia vietiin teloitettaviksi, miten heitä kuoli nälkään leirillä, miten tovereiden ruumiita kuormattiin halkorattaille ja kuormien kaatamista joukkohautoihin.

Ida Brusin kertoi lapsen syntymästä vankileirillä ja nälkäisen pienokaisen jatkuvasta itkusta. Tuomiota langettaessa kenttäoikeudessa kysyi pöydän päässä oleva puheenjohtaja:

- Ammuitteko te laillisen hallituksen joukkoja?
- En.
- Oliko teillä kivääri?
- Oli.
- Ammuitteko sillä?
- Ammuin.
- Ketä te ammuitte?
- Lahtareita.

Valkoiset edelläkävijöitä

Sanotaan, etteivät saksalaiset keskitysleirejä keksineet, vaan suomalaiset. Saksalaiset tulivat kuuluisiksi myös panttivankien ampumisista. Mutta suomalaiset olivat tässäkin edelläkävijöitä.

Orivedellä punakaartiin liittynyt 17-vuotias renkipoika Oiva Peltonen päätyi lopulta Pispalan rintamalle, jossa antautui vangiksi huhtikuun 6. päivän koittaessa.

- Huhtikuun 7. päivänä vankeja alettiin marssittaa Kalevankankaalle hautausmaata vastapäätä oleviin parakkeihin. Valkoiset olivat varanneet itsensä katujen varsille ilkkumaan ja uhkailemaan meitä.

Parakissa numero 8 oli 800 miestä ja naista.

- Valkoisten kosto oli ankara. Joka päivä huudettiin punaisten johtomiehiä tapettaviksi, vaikka sitä tehtiin jo torillakin.

- Kun kaupunkiin jäi aseistettuja punaisia piileskelemään, tuotiin seinille laput, joissa luki, että jos yksikin valkoinen sotilas ammutaan kaupungissa, niin tilalle ammutaan kymmenen vankia.

Kesällä hautuumaalle vietiin joka päivä kuormittain ruumiita. Pitkillä lavoilla ne oli laitettu kuin risukuorma. Päitä ja jalkoja roikkui kuorman sivuilla eikä

niissä ollut kuin sininen nahka luiden päällä. Kuorma vietiin haudan reunalle, kaadettiin sinne, eikä kaikkien nimiäkään tiedetty.

Näin muisteli kevään 1918 tapahtumia 29 vuotta myöhemmin 18. 5. 1947 Oiva Peltonen Oulun Koskelankylässä. Hänellä oli lopuksi eräs viesti:

"Olisin sitä mieltä, ettei nää asiat sais jäädä aivan unhoon. Kun työväellä ei ole ollut aikaisemmin mahdollisuuksia senkään vertaa kuin nyt julkaista näitä asioita, niin toivon, että tästä vielä edes osa näkisi päivän valon."

Lienee kohtuullista, että edes itsenäisyyden juhluvuoden 75-vuotismuistojen merkeissä 1992 hänen toivomuksensa toteutetaan.

(KU/1992)

Valkoisten tykistö teki pahaa jälkeä Tampereella. Tammelan kaupunginosassa, vain kivenheiton päässä Hämeenkadusta, taloista jäivät jäljelle vain savupiiput. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

SUOMELLA HURJA SUUNNITELMA PIETARIN VALTAAMISEKSI

Vuoden 1919 huhtikuun 4. päivänä 80 vuotta sitten Suomen vt. ulkoministeri Leo Ehrnrooth antoi Suomen Pariisissa oleville edustajille valtuudet neuvotella valkoisten venäläisten ja liittoutuneitten kanssa Suomen joukkojen voimin suoritettavasta Pietarin valloituksesta, kertoo tohtori Martti Ahti teoksessaan *Salaliiton ääriviivat* (Weilin & Göös, 1987).

Tarkoituksena oli, että Pietari luovutettaisiin valloituksen jälkeen valkoisille venäläisille, jotka olivat jo saartaneet Pietaria, lähimpänä Virossa Judenitshin ja Laidonerin johdolla.

Historian ironiaa on, että lähes samanaikaisesti Pariisissa koolla ollut Venäjällä vallasta syöstyjen voimien "poliittinen neuvottelukunta" totesi kannanotossaan, että Leninin Suomelle myöntämä itsenäisyys on vain tilapäisluontoinen.

"Pietari hävitettävä"

Tri Martti Ahdin teoksessa todistetaan, miten valmista kaikki olisi ollut, jos tuumasta olisi päästy tekoihin. Taustalla oli myös nykyisin "teatteriyhteisölle tuttu" kenraali Mannerheim, joka esitteli yleisesikunnan laatiman suunnitelman brittikenraali Hubert Goughille toukokuun 26. päivänä 1919.

Myös aatteelliset lähtökohdat olivat lujissa käsissä. "Aasialaisen kupan ja venäläisen mädätyksen haiseva pesä oli hävitettävä maan tasalle", sanoivat Martti Pekkala ja Santeri Alkio. Elmo E. Kaila suositteli Pietarin upottamista veden alle, kun taas Kai Donner toivoi kaupungin vajoavan siihen suohon, jonka päälle se on pystytetty.

Varsinainen ideologi, historiassamme myöhemminkin monin tavoin tuttu pappi Elias Simojoki ennakoiki kirjeessään ihanaa näkyä suomalaisten joukkojen etenemisestä Pietaria kohti:

"Kohti Pietaria ja kunniaa, juoksuhaudat täyttyvät vihollisten ruumiista, joitten yli suomalaiset ryntäävät... Pian liehuu Pietarin yllä siniristilippu kertoen mykkää mutta ylpeää kieltä maailman pienimmästä mutta sisukkaimmasta kansasta."

Myös Mannerheimin uskotulla, sotaministeri Rudolf Waldenilla oli oma päämääränsä. Hänen mielestään olisi hyvä "ehdiä Pietariin ennen muita", ja pitäisi "ei vaan miehittää, vaan myös perusteellisesti tuhota se".

Suomella 70 000 miestä - "Pietari läpijuoksuna"

Suomen armeijan yleisesikunnassa huhtikuussa laaditusta ja toukokuussa täydennetyistä hyökkäyssuunnitelmista käy ilmi, että liikekannalle pannun armeijan vahvuus olisi n. 70 000 miestä eli 7 divisioonaa, osa tosin vain reservissä. Karjalan kannaksella laskettiin olevan vastassa vain 15 000 miestä.

Hyökkäyksen pääsuuntana ei ollut lyhin tie Terijoelta, vaan ylempää Raudusta lähtien. Suomenlahden rantaa noudatteleva sivustahyökkäys taas etenisi suunnitelman mukaan Pietarin rataa pitkin. Suomen yleisesikunta oli niin varma asettamistaan tavoitteista, että se laski ratkaisun tapahtuvan jo Kannaksella. Pietarin valloituksen oletettiin tapahtuvan lähes läpijuoksuna. Niinpä tarkoituksena oli, että kolme divisioonaa etenisi välittömästi kaupunkia ympäröivälle puolustuslinjalle, joka ulottuisi Suomenlahden pohjukasta Laatokkaan ja jonka etäisyys kaupungista vaihtelisi 30 - 60 kilometriin.

Pietarin valloitusta pidettiin tiedustelulähteiden mukaan niin helppona, että kaupunkiin aiottiin jättää vain yksi pataljoona tuhoamaan venäläisten viimeisiä vastarintapesäkkeitä ja miehitystehtäviin. Kun tehtävä olisi suoritettu, valloitetut alueet oli tarkoitus "epäitsekäästi" luovuttaa valkoisille venäläisille joukoille.

Tosiasiassa Pietarissa oltiin varsin huolestuneita suomalaisten aseittenkalistelun vuoksi ja uhka siltä suunnalta nähtiin todellisena. Nuori neuvostotasavalta oli vihollisten piirittämä lähes joka suunnasta. Idässä sitä uhkasivat valkoisen kenraali Koltshakin joukot, etelämpänä rynnäköivät puolalaiset, Inkerinmaalla olivat venäläiset ja virolaiset. Kaiken lisäksi brittijoukot olivat tunkeutumas-
sa selustaan Muurmanskista käsin.

Leninin johtama puolustusneuvosto julistikin toukokuun alussa Pietarin piiritystilaan. Pietarin alue jaettiin puolustuslohkoihin katutaisteluja silmälläpitä-

en. Niin ikään suoritettiin yleinen liikekannallepano.

Eduskunnan valtuuskunta "luotisateessa" rajalla

Toukokuun loppuun mennessä armeijan johto oli saanut valmiiksi hyökkäyssuunnitelman ja siihen liittyvän liikekannallepanon aikataulun. Myös Pietarin miehityssuunnitelmaa täsmennettiin. Mutta jotain vielä puuttui: rahaa ja sen myötä aseita. Sen vuoksi taustavoimaksi tarvittiin vielä eduskunta.

Rajavälikohtaukset, joita interventiohankkeet Karjalaan olivat pitäneet yllä, herättivät myös eduskunnan huomion. Siksi eduskunta päätti lähettää 10-henkisen lähetystön paikan päälle tutkimaan tilannetta Kannaksella. Arvovaltainen joukko lähti matkaan 18.6.1919.

Sisällissodassa mainetta niittänyt kenraalimajuri Wilhem Theslef oli edustaja vastassa Terijoella, josta matkaa jatkettiin Ollilan ja Jäppilän suuntaan. Kuin tilauksesta rajalta päin alkoikin kuulua ammuntaa. Eniten taisi innostua kokoomuksen Tekla Hultin, joka päiväkirjassaan kertoi: "Kiväärinpaukut ja yksitoikkoinen ta-ta-ta-ta keskeytti kesäidyllin muistuttaen naapuriston vaarallisuudesta."

Saamaansa hyvään asiantuntemukseen nojautuen lehdet selostivat kiltisti edustajien kommentteja ja kertoivat, että Ollilassa ja Jäppilässä omat joukot "eivät vastanneet" tuleen.

Myös STT meni lankaan ja välitti tiedon, että "boshevikkien kuulat vinkuivat lähetystön ympärillä". SKP:n Pietarissa ilmestyvät lehti Wapaus oli kuitenkin toista mieltä ja ilkkui suomalaisten kansanedustajien herkkäuskoisuutta. Wapaus kertoi edustajien olleen 5-6 km:n päässä venäläisten asemista, joista ei lehden tietämän mukaan ollut ammuttu laukaustakaan.

Suomen armeija ennakoi "Mainilan laukaukset"

Totuus oli varsin yksinkertainen ja sen paljasti vasta 64 vuotta myöhemmin 1983 puolustusvoimain komentaja Sakari Simelius muistelmissaan "Upseerioppilaasta puolustusvoimain komentajaksi". Uudenmaan 3. konekiväärikomppanian kurssin juuri läpäissyt upseerikokelas kertoo tapahtumasta omakohtaisen muistelman:

"Ammunta kuului Rajajoen varrelta eri tahoilta. Kranaattien räjähdyksiä kuului sieltä täältä. Kaikki tulitoiminta oli omien aikaansaamaa. Merkillistä näet oli, että venäläisten puolelta ei tänä päivänä saatu tulta vastaan lainkaan. Siellä ilmeisesti tiedettiin kansanedustajien saapuneen Rajajoelle."

Näin siis Suomen armeija ennakoi vuonna 1939 samoilla seuduilla ammuttuja "Mainilan laukauksia" taktiikkana, jolla voitiin saavuttaa toivottuja tuloksia. Ja tulihan niitä myös eduskunnan 10-henkisen valtuuskunnankin tuomana. Eduskunta myönsi armeijalle 25 miljoonan markan ylimääräisen määrärahan järjestyksen ylläpitoon "etenkin rajaseudulla". Se ei estänyt naapurimaan Pravdaa pilailmasta suomalaisten kansanedustajien kustannuksella, joita verrattiin aaseihin, joilla kenraalit olivat aina mielellään ratsastaneet.

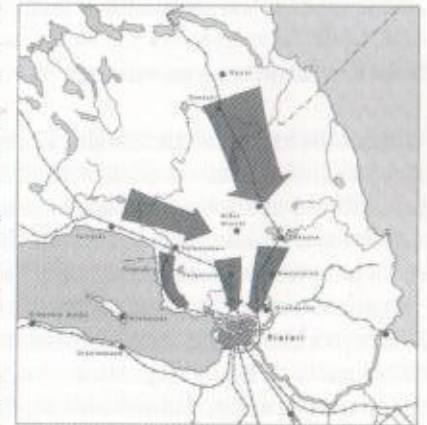
Mutta miten kävi Pietarin valloituksen ja hävittämisen?

Länsivallat eivät suomalaisten sinnikkäistä yrityksistä huolimatta näyttäneet suunnitelmalle vihreää valoa. Seuraavan kerran valloitusta yrittivät Natsi-Saksan joukot liittolaistensa kanssa 22 vuotta myöhemmin.

Lähteet: Martti Ahti: Salaliiton ääriviivat. Sakari Simelius: Upseerioppilaasta puolustusvoimain komentajaksi.

(Eläkeläinen/1999)

Suomen armeijan yleisesikunnan vuoden 1919 suunnitelmassa 70 000 miehen armeija hyökkäisi kahdena kiilana Pietaria kohden, joka kuvitelmiin mukaan vallattaisiin "läpijuoksuna". Sen jälkeen tarkoituksena oli muodostaa Pietarin ympärille Suomenlahden pohjukasta Laatokkaan saartolinja. Länsivaltain vastustuksesta johtuen suunnitelmasta ei tullut mitään. Vasta saksalaiset ja suomalaiset yhdessä toteuttivat tämän saarroituksen toisen maailmansodan aikana, mutta silloinkin kaupunki jäi valtaamatta. Kartta Martti Ahdin teoksesta Salaliiton ääriviivat.

Hyökkäyssuunnitelma Pietaria vastaan

KUINKA KANSANEDUSTAJIA ENNEN KOHDELTIIIN

Historian tutkimus ei kaikilta osin ole muotia. Se ei ole ihmeekään: kun vähänkään pöyhäisee esim. kansanedustuslaitoksemme historiaa, päälle suorastaan kaatuu porvarillisen demokratian mörköjä.

Kansanedustaja Kauko Juhantalon haastaminen valtakunnanoikeuteen vuonna 1993 ja tuomion jälkeen hänen edustajavaltuuksiensa peruuttaminen olivat suuren luokan prosesseja. Kenenkään mieleen ei näyttänyt juolahtaneen vertauskohta vuodelta 1941, jolloin kokonainen eduskuntaryhmä vangittiin. Kun puhemies ilmoitti vangitsemisista eduskunnassa 1.9.1941, ei kukaan kansanedustajista käyttänyt edes puheenvuoroa!

Näin maailma on muuttunut ja myös suomalainen demokratia.

Demokratia toi "vaaran vuodet"

Vuonna 1941 tapahtunutta kuuden kansanedustajan pidätystä (ja v. 1944 mitätöityä tuomitsemista) oli edeltänyt pitkä sarja kansanedustajien vainoja, jotka porvarillinen julkisuus mieluusti unohtaa. Sitä ennen oli vangittu jo yli 50 kansanedustajaa, kaksi suurta eduskuntaryhmää. Kummassakin tapauksessa eduskunta joutui kirjaamaan vangitsemiset kuten vuonna 1941 jälkikäteen.

Tuntuu kuin suomalaisen parlamentarismien historia alkaisi vuodesta 1944, jolloin monelle niin katkera välirauhansopimus takasi Suomelle toisenlaisen demokraattisen kehityksen. Historiantutkimuksen ja siihen liittyvän julkisuuden ironiaa kuvaa havainnollisesti se, että tuota demokraattisen kehityksen alkua kutsutaan nyt "vaaran vuosiksi"! Olihan se todella suuri muutos: kansanedustajiakaan ei enää voinut pidättää ja tuomita poliittisista syistä.

Valtiopäiväjärjestys ei estänyt Valpoa

Valtiopäiväjärjestyksen 12. pykälän mukaan kansanedustajia ei saanut "valtiopäivien aikana vangita ilman eduskunnan suostumusta" kuin määrätyin varauksin. "Laillisuuden" turvaamiseksi oli valtiollinen poliisi jo itsenäisyyden alkuvuosina kehittänyt oman "kiertotiensä": poliittiset vangitsemiset suoritettiin yleensä eduskunnan kesätauolla!

Näin tapahtui myös sosialistisen työväenryhmän kansanedustajille, kuutosille, vuoden 1941 elokuussa. He olivat olleet sotapolitiikan vastustajia, jotka oli erotettu sosdem. puolueesta. Kun Väinö Tanner Tampereella piti puheen 30. 7. 1941 vaatiensa kuutosryhmää murskattavaksi, Valpo "hoiti homman" elokuun lopussa eli eduskunnan kesätauon aikana.

Vasta kolmen kuukauden kuluttua, jolloin syytteet joten kuten kansanedustajia vastaan oli saatu koottua, Turun hovioikeuden presidentti von Hellens lähetti eduskunnalle 24. 11. 1941 ilmoituksen, että ko. kansanedustajat oli asetettu syytteeseen. Ei sitä ennen eikä tässä tilaisuudessa ainoakaan kansanedustajaa pitänyt tarpeellisena puuttua asiaan. Eduskunnan puhemies Väinö Hakkila (sd) sen sijaan saattoi ilmoittaa, että pelkkä syytteeseen pano aiheutti edustajakelpoisuuden menettämisen. Näin siis vuonna 1941.

"Raskaita" syytöksiä

Syytetyiksi joutuivat tunnetut ja arvostetut kansanedustajat Cay Sundström, K. H. Wiik, Yrjö Räisänen, Kaisu-Mirjami Rydberg, Väinö Meltti ja Mikko Ampuja sekä seitsemäntenä eduskuntaan varamiehenä tullut Johan Helo, joka liittyi samaan eduskuntaryhmään.

Hovioikeudessa syyttäjänä toiminut hoviviskaali Sven Mallberg esitti syyteille raskauttavana asianhaarana mm. sen, että he olivat toimineet yhdistymis- ja sananvapauden puolesta ja niiden kansalaisvapauksien palauttamiseksi, joita oli rajoitettu lapualaisvuosina. Raskauttavaa oli myös, että he olivat vastustaneet kuolemanrangaistusta ja esiintyneet rauhan puolesta sotaa vastaan ja vastustaneet vuoden 1918 taistelujen nimittämistä vapaussodaksi. Samaa luetteloon kuului, että syytetyt olivat arvostelleet espanjalaista kenraali Francoa ja hänen falangistejaan.

Tällainen toiminta oli syyttäjän mielestä vuonna 1941 valtiopetoksen valmistelua. Sitten seurasivat tuomiot. Pahimpia olivat Sundström ja Wiik, jotka tuomittiin 7-8 vuodeksi kuritushuoneeseen. Sundström menetti poliittisen van-

gin oikeudet ja sai kriminaalituomion, koska oli osallistunut Tampereella kokoukseen, jossa oli läsnä enemmän kuin 30 henkilöä. Tällä tavalla luettiin kansanedustajille lakia Turun hovioikeudessa 24. 2. 1942.

Kansanedustajat olivat sallittua riistaa 1920

Ennen varsinaisia suuria kansanedustajajahteja näyteltiin jo vuonna 1920 eduskunnassa ensimmäinen välinäytös, joka paljasti mistä demokratiassamme oli kyse. Toukokuussa 1920 oli pidätetty uuden sosialistisen työväenpuolueen perustavan kokouksen osanottajia, joukossa myös kansanedustajia. Eduskunta ei kuitenkaan sivuuttanut asiaa vaieten. Kansanedustaja Ville Vainio ja useat sd-edustajat esittivät välikysymyksen 1. 6. 1920.

Sitten lapuanliikkeessä tunnetuksi tullut rovasti A. Vuorimaa ennakoi Suomen eduskunnassa Adolf Hitlerin aatemaailmaa puolustaessaan vangitsemisia välikysymyskeskustelussa. Hän puhui "ryssälaisjuutalaisten ostamista ja pestaamista maanpettureista" ja kommunistien ja "juutalaisten salahankkeesta muiden kansojen hävittämiseksi".

Tällä kertaa oli hovioikeudessa syyttäjänä Olavi Honka, joka vuosikymmeniä myöhemmin tuli tunnetuksi mm. sosdem -puolueen presidenttiehdokkaana. Tuomittujen joukossa olivat TUL:n perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja Eino Pekkala ja tunnetut sosialidemokraatit Sulo Wuolijoki ja J. O. Jalava.

27 kansanedustajaa kerralla

Huolimatta sosialidemokraateista vasemmalle ryhtyneisiin kohdistetuista vainoista sai sosialistinen työväenpuolue vuoden 1922 vaaleissa yli 127 000 ääntä eli 14, 8 % äänistä ja 27 kansanedustajaa. Kun puolue seuraavana vuonna rekisteröitiin, ehdotti valtiollisen poliisin päällikkö Klemetti koko puolueen johdon vangitsemista. Hän sai sisäministeriltä luvan ja 3. 8. 1923 pidätettiin kaikki puolueen kansanedustajat, johdon jäsenet ja lehtien toimittajat, yhteensä n. 300 henkeä.

Samana päivänä Kyösti Kallion hallitus ilmoitti kootun todistusaineiston riittävän syytteen nostamiseksi puolueen johtoa ja kansanedustajia vastaan. Tälläkään kertaa eduskunta ei vielä suostunut nielemään tällaista kansanedustajiin kohdistuvaa kohtelua. SDP:n eduskuntaryhmä ehdotti eduskunnan kutsumista koolle, mutta puhemies Paavo Virkkunen (kok) ei suostunut.

Pidätettyjen kansanedustajien ensimmäinen kuulustelu suoritettiin vasta kolmen kuukauden kuluttua 8. 11. 1923 ja välikysymyskeskustelu käytiin 7. 12.

1923.

Tällöin vielä Tannerkin vastusti kansanedustajien kohtelua todeten, että "kehtään vangittua kohtaan ei ollut mitään erikoista syyteaineistoa". Porvarien edustaja Estlander piti irvokkaana sitä, että "valtiovalta on vangittanut ne, jotka on valittu ohjelmalla, jonka puolue on saanut julkisesti esittää vaalien yhteydessä".

Kalastuslakikin avuksi

Tässä suuressa oikeusjutussa oli monia erikoisia sivuilmiöitä. Kun myös puolueen kirjapainot oli takavarikoitu, kääntyi sosialidemokraattinen lähetystö oikeusministeri Åkessonin puoleen todeten, ettei takavarikointi perustunut lakiin. Oikeusministeri myönsi, ettei painovapauslaki oikeuttanut sellaiseen, mutta vetosi kalastuslain sääntöön, jossa laiton pyydys tuomitaan menetetyksi. Tämä säntö sopi hänen mielestään myös työväen kirjapainoihin. Hovioikeus antoi päätöksen vasta 20. 6. 1924, jonka Korkein Oikeus pääpiirteissään vahvisti 16. 3. 1925.

Kansanedustajien osalta tuomioihin vaikutti mm. se, että he olivat "antaneet puoluetuomikunnalle kirjallisen sitoumuksen, jossa vakuuttivat tulevansa toimimaan yksinomaan työväenluokan etuja silmällä pitäen" ja että he olivat luovuttaneet puolueensa käytettäväksi tuntuvan osan edustajanpalkkioistaan. Tällaisilla perusteilla mm. eduskuntaryhmän puheenjohtaja H. Långström sai kolme vuotta kuritushuonetta, muut 6 kuukaudesta 2 vuoteen. Eduskuntaryhmän toimintaan osallistumista pidettiin päätöksessä raskauttavana seikkana!

"Pitkitetty rikos" 1930

Myös 1920 -luvun puolivälissä vangittiin vasemmistolaisia kansanedustajia, mm. Yrjö Enne. Suuri seuraava nuotta vedettiin kuitenkin vasta heinäkuun alussa 1930.

Vuoden 1929 vaaleissa sosialistinen työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto oli saanut 13, 5 % äänistä ja 23 kansanedustajaa, kolme enemmän kuin vuoden 1927 vaaleissa.

Kun "laillisuusmies" P. E. Svinhufvud muodosti hallituksen 1. 7. 1930, teki sisäministeri Erkki Kuokkanen heti esityksen tämän työväenryhmän pidättämisestä. Kolmen päivän kuluttua Svinhufvud ilmoitti eduskunnalle hallituksen päätöksestä. Hänen mukaansa SSTP:n eduskuntaryhmä oli jatkanut vuonna 1923 hajotetun puolueen toimintaa. "Tämä toiminta", sanoi pääministeri, "muodos-

taa siten pitkitetyn rikoksen.”

Lakitieteen tohtori Ensio Hiitonen kiinnitti myöhemmin huomiota siihen, että yhteiskunta oli kuitenkin sallinut tämän ”pitkitetyn rikoksen” jatkua jo seitsemän vuotta!

Hallituksen päätös 23 kansanedustajan vangitsemisesta annettiin 5. 7. 1930, parin tunnin kuluttua siitä, kun lapualaiset ja valtiollisen poliisin Kosti Paavo Eerolainen olivat ryöstäneet perustuslakivaliokunnan istunnosta Eino Pekkanen ja Jalmari Rötökön, jotka kuljetettiin Lapualle. Lapuan ”lakien” huumassa hallitus ensimmäistä kertaa rikkoi valtiopäiväjärjestyksen ”kiertotietä” ja suoritti pidätyksen eduskunnan ollessa koolla. Eduskunnan suostumusta edustajien pidättämiseen ei hankittu, kuten valtiopäiväjärjestys olisi edellyttänyt. Viimeinenkin demokratian ja lakien savuverho häipyi lapuanliikkeen antamassa voimantunnossa.

Kun asia oli esillä eduskunnassa jo 9. 7. 1930, hallitus sai odotetun luottamuslauseen. Kuvaavana voi pitää kokoomuslaisen kihlakunnantuomarin G. Sahlstenin kannanottoa: ”Kun tavallinen poliisi saa pidättää juopuneen, niin kuinka ei sisäministeri kommunistista kansanedustajaa!” Tällainen oli kansanedustajien oikeusturva ja demokratian tila vuonna 1930.

LÄHTEET: Ensio Hiitonen: Vääryyttä oikeuden valekaavussa. Vapaa Pohjola. 1953. Nestori Parkkari: Väkivallan vuodet. Kansankulttuuri 1960. Kipinästä tuli syttyi, SKP:n 40-vuotistaipaleelta. Koy. Yhteistyö. 1958. Kansan Arkiston lehtileikkeet ao. vuosilta. Eduskunnan pöytäkirjat.

AHTI TALVIO: ISÄ TUOTIIN JALKARAUDOISSA

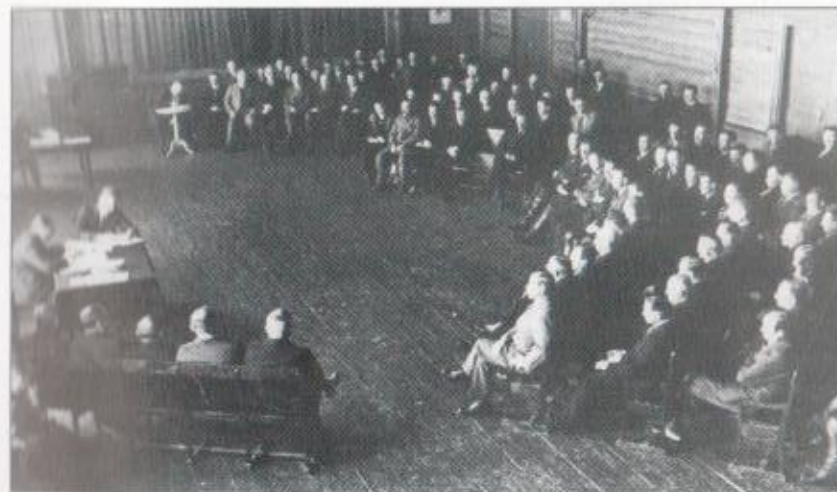
Toimittaja Ahti Talvio oli vuonna 1930 vasta 7-vuotias, mutta muistaa jotain noista vainovuosista. Ja mitä ei muista, sen ovat kertoneet isän, kansanedustaja Konsta Talvion, jälkeen jättämät asiakirjat, jotka ovat nyt Kansan Arkistossa.

- Isä joutui myös lapualaisten muiluttamaksi, kuten silloin väkivaltaista vapaudenriistoa kutsuttiin, mutta ei joutunut heti vangitsemispäätöksen jälkeen kiinni. Hän piileskeli eri paikoissa ja suojeluskuntalaiset etsivät häntä monena yönä kotipaikoilta Mäntsälästä. Lopulta he saivat hänet kaapattua, kun isä oli liikkeellä polkupyörällä.

Vielä nytkin Ahti Talvio hirvittelee silloista kansanedustajien kohtelua.

- Kun isä tuotiin vankilasta käräjille, hänen jalkoihinsa niitattiin raskaat jalkaraudat, joissa hänet sitten eräs paikallislehti kuvasi.

(Tiedonantaja/1992)

Harvinainen kuva Mäntsälän käräjiltä vuonna 1930. Syytetty kansanedustaja Konsta Talvio keskellä vanginguvussa ja jalkaraudoissa! Oikealla mm. hänen lapualaisia kyyditsijöitään vapaalla jalalla. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

HYÖKKÄYS PUNAORPOKOTIIN SÄLINKÄÄLLÄ

Ohjaajat muiluteltiin rajan taakse

Kymmenien lapsien iloinen hälinä oli hiljennyt. Punainen lippu punaorpokodin salosta oli laskettu rumpujen päristessä. Sälinkään Kilpirannassa vallitsi rauha. Lapset ja ohjaajat olivat nukkumassa.

Mutta yhtäkkiä rauha rikkoutui. Kymmenet mustapukuiset miehet olivat piirittäneet kaksikerroksisen kesäkodin. Nyrkiniskut oveen herättivät niin lapset kuin ohjaajatkin.

- Mitä nyt, mitä tämä merkitsee? kyselivät ohjaajat Kullervo Kannel ja Kalle Lehtinen. Se selvisi pian.

- Nyt lähdetään reissulle! Täällä ei punikkeja suvaita. Tämä punikkipesä suljetaan. Ja te lähdette reissulle.

Mustien autojen kolonna oli saapunut Sälinkään Kilpirantaan kesäkuun 29 päivää vasten yöllä. Elettiin lapualaisvuotta 1930. Oltiin Lapuan liikkeen nousun aallonharjalla, "talonpoikaismarssia" Helsinkiin valmisteltiin kuumaisesti. Edes vuoden 1918 sisällissodan orvot eivät jääneet vainoista osattomiksi. Muutaman päivän päästä koko 23-henkinen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmä vangittiin.

Väinö Vuorion pojat

Eräs tuona yönä unesta tylästi herätetyistä oli 7-vuotias Pauli Vuorio ja hänen veljensä Teppo. Hekin olivat omalla tavallaan punaorpoja, joilta vankila oli vienyt isän vasta vuotta aiemmin. Isä, Väinö Vuorio, oli nuorisokomppanian

ryhmänjohtaja, haavoittui Tampereen taisteluissa 1918, vietiin sairaalasta vankileirille, sai 11 vuoden kuritushuonetuomion, vapautui, oli Työväenjärjestöjen Tiedonantajan perustajia, perusti Itä-Länsi kuvalehden ja lasten Punalipun, valittiin vuonna 1906 perustetun Sosdem. Nuorisoliiton puheenjohtajaksi sen 7. ja viimeisessä edustajakokouksessa 27. 4. 1922 ennen järjestön lakkauttamista, vangittiin uudelleen 18. 4. 1928, sai 4, 5 vuoden kuritushuonetuomion ja kuoli 31. 7. 1929 Halikon sairaalassa keuhkotautiin, päivä sen jälkeen, kun hänet oli siirretty sinne pahamaineisesta Tammisaaren vankilasta.

Kesäkuun 29. päivän aamuna punaorpokodissa valvoivat elämän menoa jo suojeluskuntalaiset ja lotat. Elämä ei ollut enää ennallaan.

Hulmuava punainen lippu

Pauli Vuorio, silloin vasta 7-vuotias, päätyi aikanaan myös toimittajaksi. Hän aloitti uransa sodan jälkeen Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton Terä-lehdessä. Punaorpokoti Sälinkäällä jätti jälkeensä kauniita mutta myös raskaita muistoja, hän kertoi 16 vuotta myöhemmin Terässä 11. 10. 1946: "Mäntsälän Sälinkäällä, kauniin Kilpijärven rannalla oli valkoikkunainen ja -kulmainen kaksikerroksinen rakennus, jonka köyhät mutta anteliaat kädet olivat aikaansaaneet. Tuossa talossa oli sinä kesänä kymmeniä pieniä tyttöjä ja poikia, pieniä punaorpoja - kuten heitä nimitettiin - joilta verinen kansalaissota tai sitä seuranneet raskaat vankilavuodet olivat vieneet isät ja äidit."

"Joka aamu nousi siirtolan lipputankoon suuri hulmuava punainen lippu. Se nousi nuorten käsien kohottamana, pieni rumpali päryytti rumpuaan, kymmenet kädet nousivat kunniantekoasentoon, laulu kajahti ympäröivään koivikkoon... Mutta eräänä päivänä se kaikki loppui..."

"Islänmaan pelastajat olivat löytäneet suuren paiseen, se oli hävitettävä. Oli jälleen löydetty kohde, jota vastaan voitiin turvallisesti hyökätä - pienten turvattomien punaorpojen siirtola. Mustat miehet tulivat autoineen..."

"Kilpirannan talosta ei kuulunut enää laulu, ja lasten iloinen nauru ei enää helissyt sen koivikossa. Punainen lippu ei enää noussut salkoon ilmoittamaan uuden päivän alkamisesta. Taivas oli mennyt pilveen."

Muiluttajien kyytiin

Lapualaisille sattui sinä yönä kaksinkertainen "onni": punaorpojen ohjaajien lisäksi tarttui suojeluskuntalaisten verkkoon myös paikallinen kansanedustaja Konsta Talvio. Hän oli ollut sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskunta-

ryhmän kokouksessa, tullut yöjunalla Oittiin ja sieltä polkupyörällä kotiinsa Sälinkäälle.

- Lapualaiset olivat jo monena yönä etsineet isää, mutta eivät olleet tavoittaneet, muistelee kuulemaansa Ahti Talvio.

Jo samana päivänä oli ohjaajia ja Konsta Talviota lähdetty kyyditsemään kohti lapuanliikkeen keskuspaikkaa Kosolaa. Kuortaneelta oli soitettu Lapualle.

- Kosola ei ollut kuitenkaan tavoitettavissa ja niin kyyditystä jatkettiin. Miehet oli jaettu kahteen autoon, toiset, orpokodin ohjaajat vietiin lopulta rajan yli Karjalaan ja isä oli jätetty taipaleelle Suomensalmella. Myös kyyditsijöitä oli vaihdettu, pohjalaiset jatkoivat eteenpäin ja olivat raaempia ja uhkaavampia.

Vaikka Ahti Talviokin oli tuolloin pikkupoika, hänelle on jäänyt kuva, että orpokodin ohjaaja Kullervo Kannel oli pidetty, urheilullinen nuori mies. "Poltti tupakkaa, mutta ei koskaan lasten nähden", muistelee Ahti.

"Mustia miehiä" oli enemmän kuin lapsia

Kansanedustaja Konsta Talvio oli lahjoittanut tilaltaan yhden hehtaarin alueen punaorpokotia varten.

- Se oli järvenrantatontti. Osin talkootyönä rakennettiin sille kaksikerroksinen tilava talo. Puuhan takana olivat järjestönuoret, muistan sieltä Paavo Kivikosken ja hänen vaimonsa "Soskan" - se oli lyhennelmä nimestä Paasoska - ja Laurikaiset sekä Tattarin Väinön, myöhemminkin tunnettuja henkilöitä työväenliikkeessä, kertoo Ahti Talvio.

Kyyditsijät sieppasivat autoihinsa tuona yönä aivan sivullisiakin henkilöitä. Matkaan uhittelujen säestämänä joutui lähtemään morsiantaan Hellä Saarniota tapaamaan tullut ylioppilas Viljo Lehtisalo. Kuvaavaa tuon ajan laittomuuksien käsittelyssä oli, että miesten omavaltainen tunkeutuminen orpokotiin ja siihen liittyvä useiden henkilöiden vapaudenriisto ja kyyditseminen olivat esillä vuotta myöhemmin Mäntsälän käräjillä. Siinä kävi ilmi, että punaorpokotiin järjestetystä hyökkäyksestä vastuullisia oli peräti 73 miestä, enemmän kuin lapsia orpokodissa! Ajan kuvaan kuului, että langetut 2-3 kuukauden vankeustuomiot olivat kaikki ehdollisia. Oikeus oli toiminut ja omatunto oli puhdas!

Vääryys pysyväksi

Konsta Talvion lahjoittama tila ja sille rakennettu talo takavarikoitiin, ovet ja ikkunat naulattiin kiinni eikä se koskaan enää palautunut oikeille omistajilleen, vaikka Pauli Vuorio - käydessään siellä 1946 - toisin kuvitteli: "Kilpirannan

koti joutui monen muun työläisten rakentaman ja omistaman kodin lailla uusille, vieraille omistajille. Lokakuun sunnuntaina vuonna 1946 se seisoo yksinäisenä ja hylättynä, rappioituneena kellastuvien koivujen ympäröimänä. Omistajat, jotka tiesivät, että he joutuvat sen luovuttamaan takaisin oikeille omistajilleen - Kilpirantaan tulee ehkä jälleen lapsia - ovat säälimättömästi kohdelleet sitä."

Kilpiranta jäi punaorvoille muistoksi Suomen historian eräästä vaiheesta, jossa "vääryys pukeutui oikeuden valekaapuun".

(Eläkeläinen/1998)

Kansanedustaja Konsta Talvio oli luovuttanut maaltaan Sälinkään Kilpirannassa tontin punaorpojen kesäviettopaikaksi. Paikalle rakennettiin osin talkoovoimin kaksikerroksinen talo, jossa kesäisin vietti muistorekkailla päiviä kymmeniä poikia ja tyttöjä. Kesäkuun 29.päivänä 1930 punaorpokotiin saapui mustilla autoilla 73 henkinen lapualaisjoukko, joka hääti paikalla olleet lapset pois ja muilutti ohjaajat itärajan taakse. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

YLI 10 000 PUNAORPOA KADONNUT

Todellisista olosuhteista ei mitään tutkimuksia

Jouduin viettämään muutama vuosi sitten viikon suuren keskussairaalan kirurgisella osastolla. Vastapäisessä vuoteessa makasi vaikeasti sairas mies. Hän oli pienikokoinen, vilkas ja elämäniloinen. Vaimon käydessä häntä tapaamassa, hän muisti aina kysyä: "Oletko muistanut varata matkan Riminiin?"

Hän oli Mannerheim-ristin ritari. Talonmies viimeiseltä ammatiltaan. Mutta hän oli myös punikin poika, punaorpo, josta tietty propagandan laji oli ottanut kaiken irti tyyliin: "Punikin pojasta Mannerheim-ristin ritariksi!"

Kuin itsestään selvänä asiana hän sotajuttujen lomassa muisteli samaansa korkeaa tunnustusta:

- Olin elänyt vuosikymmenet niin kurjissa oloissa toisten jaloissa, etten pelännyt henkeni puolesta. Kaikki oli silloin yhdentekevää!

Epäilen, ettei punikin poika sairaalasta kotiuduttuaan päässyt enää Italian matkalleen. Mutta toivo piti hänet henkisesti pirteänä.

Emme tiedä miten punaorvot elivät

Viime vuosina on ilmestynyt kaksikin kattavaa tutkimusta punaorvoista. Yleiset puitteet tiedetään ja tunnetaan. On selvitetty, mitä punaorpojen hyväksi sisällissodan jälkeen yritettiin tehdä. Mutta nämä tutkimukset jättävät vielä suuria aukkoja. Kenties niitä ei voida koskaan selvittää.

Tutkimuksessaan "Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus" (Helsingin yliopiston historian laitos/1991) Matti Kauppi toteaa loppusanoissaan, että "So-

taorpous elämäkokemuksena tai -kohtalona ja sotaorvot yksilöinä ovat jääneet lukujen vangiksi". Toisin sanoen erilaiset numerolliset yhteenvedot eivät "kerro paljoakaan yksilön kokemuksesta". Se olisi Kaupin mukaan toisen tutkimuksen aihe.

Myös Tampereen yliopistossa 1984 valmistunut Mervi Kaarnisen "Punaorvon tarina" vahvistaa tätä käsitystä, vaikka se käsitteleeekin suppeampaa aluetta, Tampereella orvoiksi jääneitten lasten sijoittumista yhteiskuntaan.

Yksittäiset otteet esim. punaorvon kirjeestä sijaiskodistaan Pohjanmaalta antavat vain heikon aavistuksen pienten ihmisten kohtaloista: "Talo jossa elin oli erittäin uskonnollinen, kasvatus ankaraa. Annettiin ymmärtää, että isäni oli menetellyt rikollisesti liittyessään punakaartiin, oli jättänyt perheensä ja lapsensa vieraiden vastukseksi. Siitä kehittyi valtava syyllisyyden tunne."

10 000 orpoa kateissa!

Vaikka kummatkin tutkimukset on tehty tarkasti ja huolella, molemmat tutkijat joutuvat sen tosiasian eteen, ettei täsmällistä lukua punaorvoista voida esittää.

Perustieto, sosiaalihuollon keräämä tilasto, kertoo sotaorpoja olleen tarkkaan laskien 14 145. Näistä n. 90 prosenttia oli punaisten lapsia. Kummatkin tutkijat asettavat tämän tiedon kyseenalaiseksi ja toteavat, että itse asiassa orpoja on saattanut olla n. 25 000 vangittuina olleiden lapset mukaan lukien.

Sosiaalihuollon tilastoimille lapsille on sisällissodan jälkeen yritetty järjestää jotain apua, mutta miten on käynyt niiden 10 000 orvon, jotka ovat tilastoijilta olleet "kateissa"?

25 000 erilaista tarinaa

Heti sisällissodan jälkeen sotaorvot jaettiin kahteen ryhmään: punaorpojen huolto oli köyhäinhuolto, mutta kuten asiaa pohtinut huoltokomitea jo 1918 totesi, köyhäinhuollon nöyryyttävän luonteen vuoksi sitä ei voitu soveltaa "lainkuulisten kansalaisten lapsiin". Valkoisella puolella orvoiksi jääneet, n. 10 % sotaorvoista, hoidettiin erillisen eläkelain avulla.

Sosiaalihuolto näki punaorpojen olemassaolon vaaraksi yhteiskunnan kehitykselle, heidät haluttiin kasvattaa "kunnon kansalaisiksi, etteivät kasvaisi katkeruuteen". Niinpä sitten orvoille yritettiin löytää sijaiskoteja esim. Pohjanmaalta. Nähtiin, että "Pohjanmaa oli otollinen paikka kasvattaa punaorpoja isänmaallisuuteen ja jumalanpelkoon, jota voidaan pitää punaorpojen kasvatuksen tavoitteena", kuten ohjelmissa todetaan. Sosiaalihuollon ylitarkastaja Emil To-

lonen antoi köyhäinhoitoviranomaisille erityisohjeen tarkastuskäynneistä, joilla tuli valvoa myös leskien siveyttä.

Järkyttävä toteamus sisältyy tietoon, että vuosina 1918 - 1919 kuoli alle 2-vuotiaista orvoista peräti 44 prosenttia! Vuoteen 1920 mennessä kuoli myös tamperelaisten punaorpojen äideistä 9,5 %.

Kun Mervi Kaarninen toteaa omassa tutkimuksessaan, että hänen kohteenaan olleet 488 punaorpoa muodostavat jokainen oman elämäntarinansa, niin samaa voidaan sanoa kaikista - oletettavasti - 25 000 punaorvosta ja heidän kohtaloistaan.

(Eläkeläinen)

Tainionkosken työväentalossa toimineen punaorpokodin lapsia 1919. Orpokoti oli perustettu lapsille, jotka olivat menettäneet joko molemmat tai toisen vanhemmistaan. Tarkkoja lukuja punaorpojen määristä ei ole saatu selville, mutta tässä artikkelissa esiteltyt tutkijat arvioivat orvoiksi jääneen ainakin 25 000 lasta. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

Sisällissodasta selviytynyt vasemmistolainen työväenliike kehitti 1920-luvulla laajan ja monipuolisen lehdistön, joka kuitenkin joutui monien hyökkäysten ja vainojen kohteeksi. Lopulta jäljelle jäivät 1930-luvulla vain muutamia harvoja lehtiä. Julkisen sanan lisäksi SKP toimitti eri puolilla maata monia maanlaisia lehtiä, jotka levisivät kädestä käteen.

SEPPELENAUHA KIN KUMOUKSEEN KIIHOTTAVAA KIRJALLISUUTTA

Oudoksumme, kun Turkissa on tuomittu kahdeksan kansanedustajaa pitkäaikaisiin vankeusrangaistuksiin. Suomessa vuosina 1920-1942 vangittiin ja tuomittiin kuritushuoneeseen yli 50 kansanedustajaa.

Hyvin harva tänä päivänä tietää, että kesällä ja syksyllä 1930 poistettiin eri tavalla painostamalla yli 1000 valtuutettua kunnanvaltuustoista. Jos unohtamme sisällissodan uhrin ja sen jälkiselvittelyssä tuomitut 67 788 henkilöä, jää poliittisen vainon todisteiksi oik. lis. Jaakko Mäkelän selvityksen mukaan vielä 6223 poliittista tuomiota vuosina 1918 -1939.

Joku voisi lisätä näihin numeroihin vuoden 1944 lopussa 5728 vankiloista vapautettua sotapolitiikan vastustajaa. Surmattujen määrästä ei ole tarkkaa laskentaa. Entä millaista oli sananvapaus lehdistössä itsenäisyytemme ensimmäisinä vuosikymmeninä?

Yli 350 painokannetta työväenlehtiä vastaan

Sananvapautta ja lehdistön asemaa on totuttu pitämään eräänä tärkeimpänä demokraattisten olojen kriteerinä. Tällä alueella itsenäisen Suomen alkutaival etsii vertaistaan. Natsi-Saksa pääsi samalle aaltopituudelle ja ohikin, mutta vasta myöhemmin.

Tutkija, fil. tri Tauno Saarela, joka valmistelee laajaa vasemmistolaisen työväenliikkeen historiaa, on luettelossaan oikeusministeriön nostamista painokanteista vv. 1919 - 1939 päätyntä vuoteen 1936 mennessä yli 350 painokanteeseen. Tämäkin on asia, jota ei ole tähän mennessä likimainkaan selvitetty. Tauno Saarela toteaaakin, että tarkemmassa tutkimuksessa luvut voivat lisääntyä

jopa huomattavasti. Näin ollen ei ole täsmällistä tietoa, montako lehtien toimittajaa joutui kalterien taakse 1920- ja 1930-luvuilla. Voi vain kuvitella, millaisen reaktion Suomen silloiset vainot herättäisivät nykymaailmassa.

Turun hovioikeus, joka loi mallia koko Suomen oikeudenkäytölle, tuomitsi vv. 1919 -1939 kaikkiaan 38 toimittajaa kuritushuonerangaistuksiin, toteaa oikeust. tri professori Lars Björne tutkimuksessaan ("... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...").

Tämä oli kuitenkin vain osa lehtimiehiin kohdistuneista tuomioista. Maan muissa hovioikeuksissa, joiden tuomiovaltaan kuului suurempi määrä työväenlehtiä, päästiin "parempiin" lukuihin. Vaikka tarkkaa tilastoa koko maasta ei ole olemassa, olettaa saattaa, että lehtimiehiin kohdistuneita vankilapassituksia kertyi noina vuosikymmeninä satalukuinen määrä.

K kaikki lehtityö rikollista!

Nykyisenä laillisuuden ja suhteellisen hyvinvoinnin aikana, jolloin työväen ja vasemmistolehtien kirjo on supistumistaan supistunut, on vaikea kuvitella, miten runsas ja monipuolinen lehdistö saattoi versoa 20- ja 30-lukujen ankeassa maaperässä. Näin vain oli - vainoista huolimatta. Oikeusministeriön painokanteiden kohteeksi joutuneitten lehtien joukossa oli niin valtakunnallisia kuin maakunnallisia ja myös eri intressiryhmien lehtiä. Joitakin esimerkkejä: Työläisnuorisio, Nuori Työläinen, Suomen Työmies, Työväen Lehti, Pohjan Kansa, Savon Kansa, Vapaa Sana, Sosialistinen Aikakauslehti, Pohjan Voima, Työväenjärjestöjen Tiedonantaja, Folkbladet, Työn Ääni, Työ, Savon Työ, TUL-lehti, Työläis- ja Talonpoikaisnainen.

Painokanteiden kohteina olleiden artikkeleiden otsikot kuvaavat hyvin tuota mielipidevainojen aikaa. Yli 350 painokanteen aiheista voi poimia esim. seuraavia otsikoita: Mielivaltaa ja laittomuutta vastaan, Tervehdys Amerikasta, Auki vankilain portit, Oikeus häpeäpaalussa, Työttömyyden ja kurjuuden uhka, Ihmissyyden ja oikeuden puolesta, Valtiollista vainoa vastaan, Porvaristomme ja sen hallitus, Työväenlehtien vainoaminen, Kunnia kaatuneille, Ohranan miljoonat jne.

Ajan henkeen kuului, etteivät ainoastaan toimittajat joutuneet kärsimään. Heidä syytettiin ja heidät tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta. Mutta, kuten Lars Björne toteaa, "samoin oli rikollista Suomen Työmiehen sivukonttorin hoitaminen, toimistosihteerinä oleminen ja lehden asiamiehenä toimiminen".

Ei ilmiantanut vaimoaan - vuosi kuritushuonetta

Suomalainen oikeuslaitos 1920- ja 1930-luvuilla kelpaisi esimerkiksi monille samaan kastiin pyrkiville. Tiettyä ajankohtaista mielenkiintoa on Turun Hovioikeuden kannanotolla ilmiantovelvollisuuteen. Vilho Saksin vaimo joutui pidätetyksi salaisten lehtien levityksestä niinkin myöhään kuin vuoden 1932 alussa. Vilho Saks oli ollut tietoinen vaimonsa harrastuksista, mutta ei ollut katsonut velvollisuudekseen ilmiantaa tätä, kertoo Lars Björne.

Syyttäjä, notaari Eino Eskola katsoi, että sallimalla vaimonsa jatkaa salaisten lehtisten levittämistä hän oli avustanut tätä. Niin hovioikeus rapsaisi 26. 2. 1932 miehelle vuoden kuritushuonetuomion - tosin ehdonalaisena - ilmiannon laiminlyömisestä.

Mutta myös kuvien julkaisemisesta saattoi saada tuomion. Niinpä Työväenjärjestöjen Tiedonantajan päätoimittajalle August Niemistölle vahvistettiin Turun Hovioikeudessa suuntaa-antavasti 28. 8. 1924 kaksi tuomiota, joista toinen tuli erään artikkelin yhteydessä julkaistusta kuvasta.

Seppelenauhasta tuomio

Eräänlainen maailmanennätys alallaan lieene samaisen hovioikeuden 7. 6. 1933 langettama tuomio, jossa hautajaisseppeleen nauha luettiin kielletyksi kirjallisuudeksi. Viljo Vepsäläisen hautajaisissa Malmilla 23. 4. 1933 eräs henkilö laski seppeleen, jonka kirjoitus tulkittiin "vallankumoukseen kiihottavaksi kirjallisuudeksi". Nauhassa oli teksti "Viimeinen tervehdys Viljo Vepsäläiselle valkoisen Suomen poliittisilta vangeilta" ja runosäe.

Hovioikeuden tulkinnasta huolimatta tätä tapausta ei liene luettava lehdistöön ja kirjallisuuteen kohdistuvana vainotoimena. Huippulukuihin Tauno Saarelan keräämän tilaston mukaan painovapauskanteissa päästiin vuosina 1932 ja 1934, kumpanakin vuonna nostettiin 32 painokannetta. Tämän jälkeen tapaukset vähenivät jyrkästi, kun työväenlehtien julkaiseminen miltei täysin tukahtui. Jäljelle jäi lähes yksinäisenä sutena vain Akateemisen Sosialistiseuran Soihtu, joka sekin kyllä ehti tutustua "Vaaran vuosien" käsitykseen sananvapaudesta.

Tsaarivallan lait kesyjä - kommunistilakeihin verraten

Miten nämä vainot eräänlaiseksi oikeusvaltioksi kuvitellussa itsenäisessä Suomessa, jota sinnikkäästi puolustimme, olivat mahdollisia? Ensimmäisten vuosikymmenien tapahtumat juontavat juurensa vuoden 1918 sisällissodan luo-

masta taustasta.

Lapin yliopiston oikeushistorian professori Jukka Kekkonen toteaa vuonna 1994 ilmestyneessä kokoomateoksessa Vaikea totuus, että jopa tsaarinajan vuoden 1889 lait olisivat suoneet punavangeille paljon lievemmän kohtelun kuin vuoden 1918 poikkeukselliset järjestelyt. Siitä huolimatta juuri tsaarinajalla 19. 12. 1889 annettu rikoslain 11. ja 12. luku olivat ne peruslait, joiden pohjalla vasemmistolaisen työväenliikkeen ja sen lehdistön toiminta kriminalisoitiin 1920- ja 1930-luvuilla.

Eräänlaisen selityksen 20- ja 30-lukujen kansalaisvapauksien ahtaalle tulkinnalle antaa prof. Jukka Kekkosen toteamus, että miltei koko Suomen lakimieskunta oli sidottu vuoden 1918 valtiorikosoikeuksien toimintaan. Senkään jälkeisessä ilmapiirissä - jos oli haluaakaan - ei juuri ollut mahdollista voittajien oikeuskäsityksiin kohdistuva kritiikki. Vuosien varrella ja eduskunnan siunauksella tsaarinajan lakeja sitten kovennettiin moneen otteeseen säätämällä erityisiä ns. kommunistilakeja, jotka helpottivat kaiken vasemmistolaisen kritiikin tukahduttamista.

Mutta lait ovat niin kuin ne luetaan. Kun välirauhansopimus syksyllä 1944 velvoitti Suomen takaamaan kansalaisilleen demokraattiset oikeudet, lakeja ei suinkaan siltä istumalta muutettu. Oikeuslaitos alkoi ainoastaan soveltaa lakeja aikaisemmasta poikkeavalla tavalla, sanoo Jaakko Mäkelä em. tutkimuksessaan.

Työväenlehdistön 100-vuotisen taipaleen juhlinnassa lieene syytä muistaa, että suomalainen lehdistökin on elänyt vielä vaikeampia aikoja kuin nykyisin.

(Eläkeläinen/1999)

KUN SUOMESSA JAETTIIN OIKEUTTA TRAJANUKSEN TAPAA

Vuosi 1944 merkitsi käännekohtaa suomalaisen oikeuslaitoksen historiassa. Lakeja mielivaltaisesti tulkitsemalla oli hallitsevien piirien vastustajia saatettu siihen asti tuomita kuritushuoneeseen vain mielipiteittensä perusteella. Suomen kommunistisen puolueen sodan jälkeen keräämien tilastojen mukaan poliittisin perustein tuomittujen määrä nousi vuodesta 1919 vuoteen 1944 useisiin tuhansiin. Huippulukuihin päästiin lapualaisvuosina. Vuonna 1930 yksinomaan rikoslain 11. pykälän perusteella tuomittiin poliittisista syistä 337 henkilöä, v. 1931 298, v. 1932 422 ja 1933 peräti 516. Neljässä vuodessa tuomittujen määrä kohosi 1573 henkilöön.

Kommunistit kuin kristityt Rooman valtakunnassa

Osoituksena siitä, millä tasolla kommunistit jo 1920-luvulla käsittelivät tuomareitaan, oli Väinö Vuorion sanoma vuonna 1928 Turun Hovioikeudelle. Oikeudelle oli jätetty lääkärintodistus Väinö Vuorion terveydentilasta ja tuomarit tiesivät hänen sairastavan pitkälle kehittyntä keuhkotautia - ja siten myös 4,5 vuoden tuomiota langettaessaan tuomitsevänsä hänet kuolemaan.

Vuorio keskittyi kuitenkin vastineessaan toisenlaisiin asioihin: "Oikeus on nyt omalta kannaltaan katsoen samassa asemassa kuin 1800 vuotta sitten keisari Trajanuksen aikaan, josta roomalainen lakimies Plinius nuorempi toimissaan Bithynia Pantoksen maaherrana kirjeessään kyseli: 'Onko pelkkä kristittyinä oleminen sellaisenaan pidettävä rikoksena vai onko todettava rikollisia tekoja?' " "Nimitykset kristitty silloin ja kommunisti nyt ovat vallanpitäjien kannalta identtiset."

Vuonna 1906 perustetun Suomen Sosdem. Nuorisoliiton viimeinen puheenjohtaja Väinö Vuorio kuoli jo seuraavana vuonna keuhkotautiin. Päivää ennen kuolemaansa hänet siirrettiin Tammisaaren vankilasta keuhkotautiparantolaan - viranomaiset toki tiesivät: liian myöhään.

Pliniuksen ongelma: Miten tuomita kristittyjä?

Silloisen suomalaisen oikeudenkäytön kannalta vertaus Rooman valtakunnan oikeudellisiin ongelmiin ei ollut tuulesta temmattu. Rooman valtakunnassa vaikutti 100-luvulla nykyistä ajanlaskuamme oikeusoppinut Plinius nuorempi. Pliniuksen oikeusopilliset ongelmat ovat säilyneet jälkipolville hänen kirjeenvaihtonsa välityksellä.

"Kysymys valtiovallan suhteesta kristittyihin tuli virallisesti esille toisen vuosisadan alussa, Trajanuksen hallituskaudella. Bithynian maaherran Pliniuksen kirje hallitsijalle on ensimmäinen ja yksi tärkeimpiä asioita koskevia dokumentteja. Pliniuksella oli edessään ongelma, jota hän ei osannut ratkaista...", todetaan Suomessa 1974 ilmestyneessä Pliniuksen kirjeitten kokoelmassa.

"Ennen kaikkea oli selvítettävä, mihin kristityt olivat syyllisiä, eli kuten Plinius kysyy Trajanukselta: oliko jo pelkkä kristinuskon tunnustaminen rangaistava asia vai vasta ne rikolliset teot, joihin uskontunnustajat olivat ulkopuolisten mukaan syyllistyneet."

"Trajanuksen vastaus kuuluu: kristittyjä ei ole haettava esille eikä nimettäviä ilmiantoja otettava huomioon, mutta niitä, joita syytetään oikeudessa ja jotka kieltäytyvät luopumasta kristinuskosta, on rangaistava (ja rangaistus merkitsi kuolemanrangaistusta). Periaatteeksi siis tulee, että pelkkä kristinuskon tunnustaminen on rangaistava rikos." (Kirjeitä keisariajan Roomasta, Valikoima Plinius nuoremman kirjeituotannosta, toimittanut Marja Itkonen-Kaila. Oy Gaudeamus Ab. 1974.)

Mitä Plinius kirjoitti keisari Trajanukselle

Pliniuksella oli todella aikamoinen määrä perustaa luovia oikeusopillisia ongelmia selvítettäväänään. Hän kuvaa niitä kirjeessään yksityiskohtaisesti: „Hyvä keisari... Koska en ole milloinkaan ollut läsnä kristittyjä vastaan järjestetyissä oikeudenkäynneissä, en tiedä mitä niissä on tapana tutkia ja kuinka ankaria rangaistukset voivat olla."

"Lisäksi olen epä tietoinen, onko syytetyn iällä merkitystä vai ovatko aivan nuoret samassa asemassa kuin aikuiset, osoitetaanko katuvalle armoa vai eikö

kristinuskosta luopuneelle ole mitään hyötyä luopumisestaan, rangaistaanko kristinuskon tunnustamisesta, jos siihen ei liity mitään rikoksia, vai niistä rikoksista, jotka syytetty on tämän uskon tunnustajana tehnyt.“

“Olen tähän asti menetellyt seuraavasti niiden suhteen, jotka minulle on annettu ilmi kristittyinä. Olen kysynyt heiltä, ovatko he kristittyjä. Jos he ovat tunnustaneet, olen kysynyt toisen ja kolmannen kerran uhaten heitä kuolemanrangaistuksella. Ne jotka ovat pysyneet itsepintaisina olen käskennyt teloittaa. Olipa heidän uskonsa millainen tahansa, ainakin heidän itsepäisyytensä ja uppiniskainen taipumattomuutensa on rangaistavaa.“

“Katsoin oikeaksi vapauttaa ne, jotka kielsivät olevansa tai olleensa kristittyjä ja minun saneluni mukaan kutsuivat avukseen jumalia ja uhrasivat suitsuketta ja viiniä kivallesi... ja tämän lisäksi herjasivat Kristusta... (kaikki sellaisia asioita, joihin todellista kristittyä sanotaan olevan mahdoton pakottaa).“

“He vakuuttivat kuitenkin, että heidän suurin rikoksensa tai erehdyksenä oli ollut se, että heillä oli ollut tapana kokoontua määräpäivänä ennen aamun koittoa ja esittää vuorolauluna hymni Kristukselle ikään kuin jumalalle.“

(Pliniuksen kirje keisari Trajanukselle vuonna 96 nykyisen ajanlaskun mukaan. Kirjeitä keisariajan Roomasta. Oy Gaudeamus Ab. 1974.)

Johan Helolla sama ongelma vuonna 1941

Göttingenissä Saksassa ennen ensimmäistä maailmansotaa opintonsa suorittanut filtri, varatuomari Johan Helo joutui vuonna 1941 pidätetyksi ns. kuutosten jutussa. Oikeusoppineena hän kiinnitti huomiota samaan ongelmaan, josta Plinius kirjoitti Trajanukselle, mutta suomalaisista lähtökohdista: “Meillähän on vähitellen liu’uttu pois oikeuskäsityksestä, jonka mukaan rikos edellyttää tekoa, ainakin suurin piirtein määriteltyä tekoa. Tätä mieltähän oli Suomen rikosoikeuden isä Jaakko Forsman ja pääasiallisesti myös Allan Serlachius.“

“Näiden suurta arvontantoa nauttineiden rikosoikeuden tuntijoiden jälkeen on käytännössä siirrytty siihen, että teko ei ole tuomion välttämätön edellytys, vaan että ajatustapa ja suuntautuminenkin jo riittää.“

(Johan Helon valituskirjelmästä Korkeimmalle Oikeudelle, kun hovioikeus oli tuominnut hänet ja Väinö Meltin kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen 24.2.1942.)

Yleisinhimilliset asiat olivat kommunismia

Tarkastellessaan ns. kuutosten oikeusjuttua yli 20 vuotta myöhemmin 1965 kir-

joittamassaan kirjassa Vaiennettuja ihmisiä Johan Helo toteaa, että „lainoppi-
neen on tuskallista muistella tapahtumia, jotka osoittavat, miten syvälle oikeus-
laitos voi langeta poliittista kiihkomielisyyttä palvellessaan“.

“Meitä syytettiin Turun hovioikeudessa nimenomaan kaikesta siitä, mitä nat-
silainen etsivä keskuspoliisi oli pitänyt kommunismina; toiminnasta Ihmisoi-
keuksien Liitossa, kuolemanrangaistuksen vastustamisesta, yrityksistä tutus-
tua Neuvostoliiton sivistyksellisiin ja taloudellisiin ilmiöihin jne.“ Syyttäjänä
toimineen Sven Mellbergin (tosiasiassa valtiollisen poliisin mies, vaikka olikin
hovioikeuden viskaalin kirjoissa, sanoo Helo) johtopäätöksenä näistä syytetty-
jen mielipiteistä oli, että heidän toimintansa “päämääränä on ollut maamme
laillisen yhteiskuntajärjestyksen väkivaltainen kumoaminen“!

“Syytekirjelmän mukaan siis me, jotka emme olleet mitään väkivaltaa har-
joittaneet, vaan ainoastaan esittäneet mielipiteemme maassa noudatettavasta
politiikasta, olimme väkivallan edustajia...“ (Johan Helo: Vaiennettuja ihmisiä.
Tammi. 1965.)

Turun HO:n päätös 1924 oli käännekohta

Heti kansalaissodan jälkeen alkoi Turun Hovioikeudessa neljännesvuosisadan
kestänyt jakso, joka käsitti tuhansittain poliittisia tuomioita, joita voidaan ver-
rata, kuten Väinö Vuorio teki 1928, roomalaisen oikeuden kristittyjä vastaan
kohdistamiin vainoihin.

Oikeusopillisesti käänteentekevä ennakkotapaus koettiin toukokuussa 1924,
jolloin syytettynä oli 189 sosialistisen työväenpuolueen jäsentä. Tällä päätök-
sellä, toteaa lakitri Lars Björne, “jossa luovuttiin vaatimasta tiettyjä valtiope-
toksen aikomuksissa tehtyjä tekoja, oli suuri merkitys siinä, että tästä lähtien
jokainen sosialistisen näkemyksen omaava henkilö tiesi saattavansa joutua koska
tahansa kuritushuoneeseen sinänsä aikaisemmin laillisena pidetystä toiminnas-
ta, kuten esim. vaalityöstä.“ “Vuoden 1924 jälkeen vasemmistolaisten julkista
toimintaa ei enää arvioitu oikeudellisin vaan poliittisin perustein.“ (Lars Björ-
ne: ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...“. Tutkimus Turun Hovioikeuden po-
liittisista oikeudenkäynneistä vv. 1918-1939. Suomen lakimiesyhdistyksen jul-
kaisuja. 1977.)

Tämä Lars Björnen yliopistollinen väitöskirja vyöryttää satoja toinen tois-
aan kummallisempia “roomalaisen oikeuden tulkintoja“.

Ihmeellisiä tulkintoja valtiopetoksesta

Mitkä kaikki vasemmiston toiminnot sitten Turun Hovioikeus rekisteröi rikolliseksi, valtiopetokselliseksi toiminnaksi? Lars Björnen kokoamia esimerkkejä riittää.

- Jo vuonna 1921 HO katsoi rikolliseksi kaiken ääri-vasemmistolaiseksi luokitellun kirjallisuuden. Esimerkkitapauksessa sellaisia olivat mm. Friedrich Engelsin Kommunistinen kirkkumus, Venäjän sosialistisen tasavallan perustuslaki ja Karl Marxin Palkkatyö ja pääoma.

- Koulutus, puolueopiskelu oli valtiopetoksen valmistelua.

- Kirjeiden ja pakettien välittäminen. 1920 tuomittiin eräs putkimies paketin ja rahan välittämisestä punakaartilaisen leskelle.

- Käynti Venäjällä oli valtiopetoksen valmistelua, jos kävijä oli tietoinen SKP:n tarkoituksesta. Kaksi syytettyä tuomittiin pelkäästä yrityksestä lähteä Venäjälle.

- Vuonna 1922 Kalle Lepola tuomittiin agitaatiotoiminnasta, jota hän oli harjoittanut Inkerinmaalla, ei siis Suomessa. Amanda Sirola tuomittiin 1923 toiminnastaan Venäjällä punapakolaisten hyväksi. Syyttäjänä toiminut Axel Uggeldahl totesi tällöin, että kaikki toiminta SKP:n puitteissa oli rikollista.

Tekojakaan ei tarvittu

Tässä vaiheessa tutkija Lars Björne kysyy, esiintyykö hovioikeuden tuomioissa vuosien varrella tiettyä kehitystä. Ja löytyihän sitä: "1920-luvun alkupuolella on päätöksissä yleensä osoitettu, että syytetty on syyllistynyt tiettyyn tekoon, kuten kirjallisuuden levitykseen." "Vuosikymmenen loppupuolella ei enää mainittu konkreettisia tekoja, vaan riitti, että syytetyn asema järjestökoneistossa oli todettu."

Tässäkin Björnen mukaan "laatusanat toiminnasta yleensä riittivät", esim. henkilö oli osallistunut "rikolliseen toimintaan", "huomattavalla tavalla", "tehokkaasti" tai "innokkaasti".

- Tosin epäselväksi jäi, oliko syytetty todella SKP:n jäsen, tutkija toteaa.

Mielipiteen ilmaiseminen rikollisuuden tunnusmerkki

Turun Hovioikeuden päätökset laillisuudessa tapahtuneeseen käänteeseen vuoteen 1944 (välirauhansopimuksen luomaan uuteen tilanteeseen) asti ovat hämmästyttävää luettavaa. Vielä niinkin myöhään rauhan aikana kuin vuonna 1938

hovioikeus piti Neuvostoliiton perustuslakia valtiolle menetettynä kiellettynä kirjallisuutena. Myös juhlaohjelmien laatiminen ja esittäminen koettiin rikolliseksi toiminnaksi. Ensimmäiset tuomiot ammattiyhdistysliikettä vastaan kirjattiin ammattiosastojen nuorisotoimintaan osallistumisesta vuonna 1930, vaikka keskusjärjestö lakkautettiin vasta seuraavana vuonna.

Yhteenvetona vuoden 1930 käytännöstä, sanoo Lars Björne, voidaan todeta, että "Hovioikeus tällöin piti rikollisena pelkäämistään kommunistisen mielipiteen esittämistä." "Voidaan päätellä, että HO piti kommunistista oppia sinänsä rikollisena riippumatta sen mahdollisesta toteutuksesta... mistä seurasi, että kaikki jotka olivat mielipiteiltään kommunisteja, olivat rikollisia, jos he ilmaisivat mielipiteensä julkisesti."

Muutos vasta vuonna 1944

Väinö Vuorio, joka eli lyhyen ja rikkaan elämän, oli oikeassa Turun Hovioikeudelle 1928 esittämässään vastineessa. Viittaus keisari Trajanuksen ohjeisiin Plinius nuoremmalle 1800 vuotta aikaisemmin, kuvastaa oppineisuutta, joka nosti hänet tuomareittensa yläpuolelle.

Suomalainen oikeuslaitos oli tuolloin vajonnut sille tasolle, jolla kristittyjä pahimpina vainovuosina käsiteltiin ja tutkittiin Rooman valtakunnassa. Poikkeukseksi voi kenties lukea, että meillä valtiollinen poliisi, päin vastoin kuin keisari Trajanuksen ohjeet Pliniuselle edellyttivät, myös "haki esille" kommunisteja ja otti huomioon myös nimettömät ilmiannot.

Tämä neljännesvuosisadan jakso oikeuslaitoksemme historiassa on jäänyt julkisuudessa vähälle huomiolle. Tänä vuonna 1994 tulee kuluneeksi 50 vuotta siitä, kun muutos tähän käytäntöön saatiin aikaan. Suomalaisen yhteiskunnan kannalta ei ole kunniaakasta, ettei yhteiskuntamme pystynyt itse oma-aloitteisesti luopumaan näistä oikeusvaltiolle kyseenalaisista periaatteista.

(Eläkeläinen/1994)

SUOJELUSKUNTAURHEILUN HAAMUT

Erkki Vasara: Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suomen Historiallinen Seura, 1997.

Jos on todella niin, että Kekkonen aika esti suomalaisia ylvästelemästä pohjattomalla ryssävihalla ja maamme valmistautumisella sotaan Neuvostoliittoa vastaan, niin on todella korkea aika purkaa nämä sulut.

Erkki Vasaran tohtorinväitös suomalaisen liikuntakulttuurin kahdesta vuosikymmenestä, vv.1918 -1939, paikkaa unohduksen lumeen hautautunutta aikakautta senkin edestä: kumpujen yöstä nousee esiin haamuja, joiden tarkoitusperät eivät jää kenellekään epäselviksi.

Lukemattomista esimerkeistä voisi kuin hatusta vetäen nostaa pienen yksityiskohdan: vasta 1920-luvun lopulla suojeluskunta siirtyi ammunnoissaan tavanomaisiin ampumatauluihin. Sitä ennen maalitauluina käytettiin mallia "ryssä", jossa maalikuvana oli karvareuhka päässään tuijotteleva rähjäinen hahmo.

Urheiluharjoituksilla hyviä sotilaita

Päinvastoin kuin sodanjälkeinen porvarillinen urheilujohto, sk-järjestö ei peitellyt poliittista luonnettaan ja tehtäväänsä. Urheiluharjoituksilla kouluttiin hyviä sotilaita, kuten Akseli Kaskela, eräs ylimmistä sk-organisaattoreista, kädessä pitäen oppilailleen opetti.

Suojeluskuntalaisille "vihollisia olivat Neuvostoliitto ja suomalaiset kommunistit ja perusarvoja kevään 1918 valkoisten voitto", sanoo tutkimuksen tekijä.

Silloisille sk-urheilun johtohenkilöille onkin annettava tunnustus siitä, että he puhuivat avoimesti päämäärästään. Tutkimuksesta saattaa poimia sadoittain unohduksiin joutuneita aatteellisia kannanottoja, jotka hahmottavat selkeästi urheilun tuolloista sotaista roolia.

Tutkija pitää merkittävänä periaatteellisena avauksena sk-ideologialle itsenäisyytemme alkuvuosina tunnetuksi tulleen oikeistopoliitikon Martti Pihkalan jo 1918 kirjoittamaa kirjasta "Minkälainen Suomi meidän on luotava".

Pihkalalle Venäjä merkitsi "kaikkea mahdollista pahaa ja alhaista". Häntä innoitti näkemys Pietarin ja koko Venäjän tuhosta. Suomi oli jo silloin Euroopalle "vartiosotilas itää vastaan".

Pihkalan aikalainen, suojeluskuntaupseeri Bertil Gribenberg vaatikin Pietaria "käärmeen pesänä" hävitettäväksi, tehtävä, jota sittemmin Hitler ja eräät hänen suomalaiset aateveljensä käytännössä suunnittelivat vuosina 1941 - 1942.

Erkki Vasara pitää Martti Pihkalan kirjoitusta jonkinlaisena lähtölaukauksena sille "käytännössä valtiovallan siunaamalle vihanlietsonnalle, joka leimasi niin monien suomalaista idänpoliittista ajattelua kaksi- ja kolmekymmentäluvuilla".

Tutkija selvittää tältä pohjalta tarkkaan urheilutoiminnan kehityksen sk-järjestössä. Järjestöllisenä ja myös aatteellisena uranuurtajana esiintyy sittemmin Suomen urheilussa monissa johtotehtävissä toiminut everstiluutnantti K.E.Levälähti.

Miksi pesäpallo kehitettiin?

Sk-urheilun tarkastajan vakanssille pestattu Lauri Pihkala sai jo 1921 hyväksynnän amerikkalaisesta baseballista kehittämälleen "kansallispelille" pesäpallolle, jota keksijän silloisten kaavailujen mukaan tultaisiin vielä pelaamaan "Aänisjärvestä Pohjanlahteen ja Auran rannoilta Ruijan suulle".

Viime vuosiin asti on säilynyt melko yleisessä tietoisuudessa Pihkalan kehittämän pesäpallon yhteydet sotilaalliseen valmennukseen. Suorastaan herkullisella tavalla nämä piirteet käyvät ilmi Lauri Pihkalan kirjoitussarjassa vuodelta 1921:

Pallonlyönti ja ampuminen edellyttävät samoja ominaisuuksia ja vaativat samanlaista tekniikkaa, silmäin selvyyttä, käden varmuutta ja niin lihas- kuin muunkin jännityksen torjuvaa tyyneyttä.

Myös pallon heitto oli tärkeä laji, koska "käsikranaatti on tullut yhdeksi tärkeimmistä lähitaistelun aseista". Mies joka pelin lukemattomissa tilanteissa oppii heittämään tarkasti, "hänessä on aineista suomalaisen syöksyjoukkoon

ryssän juoksuhautaa vyöryttämään”, sanailee Pihkala.

Yllätys, yllätys, myös koppaamistaito on sotilaallisesti tärkeä kyky. Pihkala on valmis ristimään “ryssänkopiksi” sen tempun, kun “Suomen mies ilmasta koppaa ryssän viskaamaan vielä räjähtämättömän rautamunan ja sen vasten partaa lähettäjälleen palauttaa”.

- Kyky syöksyä ja juosta ovat itsestään selviä sotilaallisia taitoja, mutta niistäkin Pihkala löytää omia havainnollistavia vertauksiaan.

Kaatuminen ja haavoittuminen, sanastoa, jolla on suuri merkitys sodassa: totutaan kaatumaan ja haavoittumaan ja näin juurrutetaan “syvälle sanottujen kohtaloitten niin sanottua halveksimista”.

Omituiselta tuntuva sanonta saa selvityksensä toisessa yhteydessä, jossa ilmenee, että suojeluskuntalaisen hyveisiin kuuluu kuoleman halveksunta.

“Voiton mahdollisuutemme talvisodassa perustuu melkein ja yksistään siihen, että kykenemme liikkumaan nopeammin kuin vihollinen”, toisti eräs kirjoittaja Lauri Pihkalan hiihtopropagandan innoittamana sk-järjestön Kainuun piirin lehdessä vuonna 1927.

Tasamaalta murtomaahiihtoa

Sotilasstrategi Pihkala aloitti myös hiihtopuheensa vuonna 1921. Oli huolehdittava, että sotilaat osasivat liikkua pitkän itärajan metsissä.

Suomessa oli siihen asti harrastettu pääasiassa tasamaahiihtoa. Nyt oli aika muuttaa suuntaa. Tämä kamppailu käytiin suurelta osin porvarillisen urheilujärjestön SVUL:n sisällä. Pihkalan kanta voitti jo 1924. Murtomaahiihdolla oli tutkijan mukaan “selvä tehtävänsä suojeluskuntajärjestön urheilutoiminnassa. Sitä oli käytettävä yhtenä keinona valmistauduttaessa tulevaan taisteluun ‘ryssää’ vastaan”.

Pihkalan molemmilla veljeksillä, Laurilla ja Martilla, esiintyy runsaasti ajatuksia “suomalaisista erityisenä, fyysisiltä ja henkisiltä ominaisuuksiltaan väkevästä sankarikansasta”. Siitä syystä Lauri oli huolissaan “väestön sakkakeroksen ylivoimaisesta hedelmällisyydestä”, josta johtuen “vankilat ja mielisiraalat täyttyvät”.

Veljeksistä Martti laajensi suomalaista sankarimyyttiä ja rodunjalostusta aina kelvottomien yksilöiden sterilisaatioon asti. Hän pani toivonsa “puhtaaseen” maalaisväestöön kaupunkilaisten kustannuksella. Urheilulla oli tällä alueella suuri rooli.

Jopa “ovelat juutalaiset” tuomittiin

Jotta ympyrä sulkeutuisi tarvittiin piiriin vielä lottajohtaja Hilja Riipinen, joka Lapuan yhteiskoulun rehtorina julisti, etteivät “henkisesti tai ruumiillisesti rappiolla olevat” kelpaa “tulevien sukujen perustajiksi”.

Erään aukon oli v. 1919 täyttänyt Martti Pihkala, joka liikkui ajastaan edellä. Hänen mukaansa Venäjää hallitsivat “ovelat juutalaiset”. Hän asetti jo silloin toivonsa ensi kädessä Saksaan ja Suomeen. Juutalaisvastaisuus yhdistyi siten suojeluskunnassa oppiin, joka johti yhteisrintamaan Saksan natsien kanssa.

Erkki Vasara käsittelee erittäin laajasti ja monipuolisesti suojeluskuntain urheilutoimintaa. Käy ilmi, että kunnan tieteellinen tutkimus itse sk-toiminnasta odottaa vielä tekijäänsä. Hämmästyttävä tosiasia sinänsä, mutta myös ymmärrettävä: tähänastiset tutkijat ovat olleet niin sitoutuneita sk-järjestön menneisyyteen, ettei lähdekriittinen tarkastelu ole onnistunut.

Vasaran tutkimus aukoo siten uusia uria, mutta jättää odottamaan samantasoista jatkoa.

Miten Suomi hyötyi sodissaan suojeluskunnan urheilutoiminnasta? Tähän tutkija Erkki Vasara ei anna vastausta. Käytettävissä ei ole ilmeisesti edes täsmällistä tietoa, paljonko suojeluskuntalaisia oli rintamajoukoissa.

Vasara on joko unohtanut tai jättänyt “muuten vain” pois erään ratkaisevan tekijän: Puolustusministeriö nimesi ns. talvisotaan valmistauduttaessa sk-yleis-esikunnan 26.9.1939 kotijoukkojen esikunnaksi “koska nähtiin, että vihollinen voi toimia myös rintamalinjojen takana kotialueella”.

Kävikö niin, ettei suojeluskunnan pääosa päässytään perusteellisesta henkisestä valmennuksesta huolimatta näyttämään sotilaallisia taitojaan periviholliselle rintamalla?

Nodanjälkeistä ja Kekkosen aikaa sk-johdon on turha moittia. Kaikille suurille suojeluskuntapomoille oli varattuna edustavia tehtäviä niin SVUL:n kuin suurteollisuudenkin johdossa. Jos paikkoja ei ollut avoinna, niitä keksittiin.

Vain yksi jäi joukosta pois. Varsinainen vanhempi ideologi Lauri Pihkala ei ottanut vastaan vakansseja eikä puhunut enää urheilusta sotilaallisen kunnan pohjana eikä urheilun ja sodankäynnin yhtäläisyydestä, kuten tutkija toteaa.

Taisi käydä niin, että Lauri Pihkala piti vanhoista mielipiteistään kiinni loppuun asti. Sitä kuvannee ainakin se, että hän elämänsä loppuun asti esiintyi suojeluskuntalaisen vihertävässä sarkapusakassa.

RAJUT OTTEET ESTIVÄT SNS 1 TOIMINNAN

Ratsupoliisit, pamput, taskuaseet ja paloruiskut aseinaan tukahdutti virkavalta Suomessa elokuun alussa 1940 Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysoimintaa harrastavan SN-Seuran kokoukset.

Järjestysmies Sigfrid Broman tapettiin Helsingissä II linjan kallioilla 2.8.1940 Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran tilaisuudessa. Yksi "si-vullinen" kuoli Turussa 7.8. poliisien tulituksessa ja kolmattakymmentä louk-kaantui. Tampereella ratsupoliisit hajottivat raa'asti rauhallisen kokouksen. Kemissä kokous ehdittiin peruuttaa, mutta poliisit olivat niin hermona, että kehottivat kokouspaikan lähellä talonsa pihalla olevaa asukastakin hajaantu-maan!

Sotahallitus hädässä

Pienestä alusta toukokuun lopulla kehittyi kahdessa kuukaudessa kansanliike, joka sai talvisodasta juuri ja juuri selvinneen hallituksen huolestumaan. Suo-men ja Neuvostoliiton keskeistä rauhaa ja ystävyyttä vaalimaan perustettuun seuraan liittyi heinäkuun loppuun mennessä jo 10 000 jäsentä eikä päättä ollut näkyvissä.

Lähtölaukaus hallituksen hyökkäykselle seuraa vastaan tapahtui Kirjan ta-lolla Helsingissä 29.7., kun poliisit tunkeutuivat taloon ja hajottivat yli 400 hen-kilön rauhallisen kokouksen. SN-Seuran kiertokirje elokuulta kertoo: "Kadulle ajettuna kokous poliisin suhtautumisesta kiihtyneenä vähitellen muuttui mie-lenosoitukseksi mielivaltaa vastaan. Sen kuluessa pamputettiin ja pidätettiin useita henkilöitä." Seuraavana päivänä piti samassa paikassa olla toisen paikal-

lisseuran kokous. Vuokraaja ilmoitti, ettei se voi enää luovuttaa huoneistoa so-pimuksesta huolimatta. Mutta väkeä tulvi paikalle ja poliisit olivat vastassa. Kiertokirje kertoo: "Jälleen syntyi mielenosoitus, jossa yleisö lauloi kansain-välisen ja huusi tunnuksia: Ei enää sotaa Neuvostoliittoa vastaan! Eläköön Suo-men ja Neuvostoliiton ystävyys! Alas mielivalta! Mauri Ryömä vapaaksi!... Jälleen poliisi pahoinpiteli ja pidätti ihmisiä, joukossa vanhoja naisia."

Hallitus rukkaa lakeja

Saadakseen toimensa lakien puitteisiin hallitukselle tuli kiire muuttaa liian va-paamieliseksi osoittautunutta tsaarinvallan lakia yleisistä kokouksista vuodelta 1907. Helsingin Sanomat kertoi 2.8. että tasavallan presidentti oli päättänyt antaa asetuksen, jonka mukaan yleisiä kokouksia ei saanut pitää ilman poliisi-viranomaisen lupaa. Tämä tieto ehti järjestäjille, mutta 2.8. ilmoitetuksi pidet-tävään kokoukseen II linjan kallioille saapui kuitenkin n. 7000 osanottajaa.

Järjestäjät ilmoittivat peruuttavansa kokouksen, mutta samanaikaisesti talvi-sotaan osallistunut kanadansuomalainen vapaaehtoinen ampui järjestysmiehe-nä toimineen Sigfrid Bromanin. Provokaatiosta huolimatta kokous saatiin ha-jaantumaan. Viranomaisten lupaamana aikana 6.8. kokoonnuttiin uudelleen, nyt kymmentuhantisenä joukkona. SN-Seuran kiertokirje kertoo: "Paikan oli poli-iisikettu sulkenut ja yleisö täytti lähikadut. Yleisöä ryhdyttiin silloin hajottamaan paloautoilla, joista poliisit suuntasivat vesisuihkut kadulla kulkijoihin... Ratsu-hevoset ajoivat ihmisjoukkoon, jälleen tapahtui raakoja pamputuksia ja pidä-tyksiä."

Poliisit tuliasen Turussa

Turussa anottiin kiltisti asetuksen vaatimaa lupaa 8.8. Urheilupuistossa pidet-tävälle kokouksella, joka luvattiinkin. Edellisenä päivänä tuli kuitenkin kieltei-nen päätös, myöhässä. Paikalle saapui parikymmentä tuhatta ihmistä. Poliisit olivat sulkeneet kadut, väkijoukko ryhmittyi kulkueeksi ensin kauppatorille, sitten poliisilaitoksen edustalle. SNS:n kiertokirje kertoo: "Jo kauppatorilla poliisi oli käyttänyt ampuma-aseita, mutta täällä ammuttiin useita yhteislaukaus-sarjoja ja käytettiin konepistoolia... Loukkaantumisia tapahtui... ja useita hen-kilöitä vietiin sairaalaan."

Turussa todella loukkaantui kolmisenkymmentä ihmistä ja yksi sairaalaan viedyistä kuoli. Poliisi oli kuitenkin häveliäs ja noudatti "asiassa suurta sala-peräisyyttä". Vastaavia väkivaltaisia kokousten tukahduttamisia "sattui" Tam-

pereella, Lahdessa ja Porissa, mutta Kemissä, kuten kiertokirje kertoo, kokous 18.8. ehdittiin peruuttaa, jolloin poliisit vaativat yksityisiä kansalaisia kotipihoillaankin varmuuden vuoksi hajaantumaan.

SDP:n kanta ratkaisi

Vainotoimet, pamputukset, pidätykset ja ratsupoliisit eivät kuitenkaan pystyneet spontaanisti kasvavaa rauhan ja ystävyyden seuraa tukahduttamaan. Elokuun alun pahimpien vainojen aikana esim. Helsingissä liittyi seuraan uusia jäseniä päivittäin 50:n vauhtia. Elokuun aikana seuraan liittyi n. 20 000 uutta jäsentä jäsenmäärän noustessa jo 30 000 henkilöön.

Kallion kokouksessa ammutun järjestysmies Bromanin hautajaiskulkueesta Malmille muodostui monen tuhannen ihmisen vaikuttava muistotilaisuus. (Muodollisen oikeudenkäynnin läpi käynyt ampuja tuomittiin 8 vuodeksi kuritushuoneeseen, mutta jo muutaman kuukauden kuluttua presidentti Ryti armahti murhaajan.)

Rajut otteet rauhanomaisia suhteita Neuvostoliittoon vaativaan seuraan mahdollistuivat suurelta osaltaan sosdem. puolueen asennoitumisen vuoksi. Talvisodassa suuren herätyksen kokenut SDP ei suvainnut sotapolitiikkansa arvostelua. Jo parin viikon kuluttua SNS:n perustamisesta SAK:n työvaliokunta tuomitsi seuran 12.6. lähettämässään kiertokirjeessä.

Sosdem. puolueen virallinen kannanotto kesti hieman pidempään. Runsas kuukausi SNS:n perustamisesta SDP:n puoluetuomikunta hyväksyi 28.6. julkilausuman, jossa seuran toiminta tuomittiin ja puolueen järjestöjä kiellettiin mm. luovuttamasta seuran käyttöön huoneistojaan. Oli selvää, että työväen valta-puolueen kannanotto oli erinomainen tuki niille voimille, joiden piirustuksiin ystävyys Neuvostoliiton kanssa ei sopinut. Tietysti voi myös hyvin ymmärtää, etteivät SNS I perustamisvaiheet ja nämä 50-vuotismuistot kovin innosta SDP:n nykyjohtoa.

Uteliaatkin rikollisia

Suomen lehdistö laidasta laitaan ymmärsi erinomaisesti ne kokoontumis- ja sananvapauden rajoitukset, joita valtiovalta ystävyysseuraan kohdisti. Vaikka Gutenberg oli keksinyt kirjapainotaidon jo 1400-luvun puolivälissä, kirjapainot Suomessa 1940 pysyivät lähes suljettuina SN-Seuralta. Se oli ajan porvarillista sanavapautta parhaimmillaan.

Pamputukset ja vangitsemiset kohdistuivat "kurittomiin aineksiin" ja virka-

vallan toimet monituhantisten yleisöjoukkojen hajottamiseksi olivatkin vain "järjestyshäiriöitä"! Ilta-Sanomat kriminalisoi jopa "uteliaat". Lehti varotti 7.8. yleisöä "uteliaisuudesta kerääntymästä sellaisille paikoille, jossa yhteiskunnan hylkyaineet yrittävät saada aikaan epäjärjestystä". IS heristeli pääkirjoituksensa lopuksi: "Ne jotka näin tekevät ovat tavallaan huligaani-ainesten kanssa rikollisia."

Onnitteluja satoi

Mutta SNS I sai toki kiitosta ja ylistystä. Sen sosiaalista tilausta osoittaa paitsi jäsenmäärän ja osastojen nopea kasvu, myös onnittelut ja kiitokset. Arkistojen kätöistä löytyy runsaasti myötämiliä. Sitä osoittivat erityisesti ammattiosastot. Helsingin kunnantöyläisten osaston kirjeessä 26.7. toivotetaan menestystä ja ilmoitetaan ammattiosaston kehottaneen jäseniään liittymään sataprosenttisesti seuran jäseniksi. Helsingin maalarien ammattiosasto puolestaan lähetti pitkähkön vastalauseen SAK:n työvaliokunnalle sen seuraan ottaman tuomitsevan asenteen johdosta.

Myös eduskunnalle lähetettiin suuri määrä vastalauseita SNS:ään kohdistuneiden vainojen vuoksi. Tämä alunperin SNS:n laatima vetoomusluonnos osoittautuu nykyarviossa hyvin maltilliseksi sananvapauden vaatimukseksi, vaikka se esim. sd-lehdissä tuomittiin "törkeäsanaiseksi kirjelmäksi". "Törkeintä" kirjelmässä lienee ollut vaatimus siitä, että "ylipäänsä perustuslain mukaiset kansalaisvapaudet kansallemme palautetaan".

Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toiminta osoitti oikean ja kestävänsä tien naapurisopuun. Samalla se paljasti silloisen demokratia-käsityksen ohuuden ja rajoittuneisuuden. Siitä ovat elokuun tapahtumat vuonna 1940 vakavana muistutuksena.

(KU/1990)

SDP Väinö Tannerin johdolla

TAKAVARIKKO 30 POLIISIN VOIMIN

Kansan Sanomat, Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran äänenkannattajan näytenumero suorastaan riistettiin myyjien käsistä syyskuun alussa 50 vuotta sitten. Näytenumero kakkosessa, joka ei koskaan päässyt mikkeliläistä painotaloa pidemmälle, kerrotaan miten kansa otti vastaan sanomansa: tuntui siltä, että suomalaiset oli vallannut suoranaisten "painetun sanan näkää".

- Suomen oloissa 35 000 painos on alkavalle lehdelle ilmiömäinen painosmäärä, lehti toteaa, ja niinhän se olikin. Se oli niin vaarallinen oire kansan mielialoista, ettei Kansan Sanomille löytynyt tilaa Suomen maassa. Perustuslain suoma sananvapautta ei ollut tarkoitettu Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyden "lietsontaan".

Moninkertainen sensuuri

Lehden tekeminen vuoden 1940 Suomessa ei ole ollut helppoa. Jo ensimmäisen näyteneron julkaisua edelsi moninkertainen sensuuri. Jokainen kirjoitus oli erikseen hyväksyttävä viranomaisilla. Tekstejä muokattiin sensuurin käsistä ja vielä valmis lehtikin oli näytettävä, ennen kuin painatuslupa saatiin.

Kuumien tilanne sattui Mikkelissä Vapauden kirjapainossa toisen näyteneron ilmestymispäivänä. Normaalin sensuuriprosessin läpikäynyt lehti sai Helsingistä painatusluvan klo 19. Lehteä ehdittiin painaa vain 4 400 kappaletta, kun painotaloon ryntäsi Mikkelin poliisipäällikön Risto Höltän komennuksesta kolmisenkymmentä miestä klo 22.30 takavarikoimaan koko painoksen. Päätöksen takana oli ministeri von Born ja kun päätoimittaja Aune Laurikainen

meni kyselemään syitä, ministeri totesi, että lehti oli kertonut "eräästä maasta vain hyvää" ja "Suomesta vain puutteita".

Puheet ystävyydestä liian tulenarkoja

Tämän päivän silmin tarkasteltuina Kansan Sanomien näytenumerot vaikuttavat kovin asiallisilta. Lehden esittämät vaatimukset heijastivat varmasti monien talvisodan kauhut kokeneitten mielialoja. Jo pääkirjoitus "Takeet rauhan säilymisestä" osoittaa SNS:n kestävästä linjasta: "Suomen työvätekevien kansankerrosten vilpittön halu ja pyrkimys on saada rauha mahtavan Neuvostoliiton kanssa pysyväiseksi. Ei riitä vain se, että rauha on solmittu. Se on myös säilytettävä ja tosiystävällisiä suhteita kehitettävä."

Tällaiset vaatimukset eivät kuitenkaan olleet silloin realistisia. Saksa oli jo tehnyt päätöksensä sodasta Neuvostoliittoa vastaan, jossa Suomella oli oma roolinsa. Hallitsevat piirit olivat monin tavoin näyttäneet kaipuunsa Natsi-Saksan syyliin. Ystävyys Neuvostoliiton suuntaan oli liian tulenarka asia.

Tavoitteena päivälehti

Seuran johdossa, jonka pääosa istui tuolloin jo telkien takana, oltiin kuitenkin toivorikkaita lehden ilmestymiseen nähden. Niinpä näytenumerossa kerrotaan lukijoille näkyvällä ilmoituksella:

Kansan Sanomat

toimitus Hakaniemenkatu 11 A Lokakuusta lähtien päivälehtenä

Näytenumero 2 tulevalla viikolla

Tilaushinnat:

1/4 v 50 mk

1 kk 18 mk

Oikeusjutuissa, joita seuran toimihenkilöitä vastaan nostettiin, heitä syytettiin yleensä hallituksen halventamisesta. Tämä syyte perustui SNS:n eduskunnalle lähettämään kirjelmään, jonka väitettiin "halventavan hallitusta". SNS:n mukaan "hallitus yrittää jarruttaa Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden saattamista luottamukselliselle ja ystävälliselle kannalle ja että hallitus olisi haluton ja kykenemätön tällaisten suhteiden aikaansaamiseen", kuten Kansan Sanomat kertoi Mauri Ryömää vastaan nostettua syytettä uutisoidessaan. Tällaista jarrutustyötä hallitus monin tavoin tekikin. Sitä osoittivat mm. sen toimet ystävyysseuraa vastaan, joten syytteet tältä osin tuntuvat lähinnä hirtehtisiltä.

Tästä "hallituksen halventamisesta" Mauri Ryömä ja Lauri Vilenius sitten

tuomittiin. Sensuurioloista johtuen lehti joutui toisessa näytenuumerossaan uutisoimaan asian ilman kommentteja: "Seuramme puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja tuomittu 9 kk:ksi vankeuteen". Raastuvanoikeus piti tämän istuntonsa syyskuun 7. päivänä lääninvankilassa "syytettyjen turvallisuuden takaamiseksi". Ilmeistä on, että "sananvapauden ritarit" pelkäsivät myös syytettyjä tukevia mielenosoituksia.

Rakentavia aloitteita kulttuurista talouteen

SNS I teki todella suhteiden kehittämistä monia myönteisiä aloitteita, joita lehden ensimmäisessä näytenuumerossa selostetaan. Kansan Sanomat ehti kertoa aloitteista, joita tehtiin kulttuurisuhteiden luomiseksi. Seuran kulttuuritoimikunta oli käsitellyt kirjallisuuden kääntämistä, elokuvien vaihtoa, yhteistointa teatterien kesken. Näissä asioissa ehdittiin olla jo yhteydessä Neuvostoliiton vastaavien kulttuurielimien kanssa.

Yllättäen myös taloudellinen yhteistyö ja kauppavaihto nousi näyttävästi esille, jota mm. näytenuumeron pääkirjoituksessa käsitellään. Suomen talouselämän talvisodan jälkeisestä ahdingosta johtuen lehden mielestä nyt olisi "pakko kääntää katseet itään päin, kun tiet ovat tukossa länteen", vaikka, kuten todetaan "niin pitäisi olla muutenkin".

Vielä kolmas numero - lehden lakkauttaminen

Kun ministeri von Born oli Aune Laurikaiselle sanonut, että Mikkeliissä suoritettu takavarikko koski vain yhtä lehteä, toimitus alkoi heti valmistella kolmatta näytenuumeroa. Tällä kertaa oli kysymys vain Neuvostoliittoa esittelevästä lehdestä, koska sensuuri ei hyväksynyt Suomea koskevia kirjoituksia. Sekin oli kuitenkin liikaa sananvapauden vartijoille. Sensuuri antoi tosin jälleen luvan painaa, mutta myös nyt kävi kuten edellisellä kerralla: kun lehteä jo painettiin, suoritettiin valtioneuvoston päätöksellä takavarikointi. Seuran toimintakertomus toteaa lakonisesti: "Seuravana päivänä lehti ilmoitettiin lakkautetuksi tasavallan suojelulain nojalla. Se että takavarikointi suoritettiin vasta sen jälkeen kun lehden numeroita oli ehditty painaa, aiheutti n. 10 000 markan ylimääräiset menot."

Miksi SNS I niin sinnikkäästi yritti omaa julkaisutoimintaa, vaikka se osoitautui näin vaikeaksi? Lehden tarve on jokaiselle järjestölle luonnollinen, mutta erityisen tärkeä se oli Suomen ja NL:n rauhan ja ystävyysseuran seuralle. Silloinen julkinen sana suhtautui täysin kielteisesti kaikkiin seuran toimintoihin.

Seuran julkilausumat ja vetoomukset eivät saaneet julkisuutta. Tapahtumia kyllä uutisoitiin, mutta vanhan sotapolitiikan ja ryssävihan hengessä.

Perustuslaillisen sananvapauden rajoitukset ymmärrettiin, kun ne kohdistuivat hyviä idänsuhteita vaativaan SN-Seuraan, mutta auta armias, jos "sensuuri" uskalsi hipaistakaan kolikon toista puolta. Tästä kertoo Kansan Sanomien pikku-uutinen, kun Uuden Suomen pakinoitsija Timo oli raivoissaan, koska kouluhallitus oli hyväksynyt uusia vähemmän ryssävihaa tihkuvia oppikirjoja: "Ei mitään uusia korjattuja painoksia! Vielä vähemmän vallan uusia kirjoja. Rangaistakoon vähintään vankeudella tekijöitä ja kustantajia, jotka sellaista yrittävät... Tukka pois ja linnaan, jos uskaltavat!"

Tällaiselta näytti sananvapaus Suomessa kesällä ja syksyllä 1940. Tämä oli vain kuitenkin pieni osa SNS:n tukahduttamiseksi suunnatuista toimista.

(KU/1990)

Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran perustaminen kesällä 1940 sai laajat joukot tuekseen ja sotapolitiikkaan tyytymättömän väestön liikekannalle. Sotahallituksen rivit pysyivät kuitenkin yhteinäisinä ja SNS ykkösen toiminta tukahdutettiin miltei alkuunsa. Muutamiin ensimmäisiin kokoontumisiin saapui kuitenkin runsaasti väkeä ja poliistikin oli komennettu paikalle. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

MITÄ TAMPEREELLA TAPAHTUI

Toukokuussa 1940 perustetun Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seurasta ei enää vuoden lopulla ollut kuin rippeet jäljellä. 85 seuran aktivistia oli jo vangittu ja seuran toiminta tukahdutettu. Mutta se ei riittänyt.

Tampereen Sos.Dem. Nuorisoseuralle tuli vuoden 1941 alkupäivinä 30.12.1940 päivätty kirje, jossa kehoitettiin seuraa erottamaan jäsenyydestään nimeltä mainitut ja nimeämättömät SNS:n jäsenet. Ellei näin tapahtuisi, seura erotettaisiin Sosialidemokraattisesta Työläisnuorisoliitosta. Kirjeen olivat allekirjoittaneet puheenjohtaja Rafael Paasio ja sihteeri Sulo Manninen.

Tampereen Sos.Dem. Nuorisoseura piti asian johdosta yleisen kokouksen 15.1.1941. - Ei eroteta, sanoi jäsenistö. Seurauksia ei tarvinnut kauan odotella: Sosialidemokraattisen Työläisnuorisoliiton liittotoimikunta päätti 20.1. yksimielisesti erottaa jäsenyydestään uppiniskaisen tamperelaisen osastonsa.

Hälytys jo elokuussa

Itse asiassa Tampereen Sos.Dem. Nuorisoseura oli joutunut liiton johdon liipaisimelle jo kesällä SNS:n toiminnan yhteydessä. Nuorisoseuran jäseniä oli liittynyt tähän ystävyysseuraan ja työläisnuorisoliiton johto ei pitänyt siitä. Sosialidemokraattinen Työläisnuorisoliitto oli tässä asiassa vain uskollinen emäpuolueelleen: Sosdem.puolue oli kesäkuun lopussa (28.6.) tuominut rauhan ja ystävyyden seuran toiminnan ja kieltänyt järjestöjään tukemasta sen työtä. Rafael Paasio, Rafu vain, oli tuolloin jo 37-vuotias ja yleni sotavuotiksi nuorisoliiton puheenjohtajaksi, nykyisin mittapuun tehtävään hieman yli-ikäisenä.

Tampereen Sos.Dem. Nuorisoseuran yleinen kokous käsitteli ensimmäisiä

muistutuksia virallisessa kokouksessaan jo 11.9.1940 ja läsnä oli 30 jäsentä. Esillä olivat liiton kirjeet 7.8. ja 2.9. "koskien ne kurinpitotoimenpiteitä niitä seuran jäseniä vastaan, jotka ovat osallistuneet Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ystävät -nimisen järjestön toimintaan", kuten kokouksen sihteeri Paavo Mendelin asian kirjasi. Kirjeet aiheuttivat "lyhyen keskustelun, jonka johdosta päätettiin, ettei seura voi kontrolloida sitä, mitä sen yksityiset jäsenet seuran ulkopuolella puuhaavat."

Rafu ja Sulo jyrähtivät

Tällainen piittaamattomuus liiton johdon kirjeistä oli kuitenkin anteeksiantamaton synty. Kun vastauksia ei kuulunut, liiton sihteeri Sulo Manninen kävi paikan päällä ja sai seuran puheenjohtajalta Otto Reijoselta kuulla, ettei varoituksia ole otettu todesta. Tästä sisuuntuneina liiton puheenjohtaja ja sihteeri, Rafu ja Sulo, lähettivät heti joulukinkun sulatettuaan 30.12. viimeisen ultimatumina Tampereelle. Rafu ja Sulo valittivat, että seuran "keskuudessa on laiminlyöty asianmukaisen ja tarpeellisen puoluekurin valvominen". Kirje päättyi neljään kohtaan, joista viimeisessä vaadittiin, "että seuran jäsenyydestä viipymättä erotetaan ainakin seuraavat henkilöt jotka ovat sopimattomia jäseninä olemaan: Jorma Johteinen, Jorma Veckman, E. Salomaa, P.Mendelin, O.Nordling ja Aili Stenberg sekä lisäksi sellaiset henkilöt, jotka mahdollisesti kuuluvat jäseninä Suomen ja Neuvostoliiton rauhan- ja ystävyyden seura -nimiseen rekisteröimättömään yhdistykseen".

Myrskyisä kokous 15.1.41

Asia ratkaistiin seuran yleisessä kokouksessa tammikuun 15. päivänä Tampereen työväentalon D-salissa. Historian hengetär voi kuvitella, että D-salissa vallitsi jännittynyt tunnelma. Paikalla oli sihteeri Sulo Manninen liitosta. Jännitystä oli omiaan lisäämään liiton ilmoitus, että "vaatimukset tulevat hyväksytyiksi, jos vähintään 10 jäsentä niitä kannattaa" - hämmästyttävä kanta sinänsä, jolle eivät ainakaan seuran säännöt anna tukea.

Tällainen oli tilanne. Vastakkain olivat liiton vaatimukset ja seuran johtokunnan esitys päätökseksi. Nykytiedon valossa johtokunnan päätösesitys, joka voitti suljetussa lippuäänestyksessä 40-8, näyttää suorastaan profeetalliselta.

Niin liiton kirje, päätökset kuin johtokunnan perustelut ovat kaikki tallennettuina Tampereen nuoriso-osaston mustiin kovakantisiin kokouspöytäkirjoihin, jotka löytyy Kansan Arkistosta Hakaniemestä. Pöytäkirja on kirjoitettu koko-

uksen sihteerin Saga Lahtisen selkeällä käsialalla.

Kestävää demokratiaa

Taustallahan oli sosdem. puolueen kärsimättömyys siitä, että SN-Seurassa uskallettiin arvostella sotapolitiikkaa, johon puolue oli upponut kurkkuaan myöten. Arvostelusta nämä aikaansa edellä olleet pojat ja tytöt nuoriso-osastossa sanoivat: "Järjestön vapaaehtoinen jäsenyys ja demokratian luonne eivät seuran käsityksen mukaan voi estää arvostelua, olkoon että se joskus esiintyy kielteisenäkin." Seuran mielestä tulevaisuus olisi tällä tiellä uhattuna, koska "se saattaisi viedä työväenliikkeen täysin epädemokratiaan", koska jos "kaikki arvostelevalle aineelle järjestöistä vähitellen poistetaan ... siten demokratiasta ei voi puhua sen varsinaisessa mielessä". Saattoi olla, että liiton sihteeri Sulo Manninen poistui kokouksesta kaikkensa annettuaan kahdeksan uskollisen kanssa alla päin.

Vielä tässä demokratiasta puhumaan! Hallitushan - tai sen paremmat piirit - valmistuivat sotaan. Jo hieman aiemmin oli päätetty keskitysleirien rakentamisesta näille kurittomille aineksille. Erotettaviksi ehdotetuista oli Jorma Johtainen ollut säilössä jo heinäkuun lopusta 1940 alkaen. Useat muutkin joutuisivat sinne aikanaan. Kun sana ei tehonnut, oli annettava puheenvuoro järjestystä pitävälle voimille ja ohranalle, valtiolliselle poliisille, jolla oli tietoa ja kokemusta.

Ja ohrana toimi

Totta kai ohranalla oli tarkat tiedot Tampereen Sos.Dem. Nuorisoseuran toimista. Samalla tavalla kuin muutkin valtiollisen poliisin paikallisosastot, oli Tampere hälytetty seuraamaan myös kesällä 1940 toimintansa aloittaneen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toimintaa. Suuren uurasituksen tuloksena poliisi sai asiat kuntoon vasta elokuussa 1941, jolloin Suomi oli jo suursodassa Natsi-Saksan rinnalla.

Niiden perusteella Hämeen lääninhallitus ryhtyi pohtimaan asiaa ja päätti 23.9.41 kieltää Tampereen Sosialidemokraattinen Nuorisoseura ry -nimisen yhdistyksen toiminnan toistaiseksi. Maaherra S.Mattson lähetti asiakirjat Tampereen kaupunginvikaalille yhdistyksen lakkauttamista koskevan kanteen viireillepanoa varten, kuten lakikielellä kauniisti sanotaan. Eivätkä raastuvan pojat aikailleet. Harvinaisella ripeydellä syntyi päätös seuran lakkauttamisesta jo lokakuun 2. päivänä 1941, vain runsas viikko sen jälkeen kun asiakirjat olivat

saapuneet lääninhallitukselta. Lienee Suomen ennätys oikeuslaitoksemme historiassa! Istuntokin kesti vain kolme tuntia 10 minuuttia.

Syntiä synnin perään

Tampereen Sos.Dem. nuorisoseuraa vastaan esitetyn syytteen mukaan kauheudet alkoivat jo 1936, jolloin oli perustettu Tampereen seudun siviilirekisteriyhdistys, joka sittemmin oikeuden onneksi oli lakkautettu. Se oli ehtinyt levittää jumalattomuutta kuitenkin myös sosdem. nuorison keskuuteen. Tartunnan olivat saaneet seurassa johtavassa asemassa olevat henkilöt, kuten Paavo Mendenlin, Jorma Johtainen ja Erkki Salomaa, mutta ohrana tiesi kymmenkunnan muunkin olleen jäsenenä tässä syntisessä touhussa.

Vaikka em. siviilirekisteriyhdistyksen toiminta sitten lakkautettiin, ehti se jättämään jälkensä nuorisoseuran jäseniin, kuten oli tietysti tarkoitettukin", tutkimuspöytäkirjassa todetaan. Erityisen pahana tämä vaikutus oli näkynyt seuran lausuntaryhmän esityksissä, josta tilaisuuksissa todistajina olleet poliisit kertoivat kauhujuttuja.

Toimintaan SNS:n päämäärien hyväksi kiinnitetään niin ikään runsaasti huomiota. Huippunsa syytekirjelmä saavuttaa, kun todetaan, että seura on sallinut tilaisuuksissaan "Espanjassa kommunistien puolella taistelemassa olleen Eino Laakson ja tunnetun vasemmistosuunnan edustajan K.H. Wiikin harjoittaa esityksissään kiihotusta valtiomme hallitusta ja puolustusvoimia vastaan".

Tapaus Hugo Lehtinen

Syytekirjelmään liitettiin myös seuran tilaisuuksissa puhujana esiintyneen ammattientarkastaja Hugo Lehtisen synnit. Hugo Lehtinen, kaupungin valtuutettu ja kaupungin hallituksen jäsen, ei tunnustanut olleensa sosdem. nuoriso-osaston jäsen. Sen sijaan hän kyllä oli ollut siviilirekisteriyhdistyksessä, ja pahin kaikista sen äänenkannattajan, Ajatuksen Vapaus -nimisen lehden päätoimittajana. Hugo Lehtinen kertoi saaneensa Tammelan torilla 1936 pitämänsä kunallisvaalipuheen johdosta 600 mk sakkoa.

Ohranan ylietsivä Frans Valoma tosin tiesi kertoa, että Hugo Lehtinen oli myös "Tampereen Raastuvanoikeudessa 9.2.1937 annetulla päätöksellä tuomittu suojelekunnista käyttämistään halventavista sanonnoistaan kiihoituslain 1. pykälän 1. kohdan ja 9. pykälän nojalla 60 päiväsakkoon".

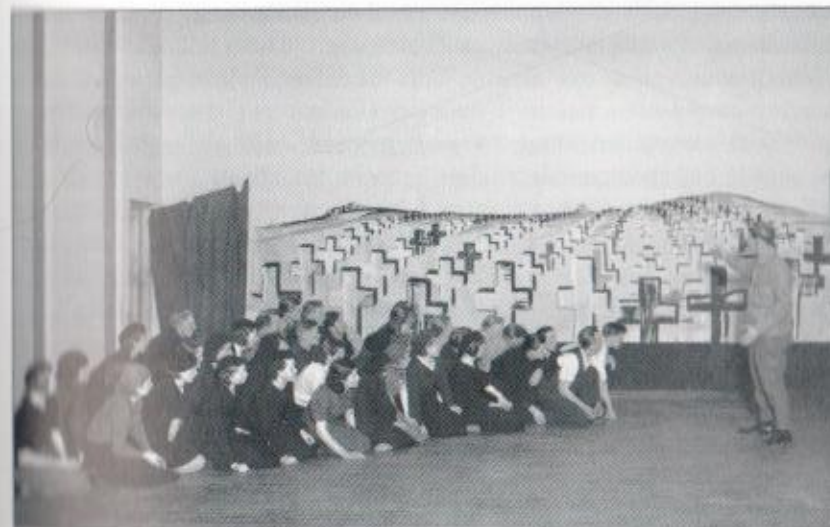
Lausuntakuoron ihme

Tampereen nuorisoseuran kulttuuriryhmän johtavat sielut saivat todella ylittävää tunnuksen lausuntaryhmän tehosta, sillä todistajina esiintyneet poliisit lienevät olleet todella järkyttyneitä sen esityksistä. Erityisen "pahamaineinen" oli Karl Voigtin runo Sota, jonka näyttämölle asetus oli tehokas ja silloisissa oloissa huippuluokkaa. Soolo- ja joukkoesitykset vaihtelivat, puvustajat olivat tehneet työnsä hyvin ja lavastus oli erinomainen.

Itse tuolloin ohjaajana ja lausujana toiminut Reino Lahtinen muistelee vieläkin esitystä merkittävänä saavutuksena: - Meillä oli mukana näyttämöväkeä. Lavastajana toimi Leo Lehto, sittemmin Helsingin Kansallisteatterin päälavastajana toiminut henkilö. Leo Lehdon ansiot ovat todella saaneet tunnustusta muiltakin kuin ohranalta: suurista lavastusproduktioista Kansallisteatterissa. Saahan maan teatteriväki kiittää Leo Lehtoa myös Pyynikin kesäteatterin pyörivän näyttämön suunnittelusta.

Tampereen Sos.Dem nuorisoseuran lakkauttamisen perustelut vaikuttavat tänä päivänä uskomattoman hatarilta.

(KU/1990)

Tampereen sosdem. nuorisoseuran lausuntakuoro niitti mainetta voimakkaasti sodanvastaisilla esityksillään. Kuva vuodelta 1936, edessä oikealle ohjaajana toiminut Reino Lahtinen. Lavastuksen suunnitteli Leo Lehto, joka tuli sittemmin tunnetuksi lavastajana mm. Kansallisteatterissa.

TUTKIMATTA KESKITYSLEIREIHIN

Vain valtiollisen poliisin päällikön määräys riitti 50 vuotta sitten Neuvostoliiton kanssa ystävyyttä ajavan järjestön toimihenkilön pidättämiseen ja kuljettamiseen keskitysleirille, ns. turvasäilöön. Jo heinäkuussa 1940 tämän kohtalon koki 19 henkilöä. Vuoden loppuun mennessä oli SNS:n jäseniä pidätetty ilman kuulusteluja tai virallista syytettä jo 85 henkilöä.

Vangitsemiset olivat osa toimista, joilla tukahdutettiin määrätietoisesti Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran toiminta. Samaan sarjaan kuuluivat kokousten estäminen 2.8. annetun asetuksen nojalla ja SNS:n julkaisutoiminnan tukahduttaminen.

Järkyttäviä kohtaloita

Kansan Arkistossa säilytettävistä asiakirjoista ilmenee, että vuonna 1940 pidätetyn 85 henkilön luettelo kasvoi seuraavan vuoden neljän ensimmäisen kuukauden aikana 50 henkilöllä. Valtiollisen poliisin koko vuoden saalis oli peräti 480 henkilöä.

Vuonna 1939 annetun ns. turvasäilölain nojalla ehdittiin sodan aikana pidättää ja viedä keskitysleireihin Suomessa 753 Suomen kansalaista ja 38 muun maan kansalaista. Valtiollisen poliisin omista asiakirjoista ja sodan jälkeen tehdyistä selvityksistä ilmenee, että näihin lukuihin sisältyy järkyttäviä ihmiskohaloita. Keskitysleirien epäinhimilliset olosuhteet, vartijoiden raakat teot ja valkoisen Suomen pitkään jatkunut vihankylvö Neuvostoliittoa ja sen ystäviä kohtaan purkautuivat sodan muutenkin runtelemassa henkisessä ilmastossa usein kammottavalla tavalla keskitysleirivankeihin.

Toiminta SNS:ssä riitti

Valtiollisen poliisin, surullisen kuuluisan ohranan, asiakirjat todistavat, että "turvasäilömääräysten ensimmäisiä tavoitteita on ollut SNS-liikkeen kasvun tyrehtyttäminen", kuten eräs asiakirja kuvaa. Tästä johtui, että syytteitä nostamatta pidätetyt olivat usein "henkilöitä, joiden tilillä ei ollut edes menneisyydessä lainvastaisia tekoja, kuten valtio- tai maanpetostuomioita, maanalaista toimintaa yms.", kuten arkistomuiston kirjoittaja valtiollisen poliisin asiakirjoja kuvaa.

Tästä syystä hän vetää johtopäätöksen, että "valtiollinen poliisi on sulkenut lukuisasti ihmisiä turvasäilöön erittäin heikoin ja kestäättömin perustein, syyllistyen täten ilmeisen lainvastaiseen menettelyyn."

Pidätykset seuran lamauttamiseksi

Paljastavia ovat Valpon johtavien päälliköitten muistiot puheluista, joissa sovittiin aluetoimistojen kanssa pidätyksistä. Niinpä Valpon pääosaston tutkintatoimiston päällikkö Aarne Rinne sai tietää Kotkan Rahikaiselta 16.9.40, ettei paikallisosasto ollut vielä pidättänyt Irja Niemeä, "kun tämä lisäksi on tuntunut olevan hiljaa".

Tällöin tutkintatoimiston päällikkö Rinne: "Vastasin, ettei kiirettä muuten olisi, mutta kun Irja Niemi on aika aktiivinen toimihenkilö, josta saapuneet ilmoitukset ovat kiinnittäneet ministeriönkin huomion, niin hyvä olisi hänet nyt ottaa, kun olemme luvan saaneet. Lupasivat pidättää vielä tänään...". Samalla Rahikainen oli tiedustellut, saisiko myös Lappeenrannan puolesta "ottaa suojan joitakin henkilöitä, sillä seuran toiminta näyttää muodostuvan ripeäksi." Tähän Rinne: "Annoin luvan pidättää kaksi henkilöä, jos sillä on toivoa toiminnan lamaannuttamisesta."

Vapaudenriistoa ei selitelty

Vaikka vapaudenriisto olikin tuolloin helppoa ja yksityisten ohraoitten mieltävällä varassa, alkoi joitakin päälliköitä jo helppous hieman huolestuttaa. Sitä kuvaa valtiollisen poliisin toimistopäällikön Yrjö Kareksen puhelimesta käynnistetty keskustelu 10.12.1940.

Kotkan osasto oli jälleen ollut ahkerana ja pidättänyt Yrjö Mätingin ja Olga Hämäläisen. Kares ihmetteli asiaa, kun "näiden viime aikaisesta toiminnasta oli kortilla perin vähän tietoja" ja sanoi, "että olisi ensin lähetettävä pääosastol-

le kirjallinen esitys selostuksineen”.

Mutta Kotkan miehellä oli vastaus valmiina, hän vetosi pääosaston toimistopäällikön Tapani Löfingin lupaan: ”Muurman selitti jo aikoja sitten saaneensa Löfingiltä valtuudet pidättää tällaisia tekijöitä ilman erikoisluvan pyyntöä. Viimeksi oli M. puhunut L:n kanssa 9.12., jolloin L. oli sanonut, ettei turvasäilöön sulkemiseksi suurempia perusteluja tarvinnut... Nimistä ei L:n kanssa ollut puhuttu, kun asiasta oli em. tavalla sovittu. Mätingin ja Härmäläisen M. sanoi olevan paikkakunnalla SNS:n sieluja.”

Korkea taso päätti keskitysleireistä

Kun syytteitä pidätettyjen määrä alkoi kohota ja kun tiedot natsi-Saksan sotaluovutuksista Neuvostoliittoa vastaan olivat jo korkean tason hallussa, tuli kiire ratkaista keskitysleiriläisten sijoituspaikka. Asiaa kiirehtivät luonnollisesti myös Suomen kytkennät lähestyvään ”erillissotaan”.

Tammikuun 8. päivänä 1941 sisäasiainministeriön esittelijäneuvos Eero Koskimies kutsui luokseen vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Armas Arvelon ja päämajasta eversti Lauri Leanderin sekä valtiollisen poliisin apulaispäälikön Ville Pankon. Matkan varrella mukaan tuli ministeri von Born, joka kertoi edellisenä päivänä keskustelleensa marsalkka Mannerheimin kanssa, joka oli myös kiirehtinyt asian ratkaisua. Tässä neuvottelussa sitten sovittiin keskitysleirin perustamisesta ja rakentamisesta Köyliöön.

”Kyllä Valpo tietää”

Valpon apulaispäälikkö Ville Pankon 11.1.1941 kirjaamassa muistiossa on monen mielenkiintoisen asian ohella tieto siitä, kuinka monelle henkilölle keskitysleiri rakennettaisiin. Eversti Leander ilmoitti pidätettävien luvun nousevan 500-600 henkilöön. Kun Pankko halusi täsmentää, miten tähän oli tultu ja tarkoittiko eversti SNS:n organisaatiota, niin Leander ”sanoi sitä juuri tarkoittavansa ja kun SNS:llä oli alaosastoja alun toistasataa ja niiden johdossa kussakin 4-5 henkilöä, niin pidätettävien lukumäärä nousisi suunnilleen mainitsemiinsa lukuihin”.

Kun Ville Pankko puolestaan sanoi, että SNS:n elimiin on valittu ”poliittisesti kiihottomiakin henkilöitä, niin eversti totesi, että ”kyllähän valtiollinen poliisi tietää sitten, keitä on pidätettävä”.

”Pahimmat suunsoittajat”

Ja kyllä Valpo tiesi.

Toimistopäällikkö Yrjö Kares lähetti 21.3.1941 osastopäälliköille kirjeen, jossa kehoitettiin jatkamaan pidätyksiä ”kaksi tai korkeintaan kolme henkilöä osastoa kohden”. Pidätetyt oli ”valittava nykyhetken aktiivisimpien kommunistien joukosta”.

Millaisia nämä pahimmat sitten olivat? Valpon toimistopäällikön Karesen mielestä ”entinen SNS-toimintakaan ei yksin enää...riitä, vaan on voitava esittää jotakin asianomaisen esiintymisestä SNS:n lakkauttamisen jälkeen, kuten valtioneuvostolle jätetyn turvasäilöläisten vapauttamisadressin puuhaamisessa eniten touhuamista, naamioituja kokousten järjestämistä, muissa järjestöissä puuhailua, pahinta suunsoittoa jne”. Näin sitten edettiin kohti uutta sotaa ja varmistettiin kansan ”yksimielisyyttä”.

Keitä he olivat?

Ohranapäälikkö Arno Anthonin allekirjoittamat pidätysmääräykset luettelevat perusteluja hyvin yksityiskohtaisesti. Muutamat poiminnat havainnollistanevat asiaa:

Hilkka Ahmala, Helsinki. Työn lausujat -kuoron jäsen. Kirjallisuuslehden palveluksessa. Helsingin Toveriseuran jäsen. Tulenkantajain tilintarkastaja. Anonut passia N-liittoon 1937. Liittynyt SNS:ään 1940.

Katri Kontio, Nokia. SNS:n johtokunnan jäsen. Sepittänyt SNS:n marssilaulun.

Albin Isoaho, Kokkola. Yksipihlajan Reiman (TUL:n seura, kirj.huom) johtokunnan jäsen sen lakkauttamiseen saakka. Osoittanut mieltään 20.9.1940 sos-dem. puolueen järjestämässä puhetilaisuudessa.

Juho Virtanen, Maaria. Kuulunut SNS:n järjestysmieskuntaan. Kuulusteltiin helmikuussa SNS:n kirjallisuuden kaupustelusta. Luotaan tavattiin 22 kpl SNS:n kirjasta Neuvostoliiton maataloudesta.

Hugo Solin, Kilvakkala. Perustanut SNS:n alaosaston Kilvakkalan kylään. Salannut kotietsinnässä SNS:n jäsenluettelon, jonka oli piilottanut vuoteeseensa ja sittemmin hävittänyt estääkseen jäsenten joutumista kuulusteluun.

Adam Kivari, Oulu. Salaisen postin vastaanottaja Koskelankylässä. SNS:n jäsen ja sen toimekas aatteen levittäjä.

Eino Ringbom, Rauma. SNS:n Rauman osaston jäsen. On sanonut, että jos uusi sota syttyy, kieltäytyy asepalveluksesta.

Edit Ranta, Turku. Ollut kirjeenvaihoissa turvasäilöön suljettujen kanssa. Epäillään osallistumisesta SNS:n toimintaan sen lakkauttamisen jälkeen. Sisukas kommunisti.

Fredrik Huuros, Muhos. Kuulunut julkisten järjestöjen johtoeleimiin. Muhoksen kunnanvaltuuston jäsen. Katokomitean toiminnassa. SNS:n aatteiden ihailija ja levittäjä.

Aarne Nurmi, Helsinki. SRL:n os. 2:n puolesta allekirjoitti elokuussa 1940 onnittel- ja myötätuntokirjeen SNS:lle.

Tällaisia he olivat. Suuria idealisteja. Uskoivat Suomen ja Neuvostoliiton rauhanoimaisten ja ystävällisten suhteitten kehittämiseen aikana, jolloin se ei ollut mahdollista. Virallisen Suomen sotakoneisto oli jo käynnistetty yhdessä natsi-Saksan kanssa ja se rutisti alleen säälimättä kaiken vastarinnan. Suomalaiset keskitysleirit ovat "demokraattisten vapauksien" kallis muisto!

(KU/1991)

Monien toisen maailmansodan aikaisten keskitysleirien joukossa kuuluisimmaksi nousi Koveri Itä-Karjalassa, jonne kuljetettiin monien vaiheitten jälkeen ne vielä vuonna 1940 vapaina olleet vasemmistolaisen työväenliikkeen johtohenkilöt, joiden katsottiin olevan vaaraksi yhteiselle "ristiretkelle" natsi-Saksan kanssa. Tässä kuva petroskoilaisesta keskitysleiristä. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

ENSIMMÄINEN SUOMALAINEN KESKITYSLEIRI

Suon reunalla kolmatta kymmentä puuparakkia, päärakennus ja vankilan portti. Alueen ympärillä kaksinkertainen piikkilanka-aika ja vartiotornit, joista näkyvyys kaikkialle leiriin. Tämä ei ole saksalainen keskitysleiri. Sen erottavat niistä suomalaiset suojeluskuntalaiset, jotka suorittavat vartiotehtävänsä kiväärin selässä tornien laveteilla.

Paikka on Köyliö, piispa Henrikin surmaajan Lallin kotipitäjä, aika tasan 50 vuotta sitten. Saksalaisten keskitysleirien kuvia olemme nähneet usein. Ei lie ne sattuma, että ensimmäinen jatkosodan aikainen suomalainen keskitysleiri on jäänyt unohduksiin. Sittenminhän saksalaiset kriteerit täyttäviä keskitysleirejä nousi maahan kuin sieninä sateella. Häpeääkö joku omaa lähihistoriaamme?

Härkävaunuissa Peipohjaan

Kesäkuussa 1941 juuri Juhannuksen aattona alkoivat Köyliön keskitysleirin parakit täyttyä suomalaisista sodanvastustajista. Heitä kuljetettiin vanki- tai härkävaunuissa Peipohjan asemalle eri puolilta maata. Päätös keskitysleirien rakentamisesta oli tehty jo tammikuun 8. päivänä 1941 sisäasianministeriössä.

- Sörnäisten keskusvankilan läntinen siipi oli tyhjennetty tavallisista vankeista. Sinne tuotiin Juhannuksen tienoissa parisataa sodanvastustajaa Helsingistä ja sen ympäristöstä, kertoo 50 vuoden takaisista tapahtumista Eero Sainio, tunnettu työväenliikkeen toimihenkilö Helsingistä.

Täältä Sörkan kuritushuoneelta naiset vietiin Hämeenlinnan vankilaan ja miehet Köyliön parakkileirille.

- Meidät pakattiin neljään vaunuun ja sitten lähdettiin kuljettamaan kohti Köyliötä. Peipohjassa olivat vastassa suojeluskuntalaiset kiväärin selässä ja ratapenkalla vielä miehitetty konekivääri asemassa, muistelee Eero Sainio tapahtumaa hymy suupielessä.

15-vuotiaana "valtiopetoksen valmistelija"

Eero Sainio joutui armeijaan 1938, palveli Suomenlinnan ilmatorjuntarykmentissä ja jatkoi siellä talvisodan loppuun. - Talvisodan päätyttyä meidät siirrettiin reserviin ja vapauduimme siviiliin vasta heinäkuussa. Silloin oli Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toiminta kuumimmillaan. Piti kääntää suuntaa ja välttää sotapolitiikan jatkuminen, muistelee Sainio.

Eero oli toveriseuralaisia ja joutui seuraamaan SNS:n toimintaa aivan myrskyn silmästä: SNS:n johdossahan oli juuri Helsingin Toveriseuran jäsenillä keskeinen osuus. Ryömä, Sinervo, Rikka, Sundström ja monet muut olivat seuran toiminnassa alusta pitäen. Tämä olisi riittänyt myös Eero Sainion synniksi ohranan silmissä. Juuri SNS:n aktivistejahan keskitysleirille koottiin. Mutta Eeron kansiossa Valtiollisessa poliisissa oli muitakin rikkeitä.

Hän oli ollut valtiopetoksen valmistelija jo 15-vuotiaana. - Minut tuomittiin Turun hovioikeudessa valtiopetoksen valmistelusta puoleksitoista vuodeksi vankeuteen vuonna 1933. Kuritushuonetta ei voitu vielä määrätä kun olin vasta 15-vuotias. Samassa jutussa oli syytettynä kolmisenkymmentä nuorta, jotka olivat levittäneet lentolehtisiä, nostelleet salkoihin punalippuja ja kiellettyjä työväenliikkeen tunnuksia.

Kuulusteluitta Köyliöön

- Laajamittaisemmat pidätykset alkoivat ennen Juhannusta. Tiesin, että kesäkuun 16. päivänä oli naapuri viety. Odottelin ja olin kahden vaiheilla mitä tehdä. Sitten tuli kutsu reservin kertausharjoituksiin. Päätin lähteä mukaan ja katsoa mitä tuleman piti. Sainio ei ehtinyt olla kokoamiskeskuksessa Eläintarhan koululla kauaakaan, kun ohranat tulivat hakemaan. - Miehet esittäytyivät, toisen heistä tunsinkin, ja sanoivat, että heillä on määräys pidättää minut. Sitten mentiin Ratakadulle, ohranan päämajaan, ja parin päivän kuluttua minut ja muut sinne tuodut vietiin Sörkan keskusvankilaan.

Pidätyksen yhteydessä ei kerrottu syytä, ei suoritettu mitään kuulusteluja. Toki pidätetyt tiesivät mistä oli kysymys. Se oli ollut vasemmistolaisen työväenliikkeen arkipäivää kansalaissodasta lähtien. Tiedot Saksan hyökkäyksestä

Neuvostoliittoon levisivät pidätettyjen keskuudessa kulovalkean tavoin ja sähköistivät tunnelmaa. Suomen liittyminen sotaan Natsi-Saksan rinnalle oli kuin piste iin päälle: siksi sodanvastustajat haluttiin eristää.

Keskeneräiset parakit

Juhannuksen alla 21.6. Köyliön keskitysleirin vahvuus yhtäkkiä hyppäsi 74 vankiin. He olivat Vaasan ja Oulun lääninvankiloista tuotuja SNS:n jäseniä, joista osa oli pidätetty jo edellisen vuoden puolella. Kesäkuun 28. päivään mennessä oli paikalla jo 274 sodanvastustajaksi leimattua ja heinäkuun 5. päivänä keskitysleiriläisiä oli Köyliössä 358. Ohranalla oli ollut kiireinen Juhannus.

- Se oli iso alue. Näki että parakit olivat kiireesti kyhättyjä. Meitä sijoitettiin 25 miestä parakkiin. Ne olivat kuin työmaakoppeja. Meidänkään parakissa ei ollut edes lavereita sängyiksi, vaan jouduimme aluksi nukkumaan lattialla.

Tammikuussa ministeriössä tehdyn päätöksen jälkeen keskitysleiriä oli ryhdytty rakentamaan jo helmikuun lopulla. Aseveljeys Hitlerin kanssa oli sinetöity ja sodanvastustajat piti korjata tieltä pois.

Tyynä myrskyn edellä

Elämä keskitysleirissä oli tietysti alkeellista, mutta kuitenkin kuin tyyntä myrskyn edellä. Pidätettyjä auttoi vielä tässä vaiheessa se, että he olivat vankeinhoitolaitoksen alaisia. Se merkitsi mm. sitä, että heitä kohdeltiin kuin tutkintavankeja. Sotapolitiikan kannattajien mielestä leiriläisillä oli jopa liian hyvät olot. Toki siihen oli tulossa pian muutos.

- Emme vielä tässä vaiheessa kärsineet nälkää, joka sittemmin tuli karmaisevan tutuksi. Meillä oli oikeus vastaanottaa paketteja ja ruokapakkaukset jaettiin kämpässä kaikkein kesken. Eräänlainen epä tietoisuus siitä kenelle hallinto kuului näkyi mm. siinä, että vartijat olivat vankeinhoitolaitoksen virkailijoita, mutta valvontatorneissa vahtia pitävät miehet suojeluskuntalaisia.

Oikealla asialla

Nykypäivän ihmisen on vaikeata asettautua keskitysleiriläisten asemaan. Millaiset olivat mielialat pidätettyjen keskuudessa kesällä 50 vuotta sitten? Miten suhtauduttiin Hitlerin sotaretkeen ja Suomen osuuteen siinä?

- Kyllä Suomi-Neuvostoliitto-seuran periaatteet olivat silloin ehdottomasti

oikeat. Olen sitä mieltä edelleen. Poliitiikan suuntaa olisi pitänyt muuttaa ystävyyssuhteiden luomiseksi Neuvostoliittoon ja välttää uusi suuria uhreja vaatinut sota. Sainio toteaa, ettei silloin ollut epäilyjä Neuvostoliiton oloihin nähden. Saksan fasismi ja sen toimet tunnettiin.

- Mieliala sodan lopputulokseen nähden oli luottavainen ja optimistinen, vaikka tiedot sodan kulusta ja saksalaisten voitoista yltivät myös Köyliöön.

Tunne siitä, että vasemmistolainen työväenliike oli ollut Suomessa oikealla asialla vaatimuksineen, loi hyvää yhteishenkeä myös parakkeihin.

Erikoinen vapautus

Sitten elokuun lopulla alkoi tapahtua.

- Jouduimme syyniin, jonka piti ilmeisesti olla lääkärintarkastus. Kaksi upseeria istui pöydän takana. Toinen huusi nimen ja toinen, lääkintämajuri, katsoi hetken silmälasien yli ja merkitsi kirjaansa kruksin. Vasta seuraavana päivänä ilmeni, mistä oli kysymys. Leiriläisille ilmoitettiin, että piti valmistautua lähtöön.

- Meidät komennettiin kuorma-autoihin ja Peipohjassa siirryimme härkävaunuuihin. Vasta Riihimäelle tultaessa selvisi mistä oli kysymys. Juna ajoi varuskunta-alueelle, jossa meitä oli vastaanottamassa sotilashenkilöitä ja joitakin tuttuja ohraa.

- Ensimmäisessä puhutellussa majuri Nikke Pärmi ilmoitti, että meidät on vapautettu Mannerheimin päiväkäskyllä. Meistä luvattiin kouluttaa kunnon sotilaita. Sota oli Pärmin mielestä jo ratkaistu ja Pietarin kohtalokin sinetöity.

Tästä alkoi ensimmäisten suomalaisten keskitysleiriläisten vaellus läpi toisen maailmansodan suomalaisen sovelluksen. Edessä olivat kovat koettelemukset tuhoamisleireiksi tarkoitettuine Itä-Karjalan kohteineen. Köyliöstä matkaan lähti 288 parempikuntoista miestä, joukossa tosin jo vakavasti sairaita. Puna-armeijan suurhyökkäyksen alta Karjalasta palasi 1944 kovien koettelemusten jälkeen vajaat 170 miestä. Tänä päivänä heistä on joukossamme enää vajaa parikymmentä miestä.

(KU/1991)

“KIRJOITIN JA PELASTIN SIELUNI”

Ryömän kirje Tannerille 19.12.1939 viilsi historiaa kuin kirurgin veitsi

Mauri Ryömä ehti vain 47-vuotiaaksi ennen kohtalokasta auto-onnettomuutta, joka päätti hänen päivänsä vuonna 1958. Hän oli tullut elämässään vaiheeseen, jossa oli ajautunut ristiriitaan oman puolueensa kanssa. Hän oli päättänyt sanoutua seuraavissa vaaleissa irti kansanedustajuudesta ja hakeutunut takaisin siviiliammattiinsa lääkäriksi. Mutta se ei ollut ensi kertaa kun Mauri Ryömä oli valinnut oman tiensä. Esimerkkejä samanlaisesta tinkimättömistä asenteista oli vuosien varrella ollut muitakin. Merkittävin niistä oli kuitenkin irtisanoutumisen talvisotaan johtaneista poliittisista ratkaisuista.

Tämän rajankäynnin hän suorittaa viiltävän tarkasti kirjeessään entisen puolueensa puheenjohtajalle Väinö Tannerille joulukuun 19. päivänä 1939. Kirje oli kirjoitettu sotilassairaalassa ja postitettu lähetekirjeellä: “Soihdun toimitukselle. Pyydän lehdessänne kohteliaimmin tilaa seuraavalle avoimelle kirjeelle. Kokkolassa, joulukuussa 1939. Mauri Ryömä. Kirjeen yläkulmassa on sensuurin leima: Tarkastettu - Granskat ja kuin voimakkaalla painotuksella sutaistu lause: “Ei saa julkaista!”

Kirje oli niin tulenarka, että ei kulunut kuin kaksi viikkoa, kun Valtiollinen poliisi tuli pidättämään hänet. Kun tänä päivänä lukee Mauri Ryömän kirjettä, voi hyvin ymmärtää, että sen kirjoittaja ja hänen esittämänsä arvostelu oli isku asian ytimeen. Se osoitti - vastoin propagandalla luotua yleistä mielipidettä - onnettoman sodan syyksi harjoitetun politiikan. Se viilsi venäläisvastaisen politiikan pesäkkeitä kuin kirurgin veitsi pahoja paiseita.

“Henkeni ei ole vaarassa”

Kirjeen alussa Ryömä kiistää, että työväen valistunein osa kannattaisi sotaan johtanutta politiikkaa. Hän sanoo kirjoittavansa “vastuuntunnosta niitä tuhansia kohtaan, jotka te uhkaatte viedä turmioon” ja lisää: “Kirjoitan tätä kaukana rintaman takana, minun henkeni ei ole vaarassa. Kukaan ei voi väittää, että lähettäisin tätä omaa etuani tavoitellen tai muuten kuin vapaasta tahdostani.”

Tässä olettamuksessaan Mauri Ryömä oli kuitenkin väärässä. Hänen henkensä oli todellakin vaarassa, vaikka hän ei sitä silloin aavistanutkaan: syyttäjää vaati Ryömälle sotapolitiikan vastustajana tapahtumien myöhemmässä vaiheessa kuolemantuomiota!

Historian harha-askele

Ryömä pitää sotaan johtanutta onnetonta politiikkaa historian harha-askeleena, jonka “kansalaissotamme onneton päätös aikaansai suhteessa vierellämme kehittyvään sosialismin maahan”. “Tuntuu melkein huvittavalta ajatella, että Sinun johtamasi sosialidemokraattinen puolue toimikunta syksyllä 1919 antoi julistuksen, jossa tuomittiin porvariston sotapolitiikka Neuvostoliittoa vastaan”, toteaa Ryömä ja lisää: “Nyt olet tuon sotapolitiikan johtaja.”

Ja Ryömä analysoi Väinö Tannerin politiikkaa: “Mutta eikö punaisena lankana viimeisten kahdenkymmenen vuoden toiminnassasi työväenliikkeen piirissä olekin ollut avoin tai peitetty vihamielisyyden lietsonta Neuvostoliittoa kohtaan ja hillitön vaino kaikkia niitä kohtaan, joita olet epäillytkin ystävällisistä suhteista siihen. Ja nyt olet sitten urasi huipulla,”

Viiltävää ironiaa

Mauri Ryömä kirjoittaa, että nyt “koko työväenliike marssii perässäsi - päin seinää.” “Sanot, että kyseessä ovat arvot, joiden puolesta kannattaakin kaatua”, toteaa Ryömä ja lataa täysilaidallisen: “Länsimaista oikeusjärjestystä Sinä edustat ainakin yhtä hyvin kuin rinnallasi seisova lapuanliikkeen johto, kulttuuria yhtä hyvin kuin kenraali Franco, demokratiaa ja humanismia yhtä hyvin kuin Mussolini, joka on voimakkaimmin osoittanut Sinulle myötätuntoaan ja luvannut lähettää avuksesi ihmisystävällisessä sodankäynnissä erikoiskoulutuksen saaneita lentäjiä ja upseereita.” “Työväenluokan suuria historiallisia päämääriä kohden Sinua varmaan eksymättä johdattaa sotamarsalkka Mannerheim.”

“Dixi et salvavi animam meam”

Kirjeen loppuosassa Ryömä toteaa velvollisuudekseen ilmoittaa, “että Suomen työväenluokka menee rintamalle vastoin tahtoaan, se menee pakosta ja toivoo rauhaa ja ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon”. Hän toteaa, että kirjeen ehtinessä Tannerille hän on jo “ehtinyt saada Suomen historiassa pysyvän sijan satojen syyttömien työläisten ja talonpoikien surmauttajana”. “Ajattele tarkkaan, annatko tuon luvun nousta tuhansiin... Sinä olet sodan sytyttäjä, näytä nyt onko Sinussa miestä sen lopettajaksi.”

Mikään lehti ei voinut Mauri Ryömän kirjettä ajallaan julkaista. Sensuuri oli kirjoittanut jokaisen liuskan ylälaitaan vahvalla tekstillä: “Ei saa julkaista”. Kaikesta näkee kuitenkin, että Ryömällä on ollut sisäinen pakko sanoa sanottavansa. Hän päättääkin kirjeensä toteamukseen: “Dixi et salvavi animam meam, kuten työväenluokan suuri opettaja Karl Marx kerran sanoi erään teoksensa loppusanoiksi. Jos tämä kirje kykenee edes hivenen vaikuttamaan Sinun toimintaasi ja siten pelastamaan edes muutaman uhrin, se on tehnyt tehtävänsä.”

Kuvaavaa ajan ahdistuneisuudelle oli, että Ryömän lukuisat kumppanit Akateemisen Sosialistiseuran piirissä eivät suostuneet varauksettomasti allekirjoittamaan Mauri Ryömän ajatuksia (Kimmo Rentola: Kenen joukoissa seisot, WSOY, siv.195-197). Latinankielinen lause, johon Ryömä viittaa ja joka päätää Marxin poleemisen kirjan Gothan ohjelman arvostelua vuodelta 1875, kuvaa hyvin kirjoittajan pakottavaa tarvetta purkaa ajatuksensa: “Puhuin ja pelastin sieluni”.

“Ryömäläisyyden” huikea nousu yllätti vallanpitäjät vuonna 1940

Vaikka Mauri Ryömän haasteet pystyttiinkin tukahduttamaan talvisodan aikana, niiden kantavuus mitattiin miltei välittömästi rauhanteon jälkeen. Mauri Ryömä ja hänen kumppaninsa perustivat jo toukokuussa 1940 Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran, joka vaati uutta ystävyyspolitiikkaa suhteessa itäiseen naapurimaahan. Seura eteni huikeaan nousuun heti perustamisensa jälkeen. Sen puheenjohtajaksi valittiin Mauri Ryömä ja sihteeriksi hänen aatoverinsa Aimo Rikka. Sen elinkaari myrskyisästä alusta huolimatta jäi kuitenkin lyhyeksi.

Tunnukset “Ei enää koskaan sotaa Neuvostoliittoa vastaan” ja vaatimukset ystävällisten suhteitten kehittämiseksi äskeiseen viholliseen olivat talvisodan poliitikoille liikaa. Ensimmäiset pidätykset, Ryömä heidän joukossaan, suoritettiin hieman yli kuukauden kuluttua seuran perustamisesta. Eurooppalaisen

yhtymäkohdan näille tapahtumille tarjoaa tosiasia, että kiusallisen seuran ja “ryömäläisyyden” tukahduttaminen alkoi Suomessa historian tutkijoiden paljastusten mukaan samaan aikaan kun natsi-Saksa käynnisti idän sotaretkensä suunnittelun.

Likimain kaikki uutta ystävyyspolitiikkaa vaatineen seuran johtavat jäsenet joutuivat maanpetoksesta syytettyinä vankiloihin ja tai ilman oikeudenkäyntiä keskitysleireihin, kun Suomi liittyi toiseen maailmansotaan Saksan rinnalla kesäkuussa 1941.

Millainen mies oli Mauri Ryömä toveripiirissä, työssään ja kotioiloissaan aikalaisten silmin?

Aiottiinko Mauri Ryömä murhata?

Tämän kirjoittajan hallussa on kopio sodan aikana helmikuussa 1942 valtiollisen poliisin haltuun joutuneesta maanalaisesta lentolehdistä, jossa väitetään, että maan poliittinen johto suunnittelee Mauri Ryömän murhaamista. Näytän tätä jo lähes 60 vuoden takaista lehtistä Aimo Rikalle ja kysyn pitkö tämä väite paikkansa.

- Olen sen itse kirjoittanut, vastaa Rikka. - Mauri Ryömä sai rauhan ja ystävyyden seuran oikeudenkäynnissä 17 vuoden tuomion, mutta häntä vastaan suunniteltiin jo uutta oikeudenkäyntiä. Kyllä väite pitää paikkansa.

Rikka tietää mistä puhuu. Hän itsekin oli pidätettynä SNS ykkösen johtohenkilöitten kanssa kesällä 1940, samassa sellissä Mauri Ryömän kanssa Tammissaarella. Toisen pidätysaallon yhteydessä huhtikuussa 1941 hän onnistui kuitenkin välttämään kiinni joutumisen. Hän toimitti maanalaista sodanvastaista lehteä aina heinäkuuhun 1942 asti, jolloin valtiollinen poliisi onnistui pidättämään hänet ja hänet tuomittiin kuolemaan sodanvastaisen kirjallisuuden toimittamisesta (mitä sitten tapahtuikaan, se on toinen juttu).

- Mauri Ryömä oli harvinaisen voimakas ja johdonmukainen luonne, luonnehtii Aimo Rikka toveriaan. - Hänen toimintansa perustana oli ennen kaikkea työväestön poliittinen organisointi marxilaisuuden pohjalta sekä ystävällisten suhteitten luominen Suomen ja Neuvostoliiton välille.

- Mauri oli nuoruudestaan huolimatta älykäs poliittinen johtajatyyppe, jossa poliittiseen kokemukseen ja oivalluskykyyn liittyi toimintaan valmiin organisaation tajunta. Se tuli vakuuttavasti esille Akateemisen Sosialistiseuran ja sen lehden Soihdun toiminnassa sekä SNS:n menestyksellisessä järjestäytymisessä heti talvisodan jälkeen ja uudelleen heti toisen sodan jälkeen SNS:n toiminnassa.

Vaiherikkaita vuosia ASS:n piirissä

Dipl.ins. Allen Järvenpää koki monia vaiherikkaita vuosia Mauri Ryömän rinnalla Akateemisessa Sosialistiseurassa ja sitten myös perustettaessa Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuraa, jonka viimeiseksi puheenjohtajaksi hän tuli muiden jouduttua pidätetyiksi.

- Aloitin opintoni teknillisessä korkeakoulussa 1934, jossa myös Elvi Sinerovo oli arkkitehtilinjalla. Mauri Ryömän nimi oli tuttu opiskelijapiireissä, niinpä kuulin Ryömästä ensi kertaa suomenruotsalaisilta aatelispojilta, jotka kertoivat, että Elvi on "sen Mauri Ryömän morsian".

Samana vuonna kauhavalaisen puukotehtailijan Iisakki Järvenpään pojanpoika Allen Järvenpää liittyi jo ASS:n jäseneksi. Seurassa hän tutustui koko vasemmistolaiseen huippukaartiin, Cay Sundströmiin, Raoul Palmgreniin, Ahti Myrskyyn ja muihin, jotka kokoontuivat Kluuvikadun Elannossa pohtimassa sosialismin teoriaa.

- Mauri näytti olevan silloin ensimmäinen meistä ja siksi tehtäväksemme tuli saada hänet kansanedustajaksi, meidän olimme sosialidemokraatteja, sekä ylioppilaskunnan hallitukseen.

Kun Mauri oli pidätetty 1940 SNS-ykkösen puheenjohtajana, jatkoi Allen Järvenpää tässä tehtävässä, mutta myös hänet pidätettiin ja tuomittiin Turun hovioikeudessa toiminnasta ystävyysseurassa neljäksi vuodeksi vankeuteen.

- Mauri oli luotettava toveri, sanansa pitävä, sanoi suoraan mielipiteensä. Hänellä oli selvä ja nopea päättelykyky, näki että asiat olivat valmiiksi ajateltuja, luonnehtii Allen Järvenpää vanhaa ystävänsä. Maurin poliittisista katsoimuksista hän tunnustaa olleensa samaa mieltä: -Mauri oli työläisten linjalla, sosialismin puolella.

Ihmisenä loistava

Toimittaja Voitto "Vode" Raatikaisella oli monivuotinen kosketuskohta Mauri Ryömään, sillä hän oli urheilutoimittajana Työkansan Sanomissa 1947-1954. Vode oli aloittanut urheiluavustajana jo 15-vuotiaana nuorisolehti Terässä ja siirtyi sieltä Mauri Ryömän päätoimittamaan päivälehteen.

- Kyllä Mauri urheiluakin seurasi, hän oli itse pelannut kouluaikana jääpalloa ja kuului Visaan. Visasta Mauri siirtyi tunnettuun työväen seuraan Kullervoon niihin aikoihin, kun TUL:n itsenäisyydestä kamppailtiin lujasti.

Maurista Vodella on hyviä muistoja. Toimituksen työskentelyä Ryömä ohjasi toimituksen kokouksien kautta, selosti poliittista tilannetta ja kirjoitti itse lä-

hinnä artikkeleita. - Ja tupakoi rankasti, muistelee Vode.

- Hän oli ihmisenä loistava, myönteinen hahmo. Ei sanonut kenestäkään pahaa sanaa, tosin kirjoituksissaan saattoi olla hyvinkin kriittinen. Mauri oli hiljainen mietiskelijä. Hänellä oli paljon ulkopuolisia yhteyksiä ja jäin siihen käsitykseen, että tohtori Toivo Pihkanen kannusti Mauria jatkamaan myös lääketieteen opintojaan.

Urheiluosasto aiheutti Helsingin olympiakisojen aikana melkoisen myrskyn, joka heijastui aina Moskovaan saakka. Toimitus oli laskenut kahden suurvalan, USA:n ja Neuvostoliiton pisteet itse ja kun kisat päättyivät, USA jäi hivenen voiton puolelle. Neuvostoliitossa tietotoimisto välitti kuitenkin päinvastaisen tuloksen. - Silloin jouduin kertomaan asian Maurille ja kun vakuutin, että olemme laskeneet oikein, hän hyväksyi kantamme ja niin sitten - loppujen lopuksi myös Sovetski Sport joutui laskemaan tuloksen tarkemmin.

Taitelijaelämää Kalevankadulla

- Eihän me sentään Hanneksen poikaa tapeta, kerrotaan Väinö Tannerin sanoen, kun Mauri Ryömälle vaadittiin Turun hovioikeudessa kuolemantuomiot, kertoo Tyyne "Typy" Tapiovaara runsaasta muistikokoelmastaan. Hannes Ryömä oli sosdem. puolueen tunnettu johtohahmo ja Tannerin työtoveri.

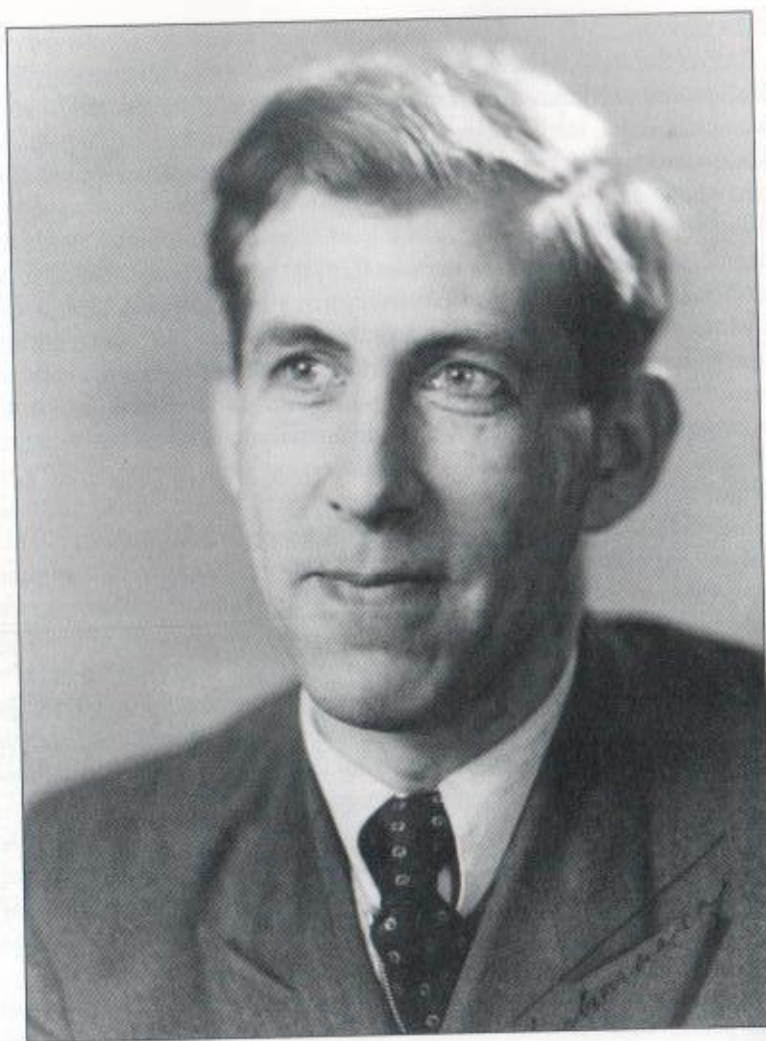
Typy Tapiovaaralla on hyvä muisti ja monia tarinoita yhteisesti vietetyistä hetkistä taitelijapariskuntien Sinervo-Ryömän ja Tapiovaarojen kesken. Typyn yhteydet Ryömän perheeseen alkoivat jo ass-läisenä lapsenlikkana ja jatkuivat aina Maurin kohtalokkaaseen auto-onnettomuuteen asti.

- Tapsa (Tapiovaara) oli vuorenvartta, että Mauri nukahti rattiin. Hän teki niin paljon töitä, oli juuri saanut kortin ja ajatteli varmaan omia asioitaan.

Typyn muistot Maurista ja Elvistä liittyvät usein Kalevankadulla sijainneeseen suureen huoneistoon, jossa oli valtavasti kirjoja ja - kaikki paikat sekaisin - paitsi Maurin työhuoneessa, joka oli samalla lääkärin vastaanottotilana.

- Mauri muistuu mieleeni aina hänelle tyypillisessä asennossa: vasen jalka oikean päällä, vasen käsi leuan tukena ja oikeassa kädessä Klubi seiska. Hän kuunteli mitä muut puhuivat ja puuttui keskusteluun harvoin.

Erään vuoden vaihtuessa Typy oli käynyt hakemassa Työkansan Sanomien ja Vapaan Sanan numerot uuden vuoden vastaanottajaisiin. Vapaassa Sanassa "Hapan" (Palmgren) pakinoi ja kertoi miten Elvi Sinervo tanssi pöydällä kahta päivää ennen Liisa-tyttärensä syntymää, ja Mauri kirjoitti rutikuivan pääkirjoituksen lehteensä maatalouden näkymistä. - Mauri oli reilu ja lämmin ihminen, hän suorastaan pulppusi myötätuntoa kansaihmisilleen, sanoo Tyyne Tapiovaara.

Mauri Ryömästä tuli Neuvostoliiton vastaisten sotien kuuluisin kriitikko, hänen mukaansa kutsuttiin ensimmäisen Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysseuran jäseniä ryömäläisiksi.

Mauri Ryömä oli ihmisenä lämmin ja pidetty. Hänen avoin kirjeensä Väinö Tannerille viiltää sosialidemokraattien sotaan johtanutta politiikkaa kaukokatseisella tavalla. Kuva Kansan Arkiston kuvakokemat.

Kuululsan 22.5.1940 perustetun SNS:n perustajajäseniä 10-vuotistapaamisessa eduskunnassa. Istumassa vas. Irja Palmgren, Helena Turtiainen, Lempi Vilenius, Jenny Pajunen, Elvi Sinervo, Aune Laurikainen. Seisomassa vas. Aimo Rikka, Herman Haapaniemi, Mauri Ryömä, Uuno Laurikainen, Allen Järvenpää, Lauri Vilenius. Kuva Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

SUOMI TORJUI LÄNSIVALTAIN AVUN

Kuusikymmentä vuotta sitten, maaliskuun 13. päivänä 1940 hiljenivät aseet talvisodan päänäyttämöllä Kannaksella ja muualla Suomen rajoilla. Rauhaa pidettiin häpeällisenä ja liput laskettiin puolitankoihin. Mutta Suomella olisi ollut valittavanaan myös toinen tie: taistelun tie ja avunpyyntö länsivalloille, jotka moneen kertaan olivat kiiruhtaneet tätä viestiä. Joukkoja ja pommikoneita oli valmiustilassa Suomeen lähetettäväksi.

Miksi Suomi ei tätä länsivaltain toivomaa avunpyyntöä koskaan esittänyt? Kansainliiton, YK:n eräänlaisen edeltäjän, tuomitseva päätös Neuvostoliiton suorittamasta hyökkäyksestä olisi sitä edellyttänyt. Ilman Suomen hallituksen pyyntöä eivät länsivallat voineet sotaan sekaantua.

Niin paljon kuin kuluneiden 60 vuoden aikana onkin talvisodasta tehty arvovaltaisia tutkimuksia ja selvityksiä, vasta nyt olemme saaneet arvostetun Suomen Akatemian tutkijaprofessorin vastauksen siihen miksi Suomi ei tätä valtiokorttiaan käyttänyt.

Väärinsytytetty sota

Heikki Ylikankaan historialliselle löydölle ei tehtäisi oikeutta, jos unohdettaiisiin hänen toistamansa kuviot, joilla Suomi sotaan joutui. Vasemmistolaiset ja SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen eivät ole ainoat, jotka viime vuosikymmeninä ovat toistaneet, että talvisota ja sen uhrin olisi voitu välttää. Heikki Ylikangas muistuttaa silloisten valtiomiesten tunnustuksista, joiden mukaan sota ei olisi syttynyt, jos Suomi olisi suostunut alueluovutuksiin. Sota syttyi viime kädessä vain meritukikohdan vuoksi. Suomi itse katkaisi neuvottelut 13.11.1939

ja aseet alkoivat puhua 30.11.

Ylikangas lainaa Väinö Tanneria, joka sanoi 25.2.1940 että sotaan jouduttiin erehdyksessä, kun ei uskottu Neuvostoliiton hyökkäävän. Jopa silloinen pääministeri Risto Ryti kutsui sotaa "traagiseksi erehdykseksi" ja samaa mieltä oli myös Juho Kusti Paasikivi. Myös Mannerheimin samansuuntainen kanta on ollut tiedossa.

Heikki Ylikangas on nimittänyt tapahtuman tutkimuksessaan "väärin sytytettyksi sodaksi".

Tästä huolimatta 105 kunnian päivää, kuten talvisotaa historiassamme on totuttu nimittämään, vei kaatuneina 25 000 ja haavoittuneina 44 000 sotilasta. Vaikka meille on esiteltykin ensi kädessä puna-armeijan suuria menetyksiä, olivat nämä luvut pienelle Suomelle suuria "traagisen erehdyksen" hintana.

Pommittajat ja miehet valmiina

Mannerheimin linjan kovimpien puolustuslaitteiden murtuminen Summassa 11-12. 2. aloitti kiivaan pohdinnan, mitä Suomen tulisi tehdä. Hallituksessa oltiin kahta mieltä: oli niitä, jotka halusivat pyytää länsivalloilta apua, mutta myös sellaisia, jotka halusivat välttää tätä askelta. Heikki Ylikangas esittelee yksityiskohtaisesti tutkimuksessaan (Väkivallasta sanan valtaan, WSOY 1999, VI luku Valttiässä, jota ei käytetty) tätä hallituksen piirissä käytyä väittelyä sekä etenkin länsivaltajien edustajien patistelua avun pyytämiseksi ja kysyy tavan takaa: "Miksi Suomi ei käyttänyt tätä korttia?"

Mannerheimin linjan murruttua Summassa Suomen miehiä kaatui rajuissa sekasortoisissa puolustustaisteluissa kuukauden aikana tuhannen päivävauhtia ja hallitusherrat olivat kuin tulisilla hiihillä: pyydetäänkö Kansainliiton 16. artiklaan vedoten apua vain pyritäänkö rauhaan. Taistelulaivat ja kuljetusalukset olivat valmiina Clydessä Englannissa. Suomelle oli luvattu 60 000 miestä ja 60 Blenheim pommittajaa.

Suomella oli käsissään maailmanhistoriallinen päätös: Suomi saisi ratkaista joutuisivatko länsivallat Iso-Britannia ja Ranska yhtä aikaa sotaan Saksaa ja Neuvostoliittoa vastaan, Ylikangas toteaa. Iso-Britannia ja Ranskan olivat julistaneet sodan Saksalle jo 3.9.1939, kun natsi-Saksan joukot olivat ylittäneet Puolan rajan.

Miksi ei apuun turvauduttu?

Eikä Ylikankaan tarvitse turvautua omiin päätelmiinsä. Kyllä Suomen halli-

tuksessa tiedettiin mistä oli kysymys. Tutkija esittelee siitä mm. Väinö Tannerin pohdinnan 6.3.40: "Jos Suomi olisi esittänyt länsivalloille avunpyyntönsä, olisi suurvaltasota ilmeisesti saanut kokonaan toisen käänte. Länsivallat olisivat keväällä 1940 joutuneet sotaan Neuvostoliittoa vastaan." Näin pienestä se oli kiinni. Maailmanhistoria olisi saanut toisen käänte.

Mutta miksi Suomi ei tarttunut tähän maailmansodan haltiattaren taikasauvaan? Kysymys ei ollut vähemmästä eikä enemmästä kuin siitä, että Suomi halusi maailmansodan päätyttyä olla voittajan puolella. Ja suomalaiset hallitusherrat veikkaisivat väärää hevosta. He eivät uskoneet länsivaltain sotilaalliseen voimaan. "Enemmistö Suomen silloisista ensi linjan poliittisista päättäjäistä uskoi sodan häviäjäksi länsivallat", pääättelee Heikki Ylikangas. Kaiken lisäksi Ylikangas toteaa, että valtioneuvoston pöytäkirjoista "välittyy ajatus, että Saksa sittenkin on Suomen puolella".

Herman Göringin viesti: Saatte korkoineen takaisin

Näin ollen ei olekaan ihme, että pääministeri Risto Ryti lähetti heti Summan murruttua 15.2.40 professori T.M. Kivimäen Saksaan neuvottelemaan aseavustusta. Kivimäki, sittemmin sodan ajan suurlähettiläs Berliinissä, otettiin tyylikäästi vastaan ja hänet ohjattiin Herman Göringin ylelliselle metsästysmajalle.

Suomalaisten yllätykseksi Göringin viesti olikin aivan toisenlainen kuin oli odotettu. Kivimäki kertoo siitä muistelmissaan: "Göring kehotti Suomea tekemään nopeasti rauhan, koska sodan loputtua ja Saksan voitettua Suomi saisi takaisin menetyksensä korkoineen takaisin."

Kivimäki lähetti tämän Herman Göringin viestin moneen kertaan Suomeen ja oli vielä mukana hallituksen istunnossa 28.2. asiaa käsiteltäessä. Sitä ennen Kivimäki oli viesteineen kohdannut ulkoministeri Tannerin ja hänen edeltäjänsä Eljas Erkon Tukholmassa. Kivimäki oli lisännyt nyansseja tapaamiseensa Göringin kanssa ja kertonut, ettei Sortavalan ja Viipurin menettäminen merkinnyt mitään. Göring oli tullut saattamaan Kivimäkeä eteiseen, ottanut kaksin käsin kädestä ja toistanut: "Muistakaa, että teidän on tehtävä rauha millä ehdoin tahansa. Takaan, että kun lyhyen ajan kuluttua lähdemme sotaan Venäjää vastaan, saatte kaiken takaisin korkoineen."

"Välirauha" keksittiin jo maaliskuussa

Asiaan kuului, että kun Kivimäen viestejä esitettiin hallitukselle siitä oli pyyhitty Herman Göringin nimi pois. Kivimäki vaiken siinä Tannerin neuvosta,

arvelee Ylikangas. Siitä huolimatta viesti meni läpi. Jo ennen rauhansopimuksen solmimista käyttivät eräät ministerit siitä sittemmin tutuksi tullutta nimitystä "välirauha" - kenties Saksan lupausten innoittamina. Tätä sanaa käytti tulevasta rauhasta mm. oikeusministeri J.O. Söderhjelm jo 9.3. ja ministeri Rainer von Fieandt 12.3.1940. Kaikki eivät olleet hallituksessa samaa mieltä. Vielä siinä valtuuskunnassa, joka 5.3. lähti solmimaan rauhaa Moskovaan, punukset olivat tasan.

Ryti jyräsi päätöksen rauhasta, sanoo Ylikangas ja lainaa ulkoministeriön korkean virkamiehen muistelmista Rytin argumentoinnin, jonka mukaan "maan voimat oli säästettävä loppuratkaisuun suursodan myöhemmässä vaiheessa".

Senhän me tiedämme miten siinä kävi. Olimme "jatkosodassa" häviäjän puolella ja Viipuri, Sortavala ja Käkisalmi jäivät rajan taakse.

Valttiässä jota ei käytetty

Professori Heikki Ylikangas on tullut tunnetuksi useista uudenlaisista Suomen historian tulkinnoistaan. Sellainen on myös hänen tutkimuksensa "Valttiässä jota ei käytetty". Hän on itse todennut, etteivät siinä esiin tuodut asiat ole suinkaan uusia. Joku muukin olisi voinut löytää tämän punaisen langan. Niin ei vain ole käynyt. Tutkijat ovat yrittäneet pönkittää silloisten poliitikkojen luomaa mielikuvaa "myyttiä Suomesta, joka jätettiin yksin".

"On todennäköistä, että länsikorttia tehokkaasti ja rohkeasti hyödyntäen osa Suomen Karjalaa olisi (ainakin sillä kertaa) säästynyt", pääättelee Ylikangas. Mutta hallituksella ja sen kahdella voimahahmolla, joiksi Ylikangas nimeää Risto Rytin ja Väinö Tannerin, olivat muut asiat mielessä. Risto Ryti luotti "vankumatta siihen, että Saksan ja Neuvostoliiton kesken syttyisi sota", toteaa Ylikangas ja viittaa siihen, että juuri Saksan uhkaa vastaan Neuvostoliitto alunperin alue- ja tukikohtavaatimuksensa esitti.

Tutkija pitää hieman ulkokultaisina hallituksen niitä vakuutteluja avun epäamisen perusteluiksi, joiden mukaan siten "ei tulisi vedetyksi mukaan suursoita". Tällaiset ajatukset olivat kaukana kesällä 1941, kun Suomi kaiken lisäksi antoi rintamavastuun Saksalle Pohjois-Suomessa, Ylikangas korostaa. Professori Heikki Ylikankaan tutkimus saattaa olla katkeraa luettavaa niille, jotka tänä päivänä puhuvat Karjalan palauttamisen puolesta.

(Eläkeläinen/2000)

MANNERHEIM ANTOI NIMEN

Keskitysleirien saaristo

Vasemmistolaisen työväenliikkeen johtohenkilöiden uusi pidätysaalto alkoi Suomessa jo kesällä 1940 - muodollisena syynä pääasiassa osallistuminen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toimintaan. Tässä yhteydessä laskettiin peruskivi sodan aikana laajalle levinneelle keskitysleirijärjestelmälle.

Ensimmäinen tuon ajan keskitysleiri perustettiin Köyliöön, jonne kesällä 1941 oli kerätty ilman oikeudenkäyntejä tai tuomioita jo noin 700 miestä. Naisvangit vietiin Hämeenlinnaan, jonne kertyi lopulta yli 100 naista. Miehet hajautettiin eri puolille Suomea ja Karjalaa. Eräs sodanvastustajien keskityspaikka oli Karvia, jossa pidettiin "turvasäilössä" n. 150 miestä. Pienestä alusta kasvoi sodan aikana valtava keskitysleirien verkosto. Suurimmillaan oli näissä leireissä lähes 100 000 vankia, pääosin sotavankeja ja Itä-Karjalan siviiliväestöä.

Sotavankileirien rakentaminen oli aloitettu jo ennen jatkosodan syttymistä. Keskitysleiri -nimityksen myös siviilivangeille tarkoitetulle järjestelmälle antoi itse ylipäällikkö, marsalkka Mannerheim, joka käskyssään 8.7.1941 antoi määräyksen vallattavalle alueelle jäävän siviiliväestön käsittelystä ja toimittamisesta keskitysleireihin (Jatkosodan historia IV osa). Suomalaisen tilastojen mukaan Itä-Karjalassa oli näissä leireissä, joita oli kaikkiaan 11, paikallista väestöä 23 984 henkeä.

Kuolleisuusluvut olivat kansainvälisessä vertailussa mittavat: sotavankeja kuoli leireillä 18 700 ja Karjalan siviiliväestöä 3536. Yksinomaan sotavankeja Suomessa haudattiin pääesikunnan kenttäpiispan toimiston laskennan

(26.6.1948) mukaan 170 paikkakunnalle.

Suomalaisten sodanvastustajien määrä oli näihin lukuihin verraten vähäinen. Keskitysleireiltä ja vankiloista vapautettiin oikeusministeriön luettelon mukaan (10.1.1945) 5728 sellaista henkilöä, jotka olivat toimineet sotaa vastaan, kieltäytyneet sotapalveluksesta tai olivat olleet myötätuntoisia yhdistyneitten kansakuntien, YK:n sotaponnistuksille. Näihin lukuihin olisi lisättävä vapaana olleet metsäkaartilaiset, joiden määrä monilla paikkakunnilla sodan loppua kohden lisääntyi, sekä aseellisissa yhteenotoissa kuolleet ja teloitettut, joiden määrästä ei kuitenkaan ole olemassa luotettavaa yhteenvetoa.

Koveriin järkyttävien vaiheiden jälkeen

Aunuksen kaupungin naapuruudessa sijaitseva entinen metsätyökeskus Koverissa muodostui suomalaisen vasemmistolaisen työväenliikkeen johtohenkilöille järkyttäväksi kokemukseksi suomalaisesta keskitysleiristä. Köyliön keskitysleirillä 30.8.1941 suoritettun muodollisen lääkärintarkastuksen, ohimarssin, jälkeen määrättiin 1896 jälkeen syntyneistä 288 miestä rintamapalvelukseen. Joukko vietiin aluksi Riihimäen sotilaskasarmeille. Siellä 2.9.1941 pääjoukosta erotettiin 25 miestä lähetettäväksi Karjalan kannakselle "miinanpolkijoiksi". Pääjoukko, 262 miestä, lähetettiin 9.9.1941 "sotilaina" Itä-Karjalan rintamalle.

Pääjoukko ehti olla rintamalla etulinjassa surullisen kuuluisassa Pärmin pataljoonassa vain kymmenen vuorokautta, kun joukko vedettiin pois 26.9. ja miehet muuttuivat taas vangeiksi. Rintamaoloissa joukko oli pienentynyt noin 80 hengellä, suurin osa, n. 60 miestä oli mennyt linjojen yli, toistakymmentä oli kaatunut ja osa haavoittunut.

Vangeiksi määrättyjen ensimmäinen keskitysleiri sijaitsi Kangasjärvellä, josta nälkäiset leiriläiset vietiin tammikuussa 1942 Säämäjärven keskitysleirille. Tämän leiriläiset muistavat "helvetillisenä" paikkana. Niukasta ravinnosta ja kovista työurakoista johtuen vangit laihtuivat luurankomaisiksi haamuiksi ja sairastuivat monenlaisiin puutostauteihin. Ruokana oli vain niukalti kuivaa muonaa ja vettäkin sai aivan tipoittain.

Monien raskaiden vaiheiden jälkeen selviytyi 170 miestä - 118 vähemmän kuin Köyliöstä lähdettäessä - syyskuussa 1942 uuteen keskitysleiriin - Koveriin. Mukaan oli tuotu myös Kannaksella ollut 25 miehen ryhmä.

(KU/1991)

MILLAINEN OLISI OLLUT KESKITYSLEIRI-SUOMI?

Kommunistisen puolueen sodan jälkeen keräämät tiedot keskitysleireille ja vankiloihin suljetuista sodanvastustajista ovat olleet runsaasti alimitoitettuja. SKP:n tilastojen mukaan leireillä oli n. 800 suomalaista.

Kansan Arkistosta löytynyt oikeusministeriön hallitussihteerin selostus tammikuulta 1945 kertoo kuitenkin määräksi yli seitsenkertaisen luvun. Keskitysleireiltä ja vankiloista oli löydetty siihen mennessä 5728 suomalaista, jotka olivat toimineet sotaa vastaan tai osoittaneet myötätuntoaan yhdistyneille kansakunnille, kuten asia välirauhansopimuksessa ilmaistiin.

Arkaluontoista tutkimusta

Sodanaikaisten poliittisten vankien lukumäärästä, vaiheista ja asemasta ei ole esitettävissä tarkkoja tietoja: jostakin syystä akateeminen tutkimus on kiertänyt aihetta kuin kissa kuumaa puuroa. Eiväthän esimerkit kannusta: Itä-Karjalan keskitysleireistä tutkimuksen tehnyt sotahistoriallisen laitoksen tutkija, eversti Helge Seppälä joutui tuloksien julkistamisen yhteydessä todella karmean ajojahdin kohteeksi. Samoin kävi kirjailija Eino Pietolalle, joka vuoden kestäneen arkistotyönsä päätteeksi julkisti sensaatiomaisia tietoja sisältäneen teoksensa *Sotavangit Suomessa 1941 - 1944*. Uhkauskirjeitä tulee yhä vielä! Kuka uskaltaa käydä tutkimaan akateemisella tasolla suomalaisten poliittisten vankien kohtaloita ensimmäisessä tasavallassa?

Millainen olisi ollut keskitysleiri-Suomi?

Keskitysleiri-Suomen tutkiminen olisi perin merkittävää, kuvastaahan se silloisten vallanpitäjien tulevaisuuden hahmotusta. Leirit olivat sen tasavallan oikeudenkäyttöä, josta toisen maailmansodan päätyminen toisin kuin suomalaiset vallanpitäjät olivat toivoneet, teki lopun. Ne olivat myös johdonmukainen jatko sodan edelliselle yhteiskuntamallille, jossa yksi kansanosia oli suljettu pois demokraattisten oikeuksien piiristä.

Kuinka muuten selvitetään nykysuomalaisille, että se demokratia, josta valtaeliittimme ylpeilee, ei olekaan omatekoista. Että Suomen hallitsevat piirit joutuivat hyväksymään vapaamman demokratian mallin vasta Puna-armeijan voittojen seurauksena. Kuka kertoo meille, mikä oli suomalaisten vallanpitäjien todellinen tavoite vuosina 1940-1944 keskitysleireineen? Kuka kertoo meille mitä suomalaisilla keskitysleireillä todella tapahtui, ellei akateeminen tutkimus kohdistu tälle unohtetulle alueelle? Pysykö se historian kirjoissakin "tunteemattomana maana", eikä historiamme valkoisia läiskä voi vielääkään täyttää!

Ne 5728 urhoollista

Keitä he olivat? Millaisia kohtaloita kokivat ne 5728 ihmistä, jotka eivät hyväksyneet sotaa Hitlerin rinnalla ja jotka osoittivat myötätuntoa yhdistyneitten kansakuntien asialle?

Sodan aktiivinen vastustaminen oli sotaa käyvässä maassa rohkeutta vaativa teko. Jopa myötätunnon osoittaminen toiselle osapuolelle kriminalisoitiin. Sitä varten olivat urkkijaverkostot kautta maan. Kaikkien ei edes tarvinnut tehdä mitään, Valtaa pitävät olivat sitä mieltä, että jotkut saattoivat olla vain muuten vaaraksi. Heidät suljettiin keskitysleiriin jo rauhan aikana.

Nestori Parkkari (Suomalaisessa keskitysleirissä vv. 1940-1944, *Kansankulttuuri* 1955) kertoo, miten nämä ilman oikeudenkäyntiä keskitysleiriin suljetut miehet ehtivät jo ennen Säämäjärven leirille tuloa "todeta, että heidät aiottiin tappaa nälällä ja kylmyydellä". "Sitten tuli siirto Säämäjärven helvettiin, kuten pojat sitä nimittivät", kertoo Parkkari ja kuvaa, miten tammikuussa 1942, pakkasta 30-40 astetta, "kesävarusteissa värjöttelevä vankijoukko komennettiin rekien eteen, joihin oli lastattu leirin kalustoa ja päällystön rosvoamaa tavaraa". Matkaa kertyi Suojärven asemalle 12 km. Sieltä matkattiin härkävaunuissa kaksi vuorokautta ilman ruokaa. Taas vangit vetojuhdiksi ja päästiin Säämäjärven helvettiin!

Ruuantähteitä käymälästä

Mies nimeltä Einar Ketola, liikemies, ravintolapäällikkö, kirjasi ruoka-annoksia: Tammikuusta kevääseen päivän muona sisälsi 90 g leipää, 50 g pilaantunutta hevosen lihaa, 100 g jauhoja ja 1-2 palaa sokeria. Sitten keväällä saatiin kahden viikon aikana neljä kertaa 25 g herneitä. Työurakka oli 1,5 kuutiota halkoja ja käytettävissä yhdet työkalut viittä miestä kohti. Miehet laihtuivat luurangoiksi ja harvat pystyivät työstä tullessaan nousemaan parakin kolme rappusta käyttämättä käsiä apunaan. Leirin päällikkö kapteeni Kartano heittäti vartijoiden ruuantähteet käymälään ja uhkasi ampua jokaisen, joka uskalsi tavoitella niitä.

Heinäkuun 25. päivänä 1942 keskitysleiriläisille ilmoitettiin, että heidän oikeudellinen asemansa on selvinnyt: he ovat II luokan työpalveluvollisia! Mikä oikeusopillinen kohde akateemiselle tutkimukselle!

Einar Ketolan kirjaama kertomus jatkuu: Loppukesällä Koverin leirille. Pahoinpitelyt jokapäiväisiä. Jos vanki ilmoittautui sairaaksi, vartijat vetivät hänet jaloista alas vuoteelta ja heittivät ulos, jossa alkoi pahoinpitely. Jätettiin verta vuotavana hangelle makaamaan. Heinäkuun 17. päivänä 1943 alettiin saada perunoita. Työurakka nostettiin 2,5 mottiin päivässä. Santsirangaistuksia, monituntisia ylitöitä pahoinpitelyn saattamina. Koiraa opetettiin repimään vankeja. Se usutettiin ajamaan vankeja takaa ja onnistuneen takaa-ajon seurauksena koiraa hyvitettiin.

Miten he kestivät?

Ketola kertoo "ikimuistoisesta" matkasta kesällä 1944 rintaman läheisyydestä Karvian varavankilaan: marssi 10 päivän aikana 260 km Värtsilään, sieltä 5 vrk härkävaunuissa kovalla helteellä (vettä 1/4 litraa hlö) ja 40 miestä vaunussa Parkanoon 3.7.44. "Kun emme päässeet kunnolla alas vaunusta ajettiin meitä kepiniskuilla. Tämän nähdessään monet asemalla olleet naiset itkivät."

"Ennen viimeistä 8 km:n korpimatkaa kaikille vartiomiehille ja upseereille vuotiin kepit, joilla he yhtä mittaa hakkasivat jokaista selkään. Koko tämä matka piti juosta keppien tanssiessa selässä."

Miten he kestivät? Ketola, yksi joukosta kirjoittaa 11.4.1945 muistiossaan: "Kuinka me emme kaikki menehtyneet siellä? Tähän oli vaikuttamassa useitakin tekijöitä: Olimme kaikki parhaassa miehuusiässä ja terveitä. Kaikki olimme koko ikämme säännöllistä, tervettä elämää viettäneitä. Pidimme ehdottoman hygieenisen kurin ja ennen kaikkea: Meitä piti ryhdyssä tietoisuus siitä,

että tämä fasismin riehunta on ohimenevä ilmiö ja meitä tarvitaan rakentamaan parempaa maailmaa niille raunioille, jotka tämän järjettömyyden jälkeen jäävät. Siksi meidän on elettävä. Sen vuoksi tunnuksemme vaikeimmissakin tilanteissa oli: minä en kuole kiusallakaan."

Unohtunut asiakirja?

Kommunistisen puolueen sodan jälkeen keräämien tietojen mukaan suomalaisille tarkoitetuilla keskitysleireillä ja vankiloissa sodanvastaisesta toiminnasta pidätettyjen määrä nousi 753 henkilöön. Tämä olisi joten kuten vastannut myös keskitysleirien perustamisesta 50 vuotta sitten päätöksen tehneiden herrojen kaavailuja. Eversti Lauri Leanderhan laskeskeli, että "vuodepaikkoja" tarvittaisiin vain n. 500, jos leireille vietäisiin viitisen henkilöä Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran osastoa kohden (osastoja oli hieman yli sata).

Kansan Arkistosta löytyi tämän selvittelyn yhteydessä kuitenkin jäljennös erästä asiakirjasta, jonka mukaan sodanvastustajia oli erilaisilla leireillä ja vankiloissa alkuperäiset kaavailut yli kymmenkertaisesti ylittävä määrä. Lukumääriä koskevan selostuksen oli tehnyt Oikeusministeriön lainsäädäntö- ja oikeushallinto-osaston nuorempi hallitussihteeri Falfrid Telkkä tammikuun 10. päivänä 1945. Tämänkään asiakirjan perusteella ei voi täsmälleen sanoa, ilman yksityiskohtaisempia tutkimuksia, paljonko sodanvastustajia lopulta oli. Telkän numerot yhteen laskien saadaan tulokseksi 5728 sodanvastustajaa, ulkomaan kansalaisia oli lisäksi 201.

Vapautus leireiltä pitkälinen prosessi

Keskitysleirien purku määrättiin syyskuun 19. päivänä 1944 allekirjoitetussa välirauhansopimuksessa, jonka 20. artiklassa Suomi velvoitettiin vapauttamaan viipymättä "kaikki ne henkilöt, joita pidetään vangittuina yhdistyneitten kansakuntien hyväksi suorittaman toiminnan tai asialle osoittamansa myötätunnon... vuoksi".

Hallitussihteeri Telkän selostuksesta käy ilmi, että vankeja ja keskitysleiriläisiä vapautettiin sekä oikeusministeriön että sisäasianministeriön päätöksellä. Sodanvastustajat oli ryhmitelty kunnan byrokratiassa totuttuun tapaan moniin eri ryhmiin.

Välirauhansopimuksen solmimisesta oli kulunut neljä päivää, kun hallitus antoi asiasta asetuksen 23.9.44. Vasta tänä päivänä pääsi Köyliön leiriltä en-

simmainen 41 henkilön ryhmä (Nestori Parkkari: Suomalaisessa keskitysleirissä w.1940-1944).

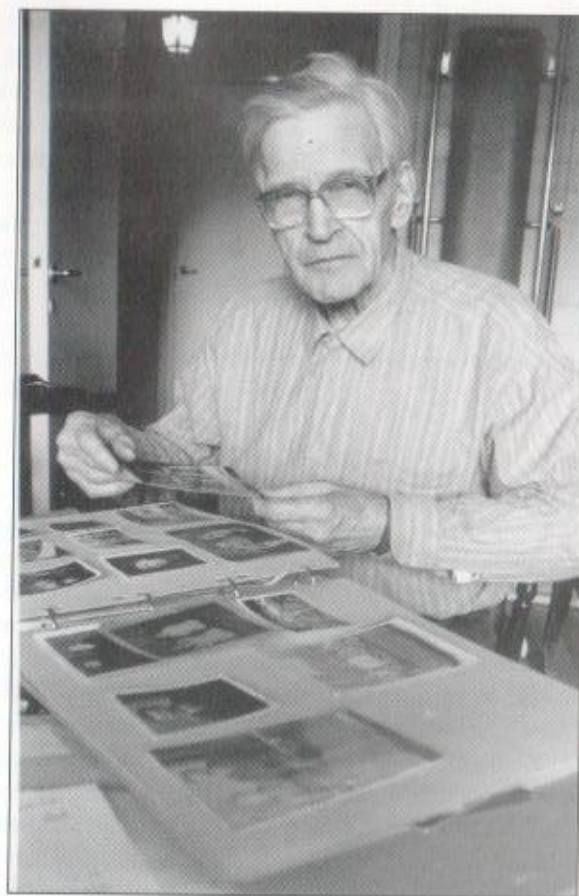
Oikeusministeriö oli löytänyt myös välirauhansopimuksessa mainittuja henkilöitä, joita oli pidetty vangittuina yhdistyneitten kansakuntien asialle osoittaman myötätunnon vuoksi. Heidän etsimisensä oli kuitenkin kestänyt pitkään: ministeriön päätöksillä 8.12. ja 22.12. (jouluksi kotiin!) vapautettiin peräti 742 "myötämielistä", kuten hallitussihteeri Telkkä kirjoittaa. Saman välirauhansopimuksen artiklan perusteella annettiin vielä joulukuun 1. päivänä 1944 armahduslaki, jonka nojalla muutettiin yli 4000 henkilön tuomioita.

5929 selvisi hengissä

Virallisen selostuksen mukaisesti 10.1.1945 oli keskitysleiriläisiä siis 5728. Tämä luku kertoo kuitenkin vain sen, kuinka moni oli vielä sodan päättyessä hengissä. Mikä oli poliittisten vankien kokonaisluku, kuinka moni menehtyi keskitysleireillä ja vankiloissa, sitä ei tiedetä. Paljonko poliittisia vankeja oli kaikkiaan?

Sodasta kertovia tutkimuksia on kertynyt vuosikymmenien mittaan hyllymetreittäin. Rohkeat ja edistykselliset tutkijamme eivät jostakin syystä innostu poliittisten vankien asemaan ja vaiheisiin. Tämä valkoinen läiskä kartalla odottaa yhä tutkijaansa.

(KU/1991)

Akateemisen Sosialistiseuran johtoon kuulunut ja tilastollisessa keskustelutoimistossa työskennellyt Pauli Puolakka tuli keskitysleiriltä vapaututtuaan vuonna 1945 uudistetun valtiollisen poliisin virkailijaksi ja joutui hämmästyksekseen toteamaan, miten paljon suomalaisia Valpo oli korjittanut. Puolakan kertoman mukaan yksinomaan suuren salin seiniä kiertävissä hyllyköissä oli n. 300 000 kortitetun suomalaiset nimet. Suhteessa sen aikaiseen asukaslukuun Suomi taisi päästä kansalaisten urkinnassa aivan eturiviin. Sen lisäksi olivat erikseen mapit, joissa oli laajemmassa seurannassa olleiden henkilöiden toimiin liittyviä tietoja. Kuva 80 -vuotiaasta Puolakasta. Kuva Jari Lintunen.

VANHA VALPO KORTITTI 300 000

Yhteiskunnan tukipylväitä ohranan ilmiantajina

- Tulin valtiollisen poliisin palvelukseen joskus huhtikuussa 1945. Kun olin itse joutunut kärsimään ohranan vainoista sekä ennen sotia että niiden aikana, halusin katsoa, mitä kortissani minusta sanottiin. Pauli Puolakka, nyt jo 77-vuotias, muistaa tarkoin sen aikaiset tapahtumat.

- Se oli aika iso sali, jonka seinustaa kiersivät hyllyt kortistolaatikoineen. Minulle sanottiin, että niissä on 300 000 suomalaisen nimet.

- Siellä olivat vielä vanhat virkailijat, jotka sanoivat, ettei kortistoja saanut itse selata. Vaikka olin luoteeltani ujo, sanoin kuitenkin, että aion nyt niin tehdä. Löytyihän sieltä Pauli Puolakkaa ja hänen tekojaan koskeva kortti, useampiakin.

Tulenarkaa tavaraa

Pauli Puolakan puheesta voi päätellä, miten tulenarkoja tietoja silloisen valtiollisen poliisin, nykyisen suojelupoliisin arkistot sisältävät.

- Minua oli ihmetyttänyt, miksi minut yhtäkkiä yllättäen sanottiin irti toimestani Tilastollisesta päätoimistosta talvisodan jälkeen. Sieltä kortistahan syy löytyi. Talvisodan aikainen sotakaveri, samasta ilmatorjunnan konekivääriryhmästä, oli käynyt Tilastollisessa päätoimistossa ihmettelemässä, kuinka sellainen vasemmistolainen ja kommunisti voi olla töissä toimistossa, jossa käsitellään niin tärkeitä tietoja.

Minua koskevia puhelinraportteja oli useampia ja lopulta ohrana oli antanut

ohjeen, että erottaminen tuli suorittaa jonkin sopivan syyn nojalla. Tällaiseksi "sopivaksi syyksi" löydettiin sitten se, etten ollut päättänyt vielä opintojani.

- Näin miehen joskus sodan jälkeen kadulla ja mieleni teki kovin mennä sanomaan: 'Onnistuihan se, mutta sanomatta jäi. Olisi pitänyt sanoa, miten hän samalla vaikeutti äitini elämää, jolta jäivät saamatta sotapalvelukseeni kuuluvat korvaukset.

- Tämä ohranan apulainen oli siihen aikaan jo tunnettu helsinkiläinen leipomo- ja ravintolaliikkeen johtaja. Talvisodassa Säkkijärvellä hän ampui antautuneen venäläisen lentäjän, josta syystä pidin hänelle pitkän saarnan sotavankien kansainvälisistä oikeuksista.

- Mutta Tilastollisen päätoimiston johtajalta pyysin sodan jälkeen toisen, asiallisen todistuksen työstäni ja "irtisanoutumisestani".

Arvovaltaisia vasikoita

Pauli Puolakan omassa kortissa oli useita silloin suuriksi rikkeiksi katsottuja asioita, hän oli kuulunut Iin työläisnuorison opintoyhdistykseen, lakkautettu 1930, TUL:n urheiluseuraan Iin Yritykseen jne. 1930-luvulta tulivat mukaan syntirekisteriin jäsenyys Akateemisessa Sosialistiseurassa, Helsingin Toveriseurassa ja sen sihteerinä. Merkintöjä oli aika paljon, kunnes tultiin Tilastollisen päätoimiston tapaukseen.

- Jotenkin tulin katsoneeksi samassa kirjaimessa olleen tunnetun työväenliikkeen edustajan Pöyrynkorttia. Hämmästykseni löysin oman korttinsa myös Pöyryjen nuoresta tyttärestä, olisiko ollut vasta 14-15 -vuotias. Hänen ainoaksi synnikseen oli kirjattu: "Taavi Pöyryn tytär". Suomen kansaa oli Puolakan muistin mukaan näillä korteilla silloin n. 300 000. Erikseen oli henkilömappeja, jotka sisälsivät enemmän tietoja. Lisäksi olivat asiamapit, joissa tapahtumia oli kirjattu määrättyjen asioiden puitteissa.

Valtiollisen poliisin, ohranan, arkisto on ollut yksi varjelluimpia salaisuuksia tasavallassamme. Sen vapaata avaamista eivät taida kannattaa monet niistäkään, jotka vaativat Urho Kekkosen arkiston vapaata käyttöä. Salailu lienee ymmärrettävää.

- Ehkä arin kohta olisi ohranan vasikoiden paljastuminen, toteaa Pauli Puolakka. - Etenkin tunnettuja sosdem. puolueen jäseniä oli ilmiantajien joukossa paljon. Oli sellaisia, jotka olivat vakituisessa palveluksessa, mutta myös hyvin arvovaltaisia tilapäisiä vasikoita.

Niin, miltä tuntuisikaan, jos televisio työntyisi vielä näin monen vuoden jälkeen haastattelemaan ilmiantajien silloisia motiiveja? Mutta meillähän ei sel-

laista voisi tapahtua! Oma mielenkiinto omaavat tietenkin niiden 300 000 suomalaiset nimet, jotka pääsivät ohranan kirjoihin. Toki tuolloin asia oli varsin yleisessä tiedossa.

Kertoohan professori Kerttu Saarenheimo runoilija Katri Valan elämäkerrassa, miten valtiollisen poliisin miehet seurasivat tämän varsin traagisia vaiheita kokeneen valovoimaisen runoilijan elämäntaivalta ja samalla vaikeuttivat hänen muutenkin kovaa kohtaloaan. Uteliaat voivat kuitenkin elää rauhassa. Valtioneuvoston vuonna 1981 tekemällä päätöksellä arkistojen tiedot ohranan toimista ovat rauhoitettut 60 vuodeksi. Näin myös Katri Valan elämää 1930-luvun puolivälissä varjostaneiden ohranan vasikoitten "kunnia" on toistaiseksi turvattu. (Edustaja Ensio Laineen eduskuntakyselyn johdosta alkoi 1990-luvun alussa prosessi, jonka perusteella ainakin osa arkistoista avattiin.)

Puhelu kurikomppaniasta

Tarina ohranan kortistojen vaikutuksista jatkui Pauli Puolakan osalta Suomen ryhdyttyä valloittamaan Itä-Karjalaa vuonna 1941. - Jouduin uudelleen palvelukseen kesäkuussa 1941 juuri ennen sodan syttymistä. Olin Postitalon katolle sijoitetussa kevyessä it-patterissa. En voinut pitää suutani kiinni, puhuin natsismia vastaan. Sanoin, mikä meitä "alempiroituksia" odottaa, jos Saksa voittaa. Niin ikään kerroin, ettei Neuvostoliiton murskaaminen tapahdu niin helposti kuin meille uskotellaan.

Pauli Puolakka sattui itse olemaan puhelinpäivystäjänä kun soitto tuli. Puhelu tuli Suomenlinnan kurikomppaniasta. - Sanoivat, ettei saa päästää korpraali Puolakkaa lomalle, täältä tulee kaksi aliupseeria pidättämään hänet.

Vaikea tilanne, mitä olisitte tehnyt hänen asemassaan?

- Minun luonnollinen reaktioni oli, että lähdin kaupungille ja sanoin pojille, että menen lomalle. Kun sitten ryhdyin miettimään, mihin voisin mennä, huomasin, ettei minulla ollutkaan suuria mahdollisuuksia piiloutua. Kaikki tuttavani olivat jo ennestään ohranan tuttuja. Lopulta tein ratkaisun, että annan pidättää itseni.

Aimo Rikan pakoyritys

Pauli Puolakan 50-vuotismuistot liittyvät siis Suomenlinnan kurikomppaniaan, jonka päällikkönä oli surullisen kuuluisa kapteeni Kartano. - Ehdin olla siellä

puolitoista vuotta. Ensin Suomenlinnassa, sitten Isosaarella ja Miessaarella. Tältä ajalta on jäänyt paljon muistoja. Vaikka kurikomppaniassa oltiinkin, niin yhteydet Helsinkiin säilyivät.

- Sain tietää, että Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran johdotehtävissä ollut ystäväni Aimo Rikka oli saanut kuolemantuomion sodanvastaisen kirjallisuuden toimittamisesta. Minäkin olin ollut levittämässä näitä lehtiä.

Ja niin kävi, että Maria Rikka, Aimon vaimo, oli toimittanut Katajanokalle rautasahan, jolla Aimon olisi pitänyt päästä kalterien takaa. Vaikka kurikomppaniassa oltiinkin, neuvokkaat aina osaavat: Pauli Puolakka oli eräänä yönä "omalla lomallaan" Katajanokalla odottamassa Aimo Rikkaa - mutta turhaan - pakoyritys ei ollut onnistunut.

- Olin tuonut Aimoa varten manttelin, jolla olisi peitetty hänen vanginpukunsa. Odottelimme aikamme, Aimoa ei kuulunut. Jälkeen päin sain tietää, ettei kalterien katkaiseminen ollutkaan niin yksinkertaista kuin se klassisissa pakotapauksissa kuvataan.

Yksi parhaista Pauli Puolakan kurikomppaniassa tapaamisista ihmisistä oli porilainen Olavi Laiho. Hän oli älykäs, huumorintajuinen ja auttavainen. Hän joutui sittemmin Kannakselle ja lähti sieltä metsäkaartiin ja ammuttiin korsunsa luona Porin seudulla. Tuntuu siltä, että Pauli Puolakka puhuessaan Olavi Laihosta vieläkin liikuttuu. Syykin siihen on hyvin tuore. - Olin äskettäin Kisa-keskuksessa, jossa kyselin porilaisilta, tunsivatko hänet. Sen jälkeen sain terveisiä kotiväeltä, kiitoksen ja kuvan.

Tappakaa ne sinne!

Vuoden vaihteessa 1942-1943 Tilastollisen päätoimiston teollisuustilastoa pitäneen työntekijän kohtalona oli matkata Koveriin, kuuluisalle suomalaisten "turvasäilöläisten" keskitysleirille.

- Meitä oli kolme miestä ja saattajat. Eräässä vaiheessa tarpoessamme loputomaassa lumihangessa saattajamme saivat puhelinyhteyden Koveriin. Halusivat tiedustella, miten löydämme perille. Kapteeni Kartano, vanha tuttu Suomenlinnasta, ärjäisi: 'Tappakaa ne sinne'. Perille kuitenkin päästiin. Ensimmäinen muistikuva Pauli Puolakalla on Eero Lojanderista, joka tuli ylpeänä ja suoraselkäisenä näyttämään rottaa hänestä roikottaen.

Nälänhätä oli totista totta.

- Miten kestit? Olit silloin varmasti paremmassa kunnossa kuin muut keskitysleiriläiset?

- Toiset olivat kuin luurankoja. Toisilla oli vesipöhöä. Töitä tehtiin metsässä kontallaan. Annoimme tupakkamme ja totesimme sitten, miten kaikki jaettiin pieninä palasina.

Myös keskitysleiriläisten uutisnälkä tuli tyydytetyksi. Tulokkaat saattoivat kertoa saksalaisen armeijakunnan tuhosta Stalingradissa. Mutta myös murheen viestejä tuotiin: Veikko Pöysti oli ammuttu piiritystaistelun jälkeen Tikkurilassa. - Sainion Eeron muistan siinä ensimmäisenä uutisnälkäisen joukossa.

Koverilaisten eräs kovimmista kärsimysnäytelmistä oli sodan loppuvaiheessa suoritettu 300 km:n marssi Suomeen.

- Meidän piti marssia yöllä, ettei särkyisi illuusio vapaista Suomen miehistä. Se oli karmea taival. Kengät olivat mitä ne olivat ja jokaisen jalat riekaleina. Marssi meni jotenkin, siihen turtui, mutta tauon jälkeen ylösnousu tuntui ylivoimaiselta.

Pauli Puolakka on piirtänyt vanhaan sotia edeltävään karttaansa marssireitin. Siinä ei tietenkään ole paikkaa nimeltä Koveri. Vaikka Koveri ei ollutkaan tärkeä paikka suomalaisessa kartastossa, jää se kuitenkin Suomen historiaan tahtovatpa historioitsijat tai eivät. Siellä oli suomalainen keskitysleiri.

(KU/1991)

Tauno Juutinen (kuvassa) ja Mauri Mehtonen joutuivat nostomiehinä vartijoiksi Kemin Ajoksen sotavankileirille. Kokemukset vankien kohtelusta olivat järkyttäviä ja siksi miehet avustivat karjalaisen Lukka Lehtisen pakenemaan. Käry kävi ja tuloksena oli ensin kuolemantuomio ja sitten linnanreissu. Kuva kirjoittajan.

INHIMILLISYYDESTÄ KUOLEMANTUOMIOITA

Kemin Ajossaaressa oli vv. 1941-44 sodan aikana todellinen keskitysleiri. Sen kuolleisuusluvut olivat maan korkeimmat. Nuoren mäntymetsän keskellä sijaitsevalla vankien hautausmaalla lepää 1671 vainajaa. Korkeimmillaan leirin vahvuus oli 4200 vankia.

Ajoksen ensimmäisistä vangeista ei monikaan pelastunut. Sodan alkuvaiheessa marraskuussa 1941 Ajokseen tuotiin 1523 uutta vankia. Marraskuun 1941 ja maaliskuun 1942 välisenä aikana kuitenkin kuoli jo 1300 vankia. Tämän suuren inhimillisen kärsimyksen keskellä avusti kaksi kemiläistä vartijaa erästä karjalaista sotavankia pakenemaan leiriltä. Pako onnistui aluksi, mutta sitten kävi käry ja myös vartijat joutuivat vastuuseen: kummatkin saivat kenttäoikeudessa kuolemantuomion.

“Älkää ajatelko ääneen”

Tauno Juutinen ja Mauri Mehtonen, tunnettuja urheilumiehiä Kemissä, joutuivat nostomiehinä vartijoiksi Ajokseen. Se oli komennus, jonka kaltaista ei olisi voinut kuvitella pahimmissa mielikuvissakaan.

Juutisen tulo Ajoksen leirille elokuussa 1941 oli tyrmäävä: hän joutui heti todistajaksi järkyttävään rangaistuskäytäntöön. Vankeja juoksutettiin n. 100 metriä pitkän kujan läpi ja vartijat kujan molemmin puolin hakkasivat minkä ehtivät. - Olin parakin edessä ja katsoin tuota uskomatonta näytelmää. Ihmettelin ääneeni: - Miten tällainen on mahdollista, voidaanko ihmisiä kohdella tällä tavalla? Juutisen palautti maan pinnalle vieressä seisonut leirin tulkki, emigranttina Suomeen tullut ruhtinassuvun jälkeläinen Demidoff, joka kuiskasi: -

Älkää ajatelko ääneen. Teistä on meille raportoinut etsivä keskuspoliisi. Teidän käyttäytymistänne seurataan.

- Demidoff halusi ilmeisesti auttaa minua. En tiennyt olevani valtiollisen poliisin kirjoissa. Olin kuulunut Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran Veitsiluodon osaston johtokuntaan välirauhan aikana, mutta en ollut mukana kommunistien maanalaisessa toiminnassa. Kuten valtiollisen poliisin arkistoista on myöhemmin käynyt ilmi, juuri SNS:n perusjärjestöt olivat vuosina 1940 ja 1941 ohranan erityisen tarkkailun alaisina.

Vainajia 3 kerroksessa

Syksy ja talvi muodostui Ajoksessa kuin painajaiseksi. Riittämätön ravinto ja sairaudet tappoivat vankeja, jotka leirille tullessaan olivat olleet normaalissa fyysisessä kunnossa.

- Silloisesta leiristä ei ole enää kiveä kiven päällä, kertoo Tauno Juutinen. Vangit olivat pitkissä parakeissa, laverit kolmessa kerroksessa. - Mutta pahimpana aikana haudankaivajat eivät ehtineet kaivaa niin paljon hautoja kuin tarvittiin. Kuolleita tuli 20-40 päivävauhtia. Tarkoitus oli haudata vainajia kahteen kerrokseen, mutta joskus meni kolmekin päällekkäin.

Raipparangaistuksia, jotka kuuluivat sotavankileirien rangaistuskäytäntöön, ei Juutisen aikana Ajoksessa toimitettu. Sen sijaan jotkut vartijat saattoivat ylittää valtuuksiaan joutumatta siitä kuitenkaan vastuuseen.

- Hautausmaa oli siinä leirin ulkopuolella. Haudankaivajat pitivät siellä usein pakkasilla nuotiota. Kerran eräs vanki meni nuotiolle lämmittelemään. Vartija komensi hänet sieltä pois. Kun vanki ei tullut kyllin nopeasti, vartija ampui heti ja mies kuoli. Kun vartija joutui selvittämään asiaa, hän väitti, että vanki yritti karata, eikä siitä seurannut kummempaa. Sodan jälkeen mies itse karkasi Ruotsiin.

Lehtisen pako leiriltä

Tauno Jaatinen tutustui leirillä yhdessä Mauri Mehtosen kanssa tulkinakin käytettyyn karjalaiseen vankiin, muurari Lukka Lehtiseen.

- Totesimme, että Lehtinen olisi valmis lähtemään taipaleelle ja että hänellä metsämiehenä olisi mahdollisuuksia selviytyä kotiseudulleen. Hankimme ruokaa, vaatteita ja käsiaseenkin sekä kattoja. Ajankohdaksi sovittiin kevät ennen jäidenlähtöä. Hänen piti mennä Kemijoen yli Paavonkarille. Sovittiin tapaaminen myös erään pariskunnan kanssa, josta hän sai lisää tarvikkeita matkaa var-

ten. Pako onnistui piirustusten mukaisesti. Lehtinen pääsi jo rajan pintaan, kun muona loppui. Hän meni erääseen taloon, jonka isäntäväki kuitenkin epäili miehen tarinaa. He lähettivät poikansa matkaan ja kohta suojeluskuntalaiset tulivat ja pidättivät pakolaisen.

- Lehtinen joutui koviin kuulusteluihin ja pahoinpitelyn seurauksena tunnustamaan, ketkä häntä olivat auttaneet Ajoksesta. Jouduimme pika pikaa pidätyiksi. Kun tapasimme Lehtisen Oulun lääninvankilassa, hänet oli niin pahasti hakattu, ettemme olleet tuntea.

“Ammuttavaksi aamulla”

- Meille kolmelle luettiin Rovaniemen kenttäoikeudessa kuolemantuomiot. Tuomari alisti kuitenkin tuomiomme sotaylioikeuden vahvistettavaksi. - Kahden ja puolen kuukauden odottelun jälkeen saimme päätöksen: Mehtosen ja minun tuomioni oli muutettu elinkautiseksi, mutta Lehtisen tuomio pysyi ennallaan. Sen jälkeen yritettiin Lehtiselle vielä presidentin armahdusta, mutta Risto Ryti ei muuttanut tuomiota.

Ajoksen leiriltä pakoon pyrkineen karjalaispojan tie päättyi teloituslaukauksiin. Mutta myös kuolemantuomion odottamisessa oli kestämistä. - Kenttäoikeudessa tuomari yritti tivata meiltä, miksi ryhdyimme auttamaan vankia pakoon. Hän yritti saada meidät syyllisiksi vakoilusta, jolloin tuomio olisi ollut varmempi. Me kiistimme kuitenkin tämän ja totesimme, että ryhdyimme puuhaan inhimillisistä syistä nähtyämme, millaisen kohtelun alaisina vangit Ajoksessa olivat.

- Vartijat tosin laskivat meistä hirtehišuumoria: ‘Teillä kävi satumainen tuuri: edellinen oikeuden puheenjohtaja tapasi ilmoittaa aina tuomion julistamisen jälkeen, että tuomitut ammutaan aamun koittaessa’. Näin todella oli Rovaniemen kenttäoikeudessa toimittu. Mehtosen ja Juutisen onneksi tuomari oli juuri kaksi viikkoa aikaisemmin joutunut mielisairaalaan.

Uuno Hannulan tragedia?

Ajoksen kuolemanleirin ensimmäinen päällikkö oli Lapin läänin maaherrana sodan jälkeen toiminut maalaisliittolainen Uuno Hannula, jonka patsas komistaa Kemiä tänä päivänä Eka-marketin ja Alkon myymälän välisellä puistokadulla. Hänen poliittinen karrierinsa on mittava: Pohjolan Sanomien päätoimittaja 1917-1937 ja 1940-1944, toimitusjohtaja 1942 - 1943, maalaisliiton kansanedustaja 1927 - 1944, opetusministeri 1937 - 1940, Lapin läänin vt.

maaherra 1944 - 1947, maaherra 1947 - 1958.

Mitä mahtoi ajatella suuri porvarillinen poliitikko johtamansa leirin kauheuksista? Kuinka oli mahdollista, että merkittävä kulttuuripersoonaa, lehtimies ja valtiollisen elämän johtohenkilö salli kaiken tapahtua? Hannula oli paikalla, kun Tauno Juutinen koki ensimmäisen työpäivänsä järkytyksen: vankien kujanjuoksun ja vartijoiden suorittaman pieksennän. Kuitenkin Hannula oli Lapuan liikkeen aikana selvin sanoin irtisanoutunut tämän ääriliikkeen laittomuuksista.

- Olin kerran vartiossa leirin portilla, kun Hannula tuli paikalle. Hän kysyi minulta olinko kuulunut suojeluskuntaan. Vastasin sotilaallisesti: ‘En herra kapteeni’, kuten tapana oli, vaikka Hannula ei ollutkaan todellinen kapteeni. - Sodan jälkeen tapasimme taas läänin urheilulautakunnassa, jossa olin skdl:n edustajana, hän puheenjohtajana. Hän saattoi tavoitella vanhaa muistikuvaa kysyessään: ‘Olemmekos me tavanneet ennen?’

13 teloitettiin ampumalla

Ajoksen vankileirin yllä olleet kuoleman merkit eivät hellittäneet Uuno Hannulan poistuttua muihin tehtäviin ja Mehtosen ja Juutisen Sörkan vankilan selkeihin. Asiakirjat kertovat, että vielä 29.3.1943 oli sotaylioikeudessa esillä syyte 51 Ajoksen leirin sotavankia vastaan “vahingonteosta tai avunannosta siihen”. Oikeus tuomitsi kuolemaan 13 vankia, jotka teloitettiin ampumalla. Hekin lepäävät 1671 vainajan joukossa Ajoksen hiekkakumpujen alla.

Mitä sanoisikaan Yhdistyneet Kansakunnat tänä päivänä olosuhteista suomalaisilla sotavankileireillä vv. 1941-1944? Taitaisivat lähennellä nykyistä normistoa sotarikoksista. Vielä kesällä 1992 jotkut kemiläiset muistivat sääli-mättömän sodan uhreja sotavankien hautausmaalla: kaatoivat haudoille pystytettyjä vaatimattomia puisia kreikkalais-katolisia ristejä.

Tauno Juutinen ja Mauri Mehtonen ovat tunnettuja kemiläisiä työläisurheilijoita. Juutinen toimi pitkään Kemian urheilutoimenjohtajana ja Mehtonen on tullut tunnetuksi kansallisen tason painijana ja Kemian Innon seuratoimitsijana ja valmentajana. Tauno Juutinen tapasi tulevan elämänkumppaninsa, kun hänet komennettiin käsivarteen 100 vangin kanssa tietoihin. Iton työmaalla oli kokkina turkulainen Aili, jonka kanssa Tauno yhdessä yritti lieventää vankien kärsimyksiä. Taunon vapauduttua välirauhan sopimuksen mukaisesti syksyllä 1944, heidän tiensä jälleen yhtyivät.

Vielä hyväkuntoinen Tauno Juutinen viihdyttää nyt muita eläkeläisiä Kemian työväentalolla järjestettävissä eläkeläistansseissa Nitro-Humpan orkesterin jä-

senenä. Mutta silloin tällöin palaavat vielä mieliin sota-ajan karneat kokemukset.

(Eläkeläinen/1993)

Kemin liepeillä Ajoksessa on vaatimaton muistomerkki ja ristejä muistuttamassa 1671 vainajasta, jotka haudattiin suuriin joukkohautoihin, jopa kolmekin päällekkäin. Pahimpana aikana kuolleita tuotiin joukkohautaan 20-40 vainajan päivävauhtia. Kuva kirjoittajan.

OLIKO HEIDÄT TARKOITUS TUHOTA?

Musta graniittipaasi muistuttaa suomalaisesta keskitysleiristä

Suomessako keskitysleirejä sodan aikana? Kuka sellaisesta kehtaakin puhua! Olemme tottuneet siihen, että suomalainen tiedonvälitys tuottaa meille säännöllisesti kauhukuvia Neuvostoliiton orjatyöleireistä, niiden kammottavista oloista, emmekä voi kuvitellakaan, että Suomessakin olisi ollut samoihin aikoihin jotain näihin verrattavaa.

Miksi meille ei vielä kukaan kerrota totuutta suomalaisista keskitysleireistä? Tuolla kilometrin päässä aurinkoisesta Aunuksesta, pienellä hiekkatörmällä, uutuuttaan hohtavan asfalttitiien varrella on vaikea kuvitella, miltä tämä paikka näytti 51 vuotta sitten syyskuun 15. päivänä 1942. Uskomattomilta tuntuneiden kokemusten jälkeen marssi tätä tietä nälkiintynyt, luurangonlainen suomalainen vankijoukko vanhoille metsäparakeille, joiden ympärille oli vedetty kolminkertainen piikkilanka-aita.

Joukko oli huvennut alkuperäisestä 288 miehestä 170 vankiin. He olivat kaikki suomalaisia sodanvastustajia, ihmisiä, jotka olivat vaatineet politiikan suunnan muuttamista Neuvostoliiton vastaisesta sotakiikhoilusta rauhanomaiseksi yhteistoiminnaksi. Ketään heistä ei ollut tuomittu, pääosaa ei edes kuulusteltu "rikoksistaan". Pahin rike oli oletettu kuuluminen 1940 perustettuun Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuraan. Nyt heidän muistokseen on pystytetty komea, tumma ja kiiltäväpintainen graniittipaasi Aunuksen kaupungin ja Petroskoin välisen valtatievarrella.

- Leiripaikalla ei ole enää muuta kuin metsää, se oli noin kilometrin päässä täältä, kertoo paikkakuntalainen, kuusissakymmenissä oleva mies ja viittaa tieltä

aukean takana olevan metsän suuntaan. Hän itse sanoo asuneensa silloin niin kuin nytkin läheisessä Saarijärven kylässä.

Presidentti yllätti

Ennakkotieto oli kertonut, että muistomerkin paljastustilaisuuteen saapuu Karjalan tasavallan presidentti, korkeimman neuvoston puhemies Viktor Stepanov. Tieto piti paikkansa, mutta myös hätkähdytti: Suomen tasavallan presidenttiä Mauno Koivistoa olisi ollut vaikea kuvitella vastaavaan asemaan. Vastahan oli tunnistettu hänen eräästä asekatkosta löydetty henkilökohtainen aseensa, pikakivääri "Emma", jonka tunnusomainen piirre oli tukijalkojen puuttuminen: "Lonkaltako vain!"

Ryhdykäs, selkeäsanainen presidentti Stepanov muistutti tervehdyksessään sodan mielettömyydestä ja antoi arvon niille suomalaisille, jotka sodanvastaitten periaatteittensa vuoksi olivat joutuneet Koverin keskitysleirille. Hän totesi, että myöhempi kehitys, maittemme keskeiset ystävälliset suhteet, ovat osoittaneet rauhan ystävien olleen oikeassa: maitten välisiä ongelmia ei voi ratkaista sodan keinoin.

Muistomerkin tarkoituksen tiivistä paljastuspuheessaan entinen keskitysleiriläinen, aloitetoimikunnan puheenjohtaja, 89-vuotias Taito Tiihonen: "Meidät oli suljettu keskitysleiriin omaksumamme työväen ja rauhanaatteen vuoksi. Olimme silloisen Suomen poliittisen johdon vainon ja vihan uhreja. Paljastettava muistomerkki ei ole sankaripatsas, se on tarkoitettu muistomerkiksi niille tovereille, jotka joukostamme rintamaoloissa kuolivat ja jotka keskitysleirissä saamiinsa sairauksiin menehtyivät. Tämä olkoon muistomerkki kaikille Karjalan keskitysleireissä kärsineille tovereille".

Rahat kerättiin

Muistomerkki oli yleisen ihastuksen kohteena. Se on kaunis. Tumma kiiltäväpintainen graniitti heijastaa näkymiä kuin peili. Kuinka tällainen kaunis muistomerkki on saatu aikaan? Mistä siihen on saatu rahat ja lupa?

Aloitetoimikunnan puheenjohtajat Taito Tiihonen ja Eero Sainio vastailevat kukin omalla tavallaan: Taito räiskähtelevästi ja Eero harvakseltaan. - Saimme tähän luvan korkeimmalta mahdolliselta taholta Karjalan tasavallasta ja myös Venäjän suurlähetystö Helsingissä tuki esitystämme.

Paikallinen tuki olikin ratkaiseva onnistuneen tilaisuuden pohjana. Aunuksen kaupunki oli asiassa mukana, samoin sota- ja työveteraanien liitto, rauhan-

puolustajat ja myös Karjalan kommunistien liitto. - Paikallisia ihmisiä saamme kiittää siitä, että muistomerkin ympäristö oli niin hyvin valittu ja kunnostettu, sanoo Eero Sainio.

Mutta mistä rahat?

- Mehän aloitimme valmistelut jo kolmisen vuotta sitten, mutta matka peruuntui matkatoimiston konkurssin vuoksi. Puhuimme silloin vain muistolaatasta, mutta yllätykseksemme gruusialainen kuvanveistäjä Tshenka Shukvani olikin tehnyt miehen korkuisen upean veistoksen, toteaa Taito Tiihonen.

Kustannukset peitettiin yksityisillä lahjoituksilla ja loput kuvanveistäjän palkkiosta kerättiin paljastustilaisuuteen tulleitten matkalaisten keskuudessa bussi-matkalla. Erityisesti hankkeen toteuttamisessa myötävaikutti Petroskoissa asuva työväenliikkeen veteraani, toimittaja-kirjailija Veikko Airola.

Päämääränä tuhoaminen?

Matkan aikana mukana olleet seitsemän keskitysleiriläistä kertoivat omia karmeita muistojaan. Leiristä on ilmestynyt neljä kirjaa: Viljo Suutarin, Nestori Parkkarin, Allan Asplundin ja Taito Tiihosen. Mutta on myös eräs luotettava silminnäkijä ja todistaja, jonka muistelmat odottavat vielä julkaisuaan: tamperelainen Erkki Salomaa, jonka kirjoituskoneesta lähti sodan jälkeen useita teräviä analyysejä kotimaan koko kuvasta.

Salomaa oli mukana koko matkan Köyliön kokoamisleiriltä Riihimäelle, sieltä rintamalle ja lopulta Koverille ja Karvialle, josta avautuivat portit vapauteen. Mitä mieltä tästä "Golgotantiestä" Erkki Salomaa pari vuosikymmentä myöhemmin? Köyliöstä lähtenyt joukkohan vietiin aluksi rintamalle.

Pääosasta muodostettiin jalkaväkipataljoona 21. Sotapäiväkirja kertoo, että pataljoona sijoitettiin kolmen järven kannakselle: Vahyjärvi - Kotisärkijärvi - Ventyräjärvi. Kenraali Oinonen piti miehille puhuttelun 14.9.1941 ja ilmoitti, että seuraavana päivänä siirrytään etulinjaan. Salomaa nimittää tätä tuhoamisoperaatioksi.

Taustalla Risto Ryti?

Erkki Salomaa kuvaa etulinjaan lähtöä ja toteaa, että joukossa oli suuri osa sellaisia, jotka eivät olleet saaneet minkään valtakunnan sotilaskoulutusta. Heiltä oli poliittisista syistä riistetty kansalaisluottamus, joten armeijaan pääsy oli ol-

lut mahdotonta. "Monet kääntelivät ikäkulua venäläistä jalkaväen kivääriä, se oli heidän käsissään ensimmäisen kerran, epätietoisina ikään kuin aprikoiden mitä sillä tehdään", kirjoittaa Salomaa. "Marssi rintamalle alkoi. Sota muuttui karuksi todellisuudeksi. Muutamien tuntien kuluttua kirjattiin ensimmäiset kaatuneet ja haavoittuneet meidän joukostamme."

Miksi tämä tuhoamisoperaatio vedettiin takaisin? kysyy Salomaa ja etsii vastausta mm. asian herättämällä vähemmän imartelevalla kiinnostuksella Ruotsissa. Perusteellisena tutkijana Erkki Salomaa perehtyi asiakirjoihin ja löysi ylipäällikkö Mannerheimin käskyn n:o 168/järj. 3/28.8.1941, jossa annettiin tehtäväksi ko. pataljoonan muodostaminen. Päiväkäskyn alla oli suojeluskuntien ylipäällikön A.E. Martolan nimi.

Miten tällainen ratkaisu syntyi päämajassa? kysyy Salomaa ja arvelee, että käynnistäjänä ovat olleet sisäasiainministeri Horelli ja valtiollisen poliisin päällikkö Anthoni.

Salomaan johtopäätökset hätkähdyttäviä:

"Myös tasavallan presidentti Risto Ryti oli asialla. Hän halusi itselleen viikoittain tiedot yksikön mielialoista ja erikseen ryömäläisistä. Näin jälkikäteen voi pohtia, miksi tasavallan presidentti, jolla siinä vaiheessa oli tai ainakin olisi pitänyt olla päiväjärjestyksessä lukuisia suuren luokan poliittisia kysymyksiä, oli kiinnostunut yhdestä jalkaväkipataljoonasta."

"Johdonmukainen ja luonnollinen selitys on todennäköisesti se", päättelee Salomaa, "että niissä asioissa muutenkin estottomasti toimineet Horelli, Anthoni ja kumpp. olivat suunnitelleet mielestään täydellisen tuhoamisoperaation. Risto Ryti oli vihitty mukaan suunnittelemaan siten, ettei hän ollut siitä muodollisesti vastuussa, mutta kuitenkin tietoinen. Hän oli kiinnostunut sen kulusta. Ehkä hän oli jossakin määrin vaivautunutkin." Kenties joku joskus vielä kirjoittaa tämänkin historian - totuuden mukaisesti.

Totuuden puhujalle

Totuuden puhujalle ei kuitenkaan vielä meidän päivinämme taida löytyä kustantajaa. 50 vuoden takaiset tunnelmat hallitsevat yhä yhteiskuntaamme. Useat tutkijat yrittävät yhä pönkittää silloista "totuutta".

Koverin leirillä oli vartijoita lähes yhtä paljon kuin vahdittavia. Kaikki heistä eivät olleet sadisteja, jotka nauttivat alistettujen vankien kiusaamisesta. Sodan jälkeen Koverin leirin ensimmäinen päällikkö kapteeni Arvo Kartano joutui

vastaamaan teoistaan sotaoikeudessa. Oikeuden pöytäkirjat kertovat karmaisevia asioita Kartanon toimista.

Vartijat kertoivat olleensa useita kertoja pahoinpitelyjen todistajina. He todistivat, että päällystöön kuuluvat pidättivät vankien muona-annoksia ja vaihtoivat niillä paikallisilta asukkailta maitoa, kananmunia, kotiolutta ja veivät muonaa mukanaan vielä lomille mennessään. Vartijat puhuivat kauhuissaan vankien käyttäytymisestä äärimmäisessä nälässä. "Eräskin vanki, joka horjuen laahautui työpaikalle, löysi tiepuolesta sammakon, söi sen heti raakana", kertoo vartija.

Ruokaa etsittiin myös kaatopaikalta: "Kerrankin kun eräs vanki oli ruuantähteitä kokoamassa, kapteeni Kartano antoi minulle käskyn, että vanki täytyy ampua, mutta vanki poistui paikalta ennen kuin minä ehdin yksikön päällikön antaman käskyn panna täytäntöön", todisti toinen vartija.

Kapteeni Arvo Kartano tuomittiin 6.6.1947 kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen "jatketusta tahallisesti tehdystä virkavelvollisuuksien laiminlyönnistä".

Ministeri, kansanedustajia ja työväenliikkeen johtajia

Karjalaan Koverin muistomerkkin paljastustilaisuuteen osallistuneella retkellä oli mukana 36 henkilöä, joista seitsemän entisiä Koverin leiriläisiä. Joukossa oli monia leiriläisten omaisia ja muita sodan aikaisia poliittisia vankeja.

Kun tänä päivänä selailee Kansan Arkistossa säilytettävää Koverin keskitysleirin "osanottajaluetteloa", siitä löytää runsaasti tunnettuja sodanjälkeisen kansandemokraattisen liikkeen johtohenkilöitä. Ja Koverihan ei ollut ainoa. Karvialla oli miehiä lähes saman verran, naiset taas, yli sata henkeä, oli keskitetty Hämeenlinnaan.

Muutamia tunnetuimpia nimiä kannattaa kuitenkin poimia.

Kansanedustajien kärkeen kuuluu sodanjälkeinen sosiaaliministeri Matti Jauhunen, sen jälkeen kansanedustajat Reino Eero, Toivo Friman, Jalmari Kulmala, Toivo Lång, Janne Mustonen, Sulo Muuri, Lauri Myllymäki, Nestor Nurminen, Antto Prunnila, Eino Saastamoinen. Mutta oli myös tunnettuja ammattiyhdistys- ja puoluemiehiä: Allan Asplund, Kauko Heikkilä, Kaarlo Kivilahti, Oiva Lehto, Jussi Mehto, Valtter Palmgren, Jaakko ja Nestori Parkkari, Olavi Pohjola, Paavo Rosman, Eero Sainio, Erkki Salomaa, Viljo Suutari, Väinö Tattari, Taito Tiihonen, Antti Timonen, Toivo Torvi (Teranne).

Niinikään on toimittajina, virka- ja liikemiehinä tunnetuksi tulleet: Eero Hautojärvi, Heikki Ilvesviita, Einari Ketola, Tyko Kirves, Esko Kokkonen, Erkki Lähteelä, Niilo Nikkilä, Eino Pasuri, Eino Pekkarinen, Paul Puolakka, Ontro

Virtanen. Suurin osa koverilaisista on ollut paikallisesti merkittäviä henkilöitä koko sodan jälkeisen ajan. Voi vain kuvitella miten värikkään elämän monet heistä ovat kokeneet vainovuosien maanalaisen toiminnan kaudella.

(Eläkeläinen/1993)

Vuonna 1993 paljastettiin suomalaisten poliittisten vankien keskitysleirin muistomerkki Aunuksen kaupungin lähistöllä sijaitsevalla leiripaikalla. Muistomerkkin aloitetoimikunnan puheenjohtajina toimivat itse leirillä olleet Taito Tiihonen ja Eero Sainio. Paljastustilaisuuteen osallistui runsaasti entisiä keskitysleiriläisiä ja heidän omaisiaan. Muistomerkki oikealla, vasemmalla polvistuneena sen tekijä kuvanveistäjä Tshenka Shukvani Petroskoista. Kuva kirjoittajan.

ENEMMÄN KOMMUNISTEJA KUIN JUUTALAISIA

Tein vajaa vuosi sitten suomalaisen lehtimiesjoukon mukana matkan Pärnasta Tarttoon. Mukana oli virolainen opas, joka nykyvirolaiseen tapaan muisti jokaisessa käänteessä kertoa miten hirvittäviä olivat olot Neuvosto-Eestissä. Jos olisin tiennyt silloin sen mitä nyt, olisin varmasti pyytänyt opasta kertomaan myös niistä keskitysleireistä, joiden paikkoja ohitimme.

Omituista että vasta nyt, 60 vuoden kuluttua alkavat arkistotiedot paljastua saksalaismiehityksen kauheuksista. Virossa tutkiva kansainvälinen komissio, jota johtaa suomalainen Max Jakobsson, on saanut selville, että vv. 1941-1944 Virossa surmattiin keskitysleireillä lähes 30 000 ihmistä (Helsingin Sanomat 16.5.2001).

Tämän kansainvälisen komission monisatasivuisen raportin lisäksi on jo aiemmin tänä vuonna ilmestynyt ruotsinvirolaisen Peeter Puiden teos (Samuel Braschinskyn kadonnut viha. Suom. Rauno Seppänen. Sahlsgrens, julkaistu Pohjoismaisen ministerineuvoston tuen turvin), joka perustuu tekijän 1990-luvulla suorittamiin arkisto- ja kenttätutkimuksiin. Oheisissa välähdyksissä selostetaan muutamia yksityiskohtia Peeter Puiden niin ikään laajasta tutkimuksesta.

"Mina ei tea midagi!" - minä en tiedä mitään, vastasi vanha nainen Ruotsin virolaisen Peeter Puiden kysymykseen kesällä 1994 Kalevi-Liivassa, 30 km:n päässä Tallinnasta. Peeter Puide sanoi silloin ymmärtäneensä, että hän tiesi kaiken. Sodanaikaiset saksalaismiehityksen julmuudet ovat asioita, joista Virossa on totuttu vaikenemaan - etenkin uuden itsenäisyyden vuosikymmenellä.

Peeter Puide löysi Kalevi-Liivasta keskitysleirin paikan, jossa vanhan ampu-
maradan maastossa oli murhattu noin 6000 juutalaista. Heidät oli tuotu Viroon

Keski-Euroopan keskitysleireistä sekä Puolasta ja Neuvostoliitosta. Alueella oli ollut seitsemän pitkää joukkohautaa ja teloitukset oli tehty syyskuusta 1942 syksyyn 1943. Juutalaiset oli tuotu Raasikun rautatieasemalle, jossa on neuvostoaikainen keskitysleirin muistomerkki. Mikään keskitysleirin paikalla ei enää muistuta sodanaikaisista järkyttävistä tapahtumista. Peeter Puide kaivoi alueen hiekkamaata ja keräsi pienen muiston: luunsiruja lasipurkkiin.

Kloogan kauhut

Lähellä Tallinnaa sijaitseva Kloogan leiri on kuuluisin murhapaikka. Vielä heinäkuun lopulla 1944, juuri ennen neuvostojoukkojen saapumista, leirin johtajan apulainen A.Krimm kirjoittaa, että leirillä on 2300 juutalaista ja 150 venäläistä sotavankia, jotka tekevät työtä virolaiselle rakennusalan yritykselle, johtaja Evald Seraltille.

Kun puna-armeija syyskuussa lähestyi Tallinnaa, tuli leirin johtajille kiire tuhota kaikki todisteet sen olemassaolosta. Peeter Puiden päätodistajana eri leirien vaiheissa esiintynyt keskitysleiriläinen Samuel Braschensky oli tuolloin Kloogan leirillä ja on antanut todistajalausuntonsa Länsi-Saksassa 15.8.1965.

Kloogan 2300 vangista jäi eloon 109. Samuel Braschensky oli yksi heistä, hän oli silloin 22-vuotias. Kaasukammiot olivat Virossa tuntemattomia, joten virolaiset vartijat kehittivät kiireessä aivan oman systeeminsä. Braschinskyn kuvaus on yhä vielä järkyttävää luettavaa:

"Kolmesataa juutalaista käsketään rautatievaunuihin, he purkavat lämmitys-puut, levittävät kerroksen tukkeja alapäähän, käyvät itse päälle, heidät ammutaan, tulee 50 juutalaista lisää, panevat tukit jo tapettujen päälle ja asettuvat itse niiden päälle, heidät ammutaan, tulee taas 50 ja niin kootaan kaksi metriä korkea pino." Sitten aletaan rakentaa yhä uusia pinoja. Vartijat hakevat jatkuvasti uusia vankeja.

Välillä pidettiin ruokatauko, keittoa ja leipää jaetaan vangeillekin ja teuras-tus jatkuu. Kaikki pinot valeltiin bensiinillä ja sytytettiin tuleen. Kun puita ei riittänyt enää, loput vangeista koottiin parakkiin ja parakki sytytettiin tuleen. Vangit jäivät sinne elävinä.

"Tällä tavoin saatiin melkein kaikki vangit hengiltä syyskuun 19 ja 20. päivän välisenä yönä", toteaa Braschinsky, joka itse pääsi pakenemaan pienen joukon mukana, josta lähes kaikki kuitenkin tavoitettiin ja ammuttiin. Braschinsky säilyi haavoittuneena ruumiskasan alla.

Virolainen Waffen-SS

Kuka näistä kauheuksista oli vastuutta? kysyy tutkija. Kloogan vartijat kuuluivat majuri J.Koortin pataljoonaan 287. Torontossa 1987 ilmestyneessä kirjassa "Viron vapaussoturit toisessa maailmansodassa" kerrotaan, että pataljoona toimi vartiojoukko-osastona, jonka komppaniat olivat neljällä keskitysleiripaikkakunnalla, Kiviölissä, Viivikonnassa, Kloogassa ja Lagedissa. Pataljoona koottiin Peeter Puiden mukaan hädin tuskin täysi-ikäisistä nuorista virolaisista, mutta joukkoon liittyi myös Suomesta palanneita vapaaehtoisia. Lokakuun lopussa pataljoona muuttui virolaiseksi Waffen-SS-divisioonaksi.

"Missä, milloin alkavat he sanoa EI. Keitä he ovat omissa silmissään? Ja voivatko he ujostelematta kertoa siitä ajasta lapsilleen?" kysyy Peeter Puide ja toteaa: "Tunnen itseni pahoinvoivaksi, tunsin kuvotuksen toisensa jälkeen..."

Puna-armeija saapui Kloogaan vain neljä päivää tapporovioitten jälkeen. Kaikki dokumentoitiin, syyttäväviranomaiset valokuvasivat palaneitten puupinojen ja tapettujen vankien jäännöksiä, palaneen parakin, johon loput vangit oli tungettu elävinä. Samuel Braschinskyllä on tribunaalissa 1965 Länsi-Saksassa valokuva-albumi, johon on koottu kuvat ja todisteet poltetuista puupinoista, puoliksi palaneista ruumiista ja poltetusta kasarmista ihmisuhreineen.

Lapsia teloitustilalla

Niin kuin Saksassa myös Virossa juutalaislapset tapettiin muiden mukana. Sen lisäksi Virossa päätettiin yksinjäineitten orpolasten kohtaloista kuin he olisivat aikuisia. Peeter Puide selvittää kirjassa mm. kahden perheen lapsien kohtalon löytämiensä asiakirjojen valossa.

12-vuotiaan Beile Ratutin tapauksessa virastobyrokratia toimi nopeasti. Tutkija löytää kaikki hänen kohtaloonsa liittyvät asiakirjat Viron valtionarkistosta. 11.11.1941 lähettää Pärnu Jakobin hoitolaitoksen johtaja V.Parktal tiedustelun Tallinnaan, mitä teloitettujen peltiseppäisen hoitolaitokseen jättämälle juutalais-tytölle pitäisi tehdä. Vajaan kuukauden kuluessa kahdeksan kirjettä sinkoilevat instanssista toiseen, kaikkien alla virolaisten vastuuhenkilöitten nimet. 24.11. poliittisen poliisin tarkastaja R.Lepik kehottaa lähettämään Beilen Tallinnan keskusvankilaan. Niin tapahtuu ja 29.11. Tallinnan Harjun poliittinen poliisi toteaa, että 12-vuotiaan Beilen "epäilläään osallistuneen kommunistiseen toimintaan" ja turvallisuuspoliisin (E.Viks ja A.Parmas) päätöksellä Beile Ratut päätetään teloituttaa.

Varmemmaksi vakuudeksi Peeter Puide käy Pärnussa ja löytää entisen lasten

hoitokodin Narvantie 55:ssä ja myös silloisen työntekijän Konstantin Ilveksen, joka muistelee Beileä, "pienikasvuiseksi, mukavaksi, ruskeaveriköksi ja nätiksi tytöksi".

Miten 7-vuotias hirtetään?

Hieman ennen joulua 1941 kansalainen R.Pinke ilmiantaa poliittiselle poliisille, että Nommessa asuu kolme juutalaista lasta Nurmekatu 39:ssä. Davin ja Sima ovat kaksosia, 7-vuotiaita, ja vanhin Mirjam 14-vuotias. 29.12.1941 poliittisen poliisin päällikkö E.Viks kysyy kirjeitse SS-kersantti Dörsamilta kannottoa asiaan. Sitä selvitetään ja virolaisten viranomaisten kesken käydään vilkasta kirjeenvaihtoa.

Peeter Puide löytää arkistosta peräti 19 virolaisten poliisien allekirjoittamaa asiakirjaa ja kirjettä. SS-poliisijohto ilmoittaa 21.3.1942 herralle E.Viksille, että lapset pitää teloituttaa. Davin, Sima ja Mirjam lähetetään Tallinnan keskusvankilaan 27.3.42. "Luulen, että heidät hirtettiin klo 5 aamulla keskusvankilaan ottamisen jälkeisenä päivänä", toteaa Puide ja lisää järkyttyneenä: "Miten 7-vuotias hirtetään?"

Peeter Puide käy myös Nommessa tutustumassa teloitettujen lasten kotiin ja löytää asiakirjat, joissa kerrotaan, että viisi virolaista poliisia, joiden nimetkin ovat asiakirjassa, oli tullut pidättämään lapsia. Lasten hammasteknikkoisä oli saksalaisten tullessa yrittänyt paeta maasta, mutta epäonnistunut ja hänet oli pidätettäessä teloitettu.

Keskusvankilan hirviö Suomen Valpon raportissa

Järkyttävän todistuksen Tallinnan keskusvankilan kauheuksista on kirjannut Suomen valtiollisen poliisin Valpon edustaja Olavi Viherluoto, jonka selostuksen Peeter Puide löytää arkistosta. Valpon etsivä oli lähetetty Tallinnaan kuulustelemaan pidätettyä Viron kommunistisen puolueen pääsihteeriä Karl Särelä ja Viherluoto teki myös yksityiskohtaisen selostuksen muista havainnoistaan matkallaan 1-12.10.1941.

Saksalaisten miehityksen jälkeen Viron poliittinen poliisi oli Valpon Viherluodon mukaan saanut jo neljässä viikossa suorastaan ihmeitä aikaan. Yhteensä Virossa oli pidätetty hänen tietojensa mukaan suunnilleen 10 000 kommunistia. Sillä hetkellä Tallinnan keskusvankilassa oli 2600 vankia. 1450 kommunistin kuulustelut oli saatettu loppuun, näistä 480 ehditty jo teloituttaa, viimeksi 80 henkilöä pari päivää ennen Valpon etsivän kotiinpaluuta.

Tuomiot langetti tuomioistuin, johon kuului viisi tuomaria Viron sotatuomioistuimista. Vankien joukossa oli Viron kommunistisen puolueen keskuskomitean jäseniä. "Hyviin tuloksiin", kuten suomalainen havainnoitsija toteaa, on päästy siksi että "kuulusteltavilta on nopeasti - hyvällä tai pahalla - saatu tunnustukset".

Millaisia nämä menetelmät sitten olivat? Jotta joku saataisiin puhumaan, hänen päättään lyödään seinään. "Jos tämä ei riitä, sidotaan kuulusteltavan jalat erilleen ja lyödään hänen arempia jäseniään. Viimeisenä keinona käytetään suuhon sähkögeneraattoria." "Kuulusteltava varustetaan käsi- ja jalkarautoilla. Toinen johto kiinnitetään jalkarautoihin ja toisella annetaan iskuja käsirautoihin", kertoo Valpon agentti lakonisesti ja toteaa poliittisen poliisin päällikön Ewald Miksonin, "joka luultavasti toimii johtajana näissä 'juhlallisuuksissa' sanoneen, että yhtä tapausta lukuun ottamatta tämä on saanut vaikeimmatkin syylliset puhumaan".

Juutalaiset ja kommunistit olivat yhdenveroisia näissä "oikeudenkäynneissä". "Tarton valtauksen jälkeen ammuttiin 2600 juutalaista ja kommunistia", Mikson oli kehaissut. Peeter Puiden esittämien arkistotietojen mukaan näyttää kuitenkin siltä, että Virossa tapettiin saksalaisvallan aikana moninkertaisesti enemmän kommunisteja kuin juutalaisia.

Miksonin rehentelyt eivät Valpon raportoijaa hätkähdyttäneet. Selostuksessa ei millään tavalla hämmästellä tapahtumia, hirvittävän teurastuksen kauhistelusta puhumattakaan. Ewald Mikson kuoli maanpaossa Islannissa 1993.

Missä murhaajat ovat?

Peeter Puide hämmästelee läpi kirjan, miten hänen maanmiehensä ovat voineet syyllistyä tällaisiin murhiin. Saksalaisten valloittaessa Viron heinäkuussa 1941 karkijoukkojen kannoilla tuli maahan vain 105 miehen vahvuinen Sonderkommando I järjestämään juutalaisten ja kommunistien teloituksia. Tämä pieni, lähinnä hallintovirkailijoista muodostettu joukko luotti alun alkaen virolaisten apuun.

Viron valtionarkistosta Puide löysi tiedot järjestöistä, jotka toteuttivat juutalaisten ja kommunistien tuhoamisen. Elokuussa 1943 oli turvallisuuspoliisissa 1235 virolaista ja 139 saksalaista. Lisäksi poliittisessa poliisissa oli 287 virolaista, toisessa erityisosastossa 406 ja lisäksi oli Omakaitse, suomalaista suojeluskuntaa vastaava järjestö.

Mutta minne he menivät sodan Virossa päätyttyä? Suuri osa heistä pääsi turvaan Ruotsiin ja vielä lähemmäksi. Peeter Puide, joka ei missään vaiheessa

peittele syvää vastenmielisyyttään kommunisteja kohtaan, kertoo eräästä veljesillasta uudessa kotimaassaan Ruotsissa. Kun puheet menivät sota-ajan tahtumiin, pöytänaapuri oli tokaissut: - Et tiedä mitä puhut, mitä kidutus merkitsee!

Peeter Puide luuli, että veli oli joutunut kidutetuksi sodan aikana. Tallinnan valtionarkistosta hän löysi kuitenkin miehen nimen. Hän oli ollut sodan aikana prefektinä Narvassa ja vuoden 1941 joulukuussa allekirjoittanut 454 kommunistin tuomiot. Noin puolet heistä oli teloitettu! Käytännössä virolaiset pakolaiset ovat Ruotsissa esiintyneet vuosikymmenien mittaan vapautustelijoina. Heidän joukossaan olleita keskitysleirien vartijoita ja surmatöihin osallistuneita on suojellut Ruotsin päätös, että sodanaikaiset rikokset ovat vanhentuneet.

Koko Viro hautapaikkana

Peeter Puiden teosta on vaikea lyhyesti esitellä. Hän on tehnyt tutkimustyötä arkistojen avauduttua lähes koko 1990-luvun. Niinpä hän luettelee kirjassaan löytämänsä paikkakunnat, joissa keskitysleirejä on ollut: Klooga/Laankula, Viivikonna, Vaivara, Aseri, Auvere, Kuremäe, Iisaku, Narvan leirit, Narva-Joensuu, Slatso, Ereda I ja II, Saka, Kiviöli I ja II, Illinurme, Kunda, Kundan sata-ma, Soski, Putki, Johvi, Souda, Rakvere, Lagedi, Joelahtme, Jägala, Murrv, Goldfields.

Surullisena ja yhä hämmentyneenä Puide päättää teoksensa toteamukseen, että "ehkä on yksinkertaisinta tarkastella koko maata kuin hautapaikkana, kuin pyhänä maana, jossa liikutaan varovasti...".

Suomi luovutti natsseille 76 ihmistä

Vankkana Neuvosto-Eestin vastustajana Peeter Puide suhtautuu kuitenkin kriittisesti myös Viron ensimmäiseen itsenäisyyskauteen, joka päättyi Konstantin Pätsin vuoden 1934 vallankaappauksen jälkeen itsevaltaiseen/diktatoriseen hallintoon.

Hänen arvionsa mukaan tuki sosialismille oli Virossa lähes 30% viimeisissä parlamenttivaaleissa ennen vuoden 1940 tapahtumia. Kommunistisia aktivisteja oli paljonkin yli 20 000 arvioi Puide ja "kansan tuki Neuvostoliiton organisoimalle vallankaappaukselle saattoi olla suurempi" kuin myöhemmin on annettu ymmärtää.

Velike Lukin taisteluissa 1943 venäläisten puolella taisteli 25 000 virolaista, huomauttaa Puide ja vertailee suomalaisten ja virolaisten osuutta taistelussa

natsien puolella. Hän paljastaa arkistolöytöihinsä perustuvan tiedon, jonka mukaan Suomi luovutti sodan aikana ainakin 76 ihmistä natsseille, "niin monta nimeä tiedetään, useampia voi olla", hän pääättelee. Tutkija tarkoittanee ilmeisesti Suomesta saksalaisille luovutettuja antifasisteja ja kommunisteja, jotka olivat päässeet Virossa pakoon ennen Saksan miehitystä.

(Eläkeläinen/2001)

Arvovaltaisessa Viron tuntijan Seppo Zetterbergin toimittamassa 400-sivuisessa teoksessa "Viro - historia, kansa, kulttuuri" (Suomalaisen kirjallisuuden seura 1995) käsitellään vv. 1941 -1944 saksalaismiehitystä vain parin sivun verran. Keskitysleirejä ei tunneta lainkaan. Tässä kuvassa esitellään natsien korkein miehitysjohdo Virossa. Taustalla vasemmalla virolainen Hjalmar Mäe, jonka saksalaiset toivat mukanaan Ostlandiin kuuluvan uuden maakuntansa nukkehallituksen johtajaksi.

Ennen kuin juutalaisia ryhdyttiin tuhoamaan Auschwitzissa ja muissa tuhoamisleireillä juutalaisia ja kommunisteja tappoivat Baltiassa Einsatz-ryhmät, jotka teloitivat uhrinsa ampumalla. Kartta Einsatz A-ryhmän raportista helmikuussa 1942 Baltiasta. Se osoittaa teloitettujen juutalaisten määrää Virossa, Latviassa, Liettuaissa ja Valko-Venäjällä. Alim-pana teksti: "Jäljellä olevien juutalaisten arvioitu määrä 128 000." Kuva Ruotsin hallituksen kustantamasta ja koululaisille jaetusta kirjasta "Ker-tokaa se lapsillenne". Peeter Puiden teoksessa todistetaan, että esim. Virossa teloitettiin paljon enemmän kommunisteja kuin juutalaisia.

SALAINEN URKKIJAVERKOSTO

Suomen liittäminen toiseen maailmansotaan Hitlerin rinnalle on ollut myös "henkisen taistelutoiminnan" rintamalla paljon oletettua laajempi prosessi. Eri organisaatioiden käytössä oli historian "ajopuulla" ratsastavia salaisia urkijoita ja tiedottajia, jotka valmistivat kansaa sotaan, ainakin kymmenisen tuhatta.

Historian tutkijat ovat myöntäneet, että Suomen Aseveljien Työjärjestön (SAT) palveluksessa oli noin 5000 paikallista tiedottajaa. Nämä "satiaisiksi" kutsutut kotirintaman "soturit" alistettiin sodan aikana Valtion Tiedotuslaitoksen alaisuuteen.

Vähemmän tunnettua on, että myös Päämajalla oli oma salainen verkostonsa, jonka käskyjä noudatti vähintään saman verran propagandisteja. Heidän toimipaikkoinaan olivat ensi sijassa sotatarviketehtaat, mutta myös muut teollisuuslaitokset. Unohtaa ei sovi tietenkään ohraa, valtiollista poliisia, joka omien asiamiestensä ohella hyödynsi yllämainittujen organisaatioiden tietoja.

Avas tammikuussa 41

Päämajan valmistelut henkisen taistelutoiminnan osalta alkoivat välittömästi tammikuussa 1941, kun korkein sotilasjohto ja hallituksen sisärengas saivat tiedon Hitlerin päätöksestä ottaa ohjelmaan "sotaretki Venäjää vastaan".

Samanaikaisesti kun valtiollinen poliisi ryhtyi tammikuussa 1941 uusiin laajoihin Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran aktiivien pidätyksiin, Päämajan ao. osasto aloitti koulutusoperaation, jonka kohteina olivat tulevat henkistä taistelutoimintaa (HTT) johtavat kaaderit. Tämä htt-johtajien

koulutus kesti viittisen kuukautta, kaiken piti olla valmiina yhteisen ristiretken alkaessa. Päämajassa toiminnan johto oli sotatalousosaston htt-toiminnan johtajan W.K.Latvalan käsissä ja maa oli jaettu tiiviillä kammalla teollisuuspiireihin ja -alueisiin. Näiden alaisina olivat tehtaissa htt-toiminnanjohtajat.

Salaisia asiamiehiä jokaisessa työvuorossa

Pelkästään tämän korkeimman propagandajohdon määrä Päämajan johtamassa toiminnassa nousi lähes tuhanteen henkilöön. Suurimman osan siitä muodostivat tehtaitten "tiedotusjohtajat". Tällä nimikkeellä he saattoivat toimia julkisesti, koska sitä oli "mahdoton pitää salassa", kuten Päämajan papereissa perusteltiin.

Julkinen osuus tästä mielialoja johdattelevasta toiminnasta ja urkinnasta oli kuitenkin vain jäävuoren huippu. Niinpä eräessä teollisuuspiirissä, jossa Päämajan htt-johto, 15 henkilöä, oli neuvonpidossa paikkakunnan 41 teollisuuslaitoksen johtajien kanssa, korostettiin erityisesti salaisen yhdysmiesverkoston merkitystä.

Myös itse tiedotusjohtajien tehtävät jaettiin julkisiin ja salaisiin. Salaisia olivat luottamuksellisen ohjeen mukaan mm. seuraavat: "Yhdysmiehen valinta kullekin osastolle ja kuhunkin työvuoroon. Tämän nimeä ei ilmoiteta kenellekään ja hänen toimintansa pidetään ehdottoman salaisena." Yhdysmiehen avulla tarkkaillaan ohjeen mukaan "mielialaa tehtaassa" ja harjoitetaan "mielialan ohjausta" ja annetaan "tietoja ja ohjeita levitettäväksi huomaamattomasti edelleen".

Salaiset tehtävät eivät rajoittuneet tehtaan sisäisiin asioihin. "Lisäksi tiedotusjohtaja voi toimia salaisesti antaen työväen piirissä toimiville järjestöille virikkeitä ja apua", ohjeissa korostetaan. Kaikki tiedot koottiin lopulta Päämajaan: "Tiedotusjohtaja on jatkuvassa raporttiyhteydessä (salainen) alueen tiedospäällikköön."

Maaottelumarssikin kirjattiin HTT-teoksi

Eri tehtaiden raporteista keraantyi Päämajan htt-organisaatiolle sodan aikana todellinen paperivuori. Yllättävää ei liene, että tässä sodan henkisessä valmistelussa kirjattiin ansioksi myös työväen saaminen mukaan maaottelumarssille.

Niinpä eräs tehdas lähetti luettelon "tähän asti käytäntöön ottamistaan henkisen taistelun toimenpiteistä ja menetelmistä", jossa luettelon lopuksi oli tieto: "Maaottelumarssiin otettiin osaa 96,2 %." Julkisuudessa tämä tieto silloin, tou-

kokuussa 1941, olisi saattanut hämmentää joitakin. Eihän maaottelumarssin Ruotsia vastaan toki pitänyt olla avointa valmistautumista sotaan Neuvostoliittoa vastaan, vaikka monet vasemmistolaiset sitä sellaisena jo silloin pitivät. Aloite maaottelumarssin järjestämisestä näet tuli Ruotsista. Tosin eräät historioitsijat ovat viitanneet tietoon, että haaste olisi järjestetty suomalaisten toivomuksesta. Sotavalmistelujen kiemurat huomioon ottaen tämä tuntuukin todennäköiseltä.

Kaskelan tunnustus

Kun maaottelumarssi päättyi 25.5.1941 Suomen ylivoimaiseen voittoon, kului vain kuukausi kun marssin suunta oli Neuvosto-Karjala. Ihmekös sitten, kun Suojeluskunnan korkein urheilupomo, puunjalostusteollisuuden sosiaalipäällikkö Akseli Kaskela jo runsas kuukausi sodan syttymisestä kirjoitti 6.8. Suomen Urheilulehdelle, että "maaottelumarssi oli lasten leikkiä nykyisen souvin rinnalla".

Urheilun kytkennöistä Kaskela jatkaa kuvailemalla, miten maaottelumarssi jatkuu: "Marssi jatkuu Vianmerelle. Poikki Muurmannin radan ja Stalinin kanavan... vyöryvät jonkin ajan kuluttua ketjumme ja kolonnamme. Suomalaisten ikivanha haave 'lännessä meri ja idässä meri' on nyt toteutumassa. Ilman puolivuosisataista järjestelmällistä urheiluumme emme olisi vielä näin pitkällä."

Hitlerin opit esikuvana

Päämajan henkisen taistelutoiminnan johtaja W.K.Latvala arvosti korkealle saksalaisen aseveljen Adolf Hitlerin oppeja propagandan teossa. Punaisena lanakana luottamuksellisissa opaskirjoissa htt-toiminnasta oli tunnus "sodanvastustamisen lannistaminen ja taistelutahdon lisääminen". Niinpä htt-miesten tehtävänä oli tehtaissa mm. sodanvastustajien tarkka seuranta ja "ruotuun saattaminen", jos ei muuta niin ohranan avustuksella. Pitkät lainaukset Hitlerin kirjasta "Mein Kampf, Taisteluni, loivat toiminnan "aatteellisen" perustan. "Jos oma propaganda kerrankaan myöntää vastapuolella olevan oikeuden häivääkään, silloin on jo kylvetty oman asian oikeuden epäilyksen siemen", korostaa Latvala Hitlerin ajatuksin.

Kaikki luvallista

Henkisen taistelutoiminnan johtajien raporteista käy ilmi, että kaikki keinot olivat luvallisia mielialojen muokkaamiseksi. Niinpä eräs htt-johtaja kirjoitti: "Juhlallisilla sankarihautajaisilla on huomattava propaganda-arvo... niissä on mukana kaikki kansalaispiirit ja monet järjestöt, yhteiskohtalon henki värjää voimakkaana ja aiotuntuiset puheet tapaavat herkistyneet mielet."

Erään toisen tehtaan htt-johtaja taas oli valmis varovaisuuteen propagandas- sa: "Sitä on esitettävä ainakin sellaisille työläisille kuin tehtaassamme on (aikaisemmin vahvaa kommunistivaikutusta) hyvin varovasti."

Päämajan htt-osaston huomautus edellä olevaan oli kuvaava: "Tämä on oikein. Propaganda ei saa näkyä, se on aina kiellettävä." Sama periaate koski myös htt-toimintaa itseään. Ohjeissa todettiin kategorisesti: "Htt-toimintaa ei ole olemassakaan - sivullisille, on ainoastaan sarja tapauksia, toimintoja, elämyksiä."

Liikuttavia kuvauksia

Saadakseen työväestön tehtaissa alttiiksi sotapropagandalle, tälle kielletylle hedelmälle, Päämaja käytti hyväkseen erityisesti sosdem. työväenliikkeen johtohenkilöitä. Niinpä eräällä alueella järjestettiin syksyllä 1941 "noin 160 kut-suvieraalle informaatiotilaisuus, jossa puhuivat L.A. Puntila, A.Aaltonen, E.A.Vuori ja Arvo Tuominen. Saapuvilla olivat mm. huomattavimmat teollisuusjohtajat. Kokous loi ilmeisesti lisääntyvää harrastusta Htt-toimintaa kohtaan." Tunnetuista henkilöistä, A.Aaltonen tarkoittaa SDP:n puolueen puoluesihteerä 1936-1944 ja E.A.Vuori SAK:n silloista puheenjohtajaa.

Raporttien teksti on täynnä liikuttavia kuvauksia siitä, miten tehtaitten johtajat ja heidän rouvansa istuvat yhteisessä kahvipöydässä työläisten kanssa ja miten he myös ahertavat yhdessä työläisille luovutetuilla puutarhapalstoilla.

SAT:n, "satiaisten", 5000-henkisen urkintaverkoston ohella myös Päämajan htt-toiminta olisi suuren tutkimuksen arvoinen. Ihme kun eivät "edistykselliset" historioitsijamme ole käyneet aiheen kimppuun.

(KU/1993)

BRITIT AHKEROIVAT IRROTTAAKSEEN SUOMEN HITLERIN RINTAMASTA

“On voitu panna merkille, että löytyy joukko huhujenlevittäjiä, jotka käyttävät juuri Englannin propagandaa lähtökohtana toiminnalleen.” “Tuntuu siltä kuin täällä toimisi vieläkin jokin maanalainen järjestö, joka järjestelmällisesti työskentelee aikaansaadakseen paniikkimielialaa väestön keskuuteen. Kaikenlaisia huhuja esiintyy edelleenkin, etupäässä Englannin suomenkielisistä radiolähetyksistä lähtöisin.” Näin raportoivat Suomen päämajaan 50 vuotta sitten eräät tehtaisiin sijoitetut Päämajan urkintajärjestön tiedotusjohtajat syksyllä 1941.

“Vastatoimenpiteinä olen henkilökohtaisesti pyrkinyt vaikuttamaan tehtaiden henkisen taistelutoiminnan miehiin, nimenomaan Englannin radiopropagandan vastatoiminnan järjestämiseksi.” Näin totesi Päämajan salaisen urkinta- ja propagandaosaston johtaja W.K.Latvala 50 vuotta sitten tuhatlukuisille alaisilleen jakamassaan äärimmäisen salaisessa materiaalissa, joka käsitteli toimintaa Englannin Suomeen suuntautuvaa rauhanpropagandaa vastaan.

Miksi Suomi hermostui?

Mistä tämä hermostuneisuus nimenomaan Englantia kohtaan johtui? Se oli ymmärrettävää, sillä vanha ystävä ei ollut hyväksynyt Suomen liittymistä Natsi-Saksan rinnalle. Kaiken lisäksi Englannissa, sinisilmäisesti ehkä, kuviteltiin, että Suomi olisi saatavissa vielä irti sodasta.

Britit olivat olleet jo pari vuotta sodassa Hitlerin Saksaa vastaan ja sodan laajentuminen Saksan hyökätessä Neuvostoliittoon pakotti myös Englannin entistä suurempaan vastuuseen. Saman päivän iltana, jolloin Hitler oli ilmoittanut hyökkäyksen alkamisesta, kesäkuun 22. päivänä, Winston Churchill piti

radiossa puheen, jossa hän vakuutti antavansa Neuvostoliitolle taistelussa kaikkea mahdollista tukea. Tässä tänäkin päivänä määrätietoisuudellaan ja tahdonvoimallaan vaikuttavassa puheessa oli sävy, jonka sanomasta ei voinut erehtyä: kaikki Natsi-Saksan rinnalle asettuneet voimat olivat myös Britannian vihollisia.

“Meidän vihollisemme”

“Jokainen, joka taistelee natsilaisuutta vastaan, saa meiltä apua. Jokainen yksilö ja jokainen kansa, joka marssii Hitlerin mukana, on meidän vihollisemme”, sanoi Churchill.

Churchill ei salannut puheessaan aiempia kommunismin vastaisia kannanottojaan, mutta tässä sodassa oli vain yksi ensisijainen vihollinen, joka oli kukistettava: “Me olemme päättäneet tuhota Hitlerin ja natsikomennon jokaisen rippeen. Tästä ei mikään saa meitä peruuntumaan - ei mikään,” jyrisi Englannin pääministeri natsien idän sotaretken ensimmäisenä päivänä.

Ei ihme, että natsien rinnalle sitoutuneet suomalaiset sotapolitiikot olivat hermostuneita ja tulivat ajan myötä brittien suhteen yhä hermostuneemmiksi. Britit nimittäin elättelivät toivoa, että Suomi saataisiin vetäytymään sodasta ja solmimaan erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa. Sitä ennen pieni Suomi ehätti kuitenkin uskollisuuden ilmauksenaan Natsi-Saksalle karkottamaan brittidiplomaatit Helsingistä heinäkuun lopulla 1941. Homma hoidettiin luonnollisesti asianmukaisin diplomaattisin sanakääntein.

“Tanner -naamiointi”

Suomi oli mainostanut länteen rajallisia sodan päämääriään: kysymys oli erillissodasta, jossa Suomi pyrki palauttamaan talvisodassa menettämänsä alueet. Tämä illuusio särkyi kuitenkin jo heinäkuun alussa, kun suomalaiset ylittivät entiset rajansa 3.7. Kiestingin ja Uhtuan suunnalla.

Brittejä kiukutti erityisesti se, että jopa sosialidemokraatit Tannerin johdolla olivat mukana Hitlerin rinnalla luomassa kuvaa sotaan liittymisen demokraattisesta päätöksenteosta. Churchill itse kiinnitti ulkoministerinsä Anthony Edenin huomiota erittäin salaisessa viestissään 10.7. Suomen asemaan: “Mielestäni teidän tulisi olla sangen tiukka suomalaisten suhteen. He eivät voi marssia saksalaisten kanssa ja toivoa saavansa tarvikkeita meritse ja koskemattomuutta laivoilleen. Heidän ei kannata järjestää mitään demokraattista Tanner -naamiointia ja tehdä likaista työtään sen takana. Vähin mitä heiltä pyydämme on että

he olisivat aloillaan ja pysyisivät hiljaa.”

Suomi otti vastuun

Samanaikaisesti kuitenkin Suomi oli uppoamassa yhä syvemmälle sodan suohon. 11.7. Saksan lähetystöstä kävi lähetystöneuvos E.W.Zehlin viestittämässä ulkoministeri Wittingille ulkoministeriönsä vaatimuksen brittidiplomaattien karkottamisesta Helsingistä. Nöyrästi saksalaisia kuunnellen ulkoministeriössä tehtiinkin jo 17.7. asiaa koskeva periaatepäätös. Kun vielä Hitler itse vaati suhteiden katkaisemista kirjeessään 19.7. presidentti Risto Rydille, Suomen sotahallitus oli valmis. Ulkoministeri ilmoitti 28.7. Englannin lähettiläälle Gordon Verekerille suomalaisten päätöksestä katkaista diplomaattiset suhteet Englantiin. Vereker varmisti vielä ilmoituksen kuultuaan, että tämä oli Suomen aloite ja varmistui siitä, että suomalaiset ottivat vastuun suhteiden katkaisemisesta.

Näin oli pieni ja sotahullu Suomi valinnut lopullisesti puolensa maailmanpallossa. Englanti ei kuitenkaan hellittänyt. Englantilaisten pyrkimykset saada Suomi solmimaan erillisrauha olivat kenties osoitus siitä, miten vähän Englannissa tunnettiin suomalaisten määrätietoista valmistumista ”erillissotaansa” Hitlerin rinnalla.

Stalin, Bevin ja USA

Vaikka Englanti diplomaattien karkottamisen jälkeen katkaisi taloussuhteet Suomeen 29.7. julistamalla Suomen vihollisen miehittämäksi alueeksi (”territory in enemy occupation”), aloitettiin kuitenkin useita toimia Suomen irrottamiseksi sodasta.

Itse Stalin oli lähettänyt 4.8. viestin Rooseveltille, jossa kerrottiin Neuvostoliiton valmiudesta jopa alueellisiin myönnytyksiin erillisrauhan hintana. Ulkoministeri Eden puolestaan asetti toivonsa ”Suomen vasemmistoaineksiin”. Suomi sai viestit erillisrauhaa koskevista tunnusteluista Suomen USA:n lähettilänsä Hjalmar Procopen välityksellä, mutta nämä pyrkimykset torjuttiin suoralta kädeltä, virallisestikin 31.8.

Toisaalta britit painostivat Suomea uhkaamalla avoimella sodanjulistuksella, jos suomalaiset jatkavat hyökkäystään vanhan rajan ylitse. Itse Winston Churchill antoi tällaisen lupauksen Neuvostoliiton suurlähettiläälle Ivan Maiskille 4.9. ja viestitti sen samana päivänä Stalinille. Britannian uhkavaatimus välitettiin Suomelle 15.9.1941.

Näytteenä brittien sinisilmäisyydestä voidaan pitää tunnetun työväenpoliti-

kon, työministeri Ernest Bevinin välitysyhteyksiä. Tarkoituksena oli vedota nimenomaan Suomen ammattiyhdistysjohtajiin ja sosdem. puolueeseen. Vaikka tiedot norjalaisten ammattiyhdistysjohtajien teloituksista olivatkin herättäneet levottomuutta Suomen sosdem.puolueen piirissä, vetoomukset kaikuivat kuuroille korville.

Väinö Tannerin puhe ja lausunnot syyskuuisella Saksan vierailullaan saattoi kuitenkin britit maan pinnalle. Tanner lohdutti saksalaisia isäntiään ilmoittamalla, että ”Suomi ei tule koskaan solmimaan erillisrauhaa nykyisten Venäjän hallitsijoiden kanssa”.

Churchillin uhkavaatimus ja sodanjulistus 5.12.1941

Syys-, loka- ja marraskuussa Neuvostoliiton ja länsiliittoutuman rauhanpyrkimykset etenivät kuin jännityskertomuksessa. Ne kilpistyivät kuitenkin aina Suomen hallituserrojen taipumattomuuteen. Suomalaisille kelpasivat tässä diplomaattisessa mittelössä myös avoimet valheet. Kun Britannia oli 22.9. jättänyt viestin Suomen hallitukselle suhteiden parantamisen ehdoista, Suomi vastasi siihen 6.10. ilmoittamalla tyyliä, että Suomella on oikeus Itä-Karjalan miehittämiseen ”etenkin kun väestö on 93-99 % suomalaista”. Kuka propagandamiehistä lienee tällaisenkin prosenttiluvun keksinyt?

Myös USAn lähettiläs Arthur Schoenfelt kävi jättämässä maansa viestin Risto Rydille 27.10. Siinä todettiin, miten ”Suomen äskeiset sotatoimet tarjoavat loputtomasti hyödyllistä sotilaallista apua natsien maailmanvalloituspyrkimyksille” ja uhkaavat Suomen turvallisuutta tulevaisuudessa.

Monien vaiheiden jälkeen piti liittoutuneiden lopulta uskoa, että toiveet erillisrauhasta ovat turhia. Sen sanoi jo selvästi Neuvostoliiton suurlähettiläs Ivan Maiski Anthony Edenille 21.11. Hänen mukaansa oli ”toivotonta kuvitella, että Suomi voitaisiin irrottaa sodasta”, koska johtoporras on ”liian pitkälle sotaan sitoutunut”, tosiasiassa, jonka moni suomalainen oli tiennyt jo paljon aiemmin.

Ja niin sitten koitti hetki, jolloin Winston Churchill joutui (21.11.) ilmoittamaan Stalinille Englannin julistavan Suomelle sodan, ellei Suomi keskeytä sotatoimiaan kahden viikon kuluessa. Stalinin vastaus 23.11. oli varsin pitkämielinen: ”Neuvostoliitto ei ehdota Suomelle muuta kuin sotilaallisten operaatioiden lopettamista ja vetäytymistä sodasta”. Näiden alkuvalmistelujen jälkeen uhkavaatimus toimitettiin USAn välityksellä Suomen hallitukselle.

Mitä jos Hitler...

Lopputuloshan tiedetään. Kun kaksi viikkoa oli kulunut ja Iso-Britannia julistanut sodan Suomelle 5.12. saattoivat pienen Suomen sotahullut johtajat käyttää sitäkin sotapropagandansa välineenä! Ja yhä vielä jopa Vasemmistoliiton piirissä kuvitellaan, että sota Hitlerin rinnalla oli oikeutettua Suomen omien intressien kannalta. Että Suomella ei itse asiassa ollut muuta mahdollisuutta turvatakseen tulevaisuutensa.

Todisteiksi kelpaavat sekä siellä että täällä suuret paljastukset Stalinin järjestelmästä. Tälle tielle menijöiltä pitää tietysti kysyä: entä jos Hitler olisi voittanut, mitä siitä olisi seurannut. Vuonna 1941 liittoutuneitten päävihollinen oli natsismi, joka oli murskattava. Mikään spekulatio ei muuta sitä tosiasiaa, että tässä kysymyksessä Suomi oli asettunut "vapaitten kansakuntien" liittoa vastaan. Sen vuoksi suomalaiset kommunistit ja muut natsismin vastustajat, jotka taistelivat liittoutuneitten sodan päämäärien hyväksi, voivat olla ylpeitä panoksestaan fasismin vastaisessa sodassa.

Lähteet:

Sodanaikainen ht-toiminta, Päämajan ht-toiminnan johtaja W.K.Latvala 1942 (erittäin salainen). T.Vogel-Jörgensen: Winston Churchill II osa, Oy Suomen kirja 1945. Jukka Nevakivi: Ystävistä vihollisiksi, Tammi 1976. The Unrelenting Struggle, Winston Churchill's war speeches. Stockholm 1942

(Tiedonantaja/1991)

KISSA JA HIIRI -LEIKKI KATRI VALAN TUNTEILLA

“Rouva Heikell on keuhkotautinen, yskiskeli pahasti. Sairautensa kaipaa sarja vaikeita leikkauksia, joiden onnistuminen on epävarmaa. Sitä ennen haluaisi tavata miestään.” Valtiollisen poliisin osastopäällikön Tapani Löfingin muistiinpano löytyy viimeisenä runoilija Katri Valan, rouva Heikellin Valpon mapista ja se on päivätty 1.6.1943.

Kirjailija Katri Vala oli tullut anomaan valtiolliselta poliisilta Valpossa olevia miehensä Armas Heikelliin rahoja - turhaan. Armas Heikell oli vankilassa. Katri Vala luuli sodanvastaisista mielipiteistä tunnetun miehensä jo vapautuneen mutta erehtyi. Edessä oli paluu Ruotsiin, jossa Katri Vala kuoli vuoden kuluttua 28.5.1944. Tätä ennen valtiollinen poliisi ehti vielä pelata kissa ja hiiri -leikkiä kuolemansairaana runoilijan kanssa.

Valpon kortistoon 1932

Katri Vala oli eräs suomalaisen runouden valovoimaisimmista tähdistä itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä. Hänellä oli porvarillisen virkamiesperheen tausta. Erityisesti 1930-luvun synkeät yhteiskunnalliset ja kansainväliset näköalat johtivat hänet noina aikoina Suomessa radikaaleina pidettyihin piireihin. Siitä alkoi myös Katri Valan vaellus valtiollisen poliisin kortistoihin.

Runoilija Katri Vala mapitettiin ohranan päämajassa Helsingin Ratakadulla tammikuussa 1932, jolloin hänen kansioonsa tulivat ensimmäiset merkinnät. Runoilijalla itsellään ei tietysti vielä tuolloin ollut aavistustakaan valtiollisen poliisin häneen kohdistamasta mielenkiinnosta. Myöhemmin kylläkin. Katri Valan elämäkerran kirjoittaja professori Kerttu Saarenheimo (Katri Vala, ai-

kansa kapinallinen. WSOY, 1984) antaa selkeästi ymmärtää, miten valtiollisen poliisin toimet vaikeuttivat myöhemmin monella tavalla runoilijan elämää.

“Ylioppilas Kilpeläinen”

Eräs merkittävästi Katri Valan traagisiin vaiheisiin vaikuttanut henkilö oli 1930-luvun alussa Valpon asiamiehenä, tiedottajana ja vasikkana toiminut ylioppilas Yrjö “Jahveti” Kilpeläinen. Pienessä piirissä, jonka sieluna oli toiminut kirjailija Jarno Pennanen, päätettiin perustaa Hiilet -niminen yhdistys marraskuussa 1931. Mukana oli tunnettuja kulttuurihenkilöitä, jotka halusivat luoda suhteet Neuvostoliittoon realistisemmalle, ystävälliselle perustalle. Onnettomuudekseen Katri Vala oli seuran jäsen numero 5.

Ylioppilas Yrjö Kilpeläinen oli mukana Kirjan talossa tammikuussa 1932 pidetyissä Hiilet -yhdistyksen kokouksissa ja raportoi niistä ohranalle omakätisin selostuksin “innostuneessa” hengessä. Kilpeläinen referoi Jarno Pennasen vaatimuksia ystävällisten suhteitten luomisesta Neuvostoliittoon hyvin kriittisesti ja päättyy toteamukseen, että “seurassa tehdään määrätietoista työtä kommunistiystävällisen mielialan luomiseksi”.

Ohrana tietenkin pani merkille Katri Valan osuuden, olihan hän toiminut kokouksien sihteerinä! Jo pelkkä kommunistiystävällisyys oli pahimmanlaatuisen syyte. Se merkitsi toimintaa “laillisen yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseksi”.

Katri Valan “rikokset”

Runoilija Katri Valan mappiin Valpon päämajaan Ratakadulle kertyi säännöllisesti ilmiantoja ja seurantaraportteja, jotka tämän päivän ihmisille kertovat tyrmistyttävällä tavalla yhteiskunnallisesta ilmapiiristä tuon ajan Suomessa.

Katri Valan synneiksi oli usein luettu se, että hän oli joko lausunut sodanvastaisia runoja tai laulanut! 24.9.1934 oli tiedottaja kertonut, että Katri Vala oli osallistunut Neuvostoliiton lähetystössä tilaisuuteen, joka oli järjestetty kirjailija Vera Inberin Suomessa käynnin johdosta. 12.5.1935 selostettiin Valan osallistumista Tulenkantajat -seuran kokoukseen Elannon kerhohuoneella Kluuvikadulla. 2.11.1935 oli Konservatorion juhlasalissa Ihmisoikeuksien liiton tilaisuus kuolemanrangaistusta vastaan. Paikalla oli tunnettuja kommunisteja ja tilaisuuden lopuksi Katri Vala lauloi. 8.1.1936 oli Valpo saanut valmiiksi luonnehdinnan, joka oli tarkoitettu Nuoren Voiman Liiton käyttöön. Valasta todetaan tässä ohranan raportissa, että hän on jyrkkä vasemmistososialisti, sosiali-

demokraattien ja kommunistien kansanrintamapolitiikan kannattaja ja että hän on kuulunut kommunistisena 26.6.1932 lakkautetun Hiilet -yhdistyksen johon.

Erytisen raskauttavina pidettiin Valan kuulumisia Tulenkantajat- ja Kirjallisuuslehden toimituskuntaan, koska molemmat lehdet olivat saaneet lakkautus-tuomion "viranomaisten halventamisesta, jumalanpilkkua sisältävistä ja muutenkin luvattomaksi katsotuista kirjoituksistaan".

Valpon raporttia tarvittiin Nuoren Voiman Liitossa, jossa pohdittiin Katri Valan jäsenyyttä, josta mm. kirjailija Urho Karhumäki soitti valtiollisen poliisin pääosastolle vielä 5.5.1937 haluten "objektiivista arvostelua Katri Valasta"!

Valpon ilmeinen painostus näkyi kaikkialla runoilijan lähipiirissä. Siitä ei voinut jäädä tietämättömäksi. Se heijastui työpaikkojen haussa ja läheisten ihmisten elämässä. Valan puoliso, kemisti-insinööri Armas Heikell erotettiin valtion maatalouskoelaitokselta poliittisista syistä 1935.

Ei pakotietä

Samana vuonna 1935 Katri Vala sai viran Luukkaan koulun opettajana Lauritsalasta. Se oli pakon sanelema ratkaisu. Perheen taloudellinen tilanne oli ankea. Mutta ohranaa pakoon ei päässyt Lauritsalassakaan. Jo 7.2. 1936 kertoi ohranan Viipurin osasto, että Lauritsalaan oli perustettu Ihmisoikeuksien liiton osasto Katri Valan ja kauppalanjohtaja Santeri Jacobssonin johdolla. 6.3.1936 kerrotaan päämajaan, että Lappeenrannassa oli pidetty rauhankokous 16.2. ja puuhaajina olivat olleet Vala ja Jacobsson. Yleisöä oli peräti 200-300 henkeä ja Katri Vala oli lausunut pari kiinalaista sodanvastaista runoa.

Huhtikuussa kerrottiin, että Katri Vala oli ryhtynyt ohjaamaan Lappeenrannan Työväen Urheilijain ja sosdem. nuorisosaaston opintokerhoa. Lokakuussa 1936 kerrotaan, että Katri Vala on esiintynyt Lauritsalan Teräksen juhlassa 24.10. lausujana ja että kauppala on muodostumassa sosdem. puolueen opposition pesäpaikka. Juhlassa puhunut Mauri Ryömä kiinnitti huomiota fasistisiin virtauksiin ja puhui fasismien vaarasta Saksan ja Italian ryhtyessä tukemaan Espanjan kapinallisia.

Helmikuussa 1937 Katri Vala oli ohranan tiedottajan mukaan pistäytynyt Helsingissä Akateemisen Sosialistiseuran lehden Soihdun juhlassa ja esittänyt lasten sotaleikkejä kuvaavia runoja.

Maaliskuussa samana vuonna tiedottaja Teuvo Kallio oli kertonut, että Kiilan kevätalbumi on ollut vastatuulella ilmoitushankinnassaan. Lehteen ovat kirjoittaneet mm. Katri Vala, Elmer Diktonius, Pentti Haanpää, Tyyne-Maija

Salminen, Arvo Turtiainen ja Viljo Kajava, mutta mm. sosdem. puolueen päätöksien mukaisesti OTK:n johtaja Tainio, HTY:n ravintola ja useat eri liikkeet ovat ilmoittaneet etteivät voi antaa ilmoitustaan julkaisuun.

20.9.1937 oli ohranalle tullut ilmoitus Kotkasta, jossa kerrottiin työväenopiston asioista. "Opistossa on viime keväästä asti käynyt useita vieraspaikkakuntalaisia luennoitsijoita. 'Äärimmäisyysaineuksista' mainittakoon kirjailija Katri Vala, joka oli 4.4. käynyt pitämässä luennon utopistisista kirjailijoista ja ruotsalaisesta proletaarikirjallisuudesta", ohranan tiedottaja Sulo Mäkelä raportoi.

Valpon kuolemanleikkiä

Useita kertoja parantolassa ollut, suuressa taloudellisessa ahdingossa elänyt runoilija joutui vedetyksi viime vaiheessa säälimättömään ohranan leikkiin, jossa panoksena oli kaikkien Katri Valalle läheisten elämä.

Kirjailijan veli, tunnettu toimittaja Erkki Vala, oli toiminut Ruotsissa liittoutuneiden hyväksi ja hänen epäiltiin välittäneen tietoja Englannille saksalaisista joukoista Suomessa. Eräksi yhdyshenkilöksi pääteltiin Katri Valan aviopuolisoa Armas Heikeillä, joka siitä syystä oli tuomittu vankeuteen.

Kun Katri Vala saapui Ruotsista Suomeen toukokuussa tapaamaan miestään, Valan vastaanottanut osastopäällikkö Tapani Löfing halusi saada Katri Valalta tietoja Erkki Valan toiminnasta Ruotsissa. Löfing sanoo tapaamisesta kirjoittamassaan muistiossa kyselleensä "sivumennen Erkki Valasta". Valpolla oli tuolloin ongelmana eräs Ruotsissa ilmestynyt Suomen sotapolitiikkaa armottomasti ruotinnut kirja, jonka kirjoittaja oli "Erkki Järvinen". Ohranapäälliköt epäilivät kirjoittajaksi Erkki Valaa ja niinpä Tapani Löfing kysyi vielä runoilijalta "onko Erkki Vala se Erkki Järvinen".

"Tämän rouva Heikell kielsi, mutta tuntui kuin kieltonsa ei olisi ollut oikein aito ja vakuuttava", päättelee Löfing.

"Urkinta" käyntiin

Niin syntyi tuuma, miten Katri Valaa voitaisiin käyttää hyväksi veljensä toimien selvittämiseen. Näin Löfing: "Jos Armas Heikell pääsisi ehdonlaiseen vapauteen, niin hän varmaankin 'urkkisi' vaimoltaan tiedon siitä, kuka on todellinen 'Erkki Järvinen'."

Seuraavan päivän 2.6.1943 muistiossaan Löfing jo kertoo keskustelustaan Katri Valan kanssa ja ilmoituksestaan, että Valpo on ollut "siinä käsityksessä, että Heikellin hyvinkin sopisi päästä ehdonlaiseen vapauteen". "Sanoin, että

jos rouva Heikell käy Vankeinhoitovirastossa puhumassa miehensä vapauttamisen puolesta, sopii sanoa tämä Valpon kanta", ilmoittaa Löfing kertoneensa. Mitä kaikkea kulissien takana tapahtui jää arvailujen varaan. Joka tapauksessa oli sovittu, että Löfing itse ryhtyisi Armas Heikellin valvojaksi.

Katri Valalle oli hänen elämäkertansa kirjoittajan prof. Kerttu Saarenheimon mukaan suuri helpotus, kun Armas Heikell pääsi ehdonalaan vapauteen elokuussa 1943 ja aviopuolisot saivat olla hetken yhdessä puolentoista vuoden eron jälkeen. Iloa ei kestänyt pitkään. Viikon kuluttua Armas Heikell joutui sotapalvelukseen. Marraskuussa hänet pidätettiin uudelleen ja tuomittiin kuritushuoneeseen. Joulukuussa Katri Vala näki miehensä viimeisen kerran Katajanokan vankilassa.

Kevättalvella Vala muutti taas Ruotsiin parantolahoitoon. Ennen kuolemaansa hän käänsi vielä suomalaisia kansansatuja ruotsiksi. "Urkinnan" onnistumisesta Armas Heikellin "vapautuksen" yhteydessä eivät asiakirjat kerro.

(Eläkeläinen/1997)

Valovoimainen kirjailija-runoilija Katri Vala joutui tietämättään valtiollisen poliisin silmätikuksi ja hänen tekemisiään seurattiin tarkasti 1930-luvulta lähtien. Valpon keräämät tiedot Katri Valan mapissa Kansallisarkistossa kertovat korutonta kieltään sisäisen urkinnan verkostosta, joka oli arkipäivää itsenäisessä Suomessa 1930-luvulla ja sodan aikana.

METSÄKAARTILAISTEN JAHTIA HÄMEENKYRÖSSÄ

Alunperin 60-päisestä sodasta kieltäytyjien ryhmästä säilyi sodan loppuun asti Hämeenkyrössä vapaana vain viisi miestä. Heitä vastassa oli moninkertainen vastustaja: poliisit, suojeluskuntalaiset, valtiollinen poliisi ja päämajan valvontaosasto. Voidaankin sanoa, että tähänastisista ylimalkaisista, pelkuruuteen liittyvistä mainesanoista poiketen metsäkaartiin jääminen vaati poikkeuksellista sisua ja rohkeutta. Tätä kuvaa vahvistavat tiedot siitä, miten suomalaisia metsäveljiä takaa-ajotilanteissa ja kiinni joutuessa sodan aikana kohdeltiin.

“Paree että tapat itsesi”

Yksi hämeenkyröläisistä sodan loppuun selvinneistä, Reino Sjöblom, joutui viettämään viimeisen talven suuren kuusen juurelle sijaamassaan “pesässä”. Ystäviä oli tapettu ja kidutettu, tukijoita oli ollut runsaastikin, mutta saartorenkien kiristyessä kukaan ei oikein enää uskaltanut. 1944 kevättalvella eräs muonaa tuomassa käynyt mies oli entistä harvapuheisempi. Suojeluskuntalaiset olivat käyneet “kylässä” ja määränneet pitämään talon lukittuna yöllä ja päivällä. Olivat tulleet lyömäänkin. Vaikein oli sanottava: “Älä tule sitten enää meille.”

Viimeisinä sanoinaan avustaja tokaisi vielä: “Eikö se ole nyt Reino paree että tapat itsesi.”

Erään kerran sodan jälkeen mies tunnusti kyynel silmäkulmassa: “Minä tarkoitin sillä täyttä totta.”

Aatteellinen lähtökohta

Valtiollisen poliisin sodanaikaisista asiakirjoista selviää, että metsäkaartiin jäämisellä on ollut aatteellinen lähtökohta. Valpon ja päämajan valvontaosaston virkailijat ja kuulustelijat kytkevät metsäkaartiin jäämisen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran perustamiseen kesällä 1940 ja seurassa suoritettuun aatteelliseen pohjustukseen, vaatimuksiin uudesta ulkopoliittisesta asenteesta, kuten seuran nimikin sanoi.

Myös Hämeenkyrössä oli kesällä pohdiskeltu suhdetta uhkaavaan uuteen sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Tammikuussa 1941 oli Pakulan talossa pidetty kokous, jossa Uuno Salomaa sanoi, ettei pidä mennä sotaan jos sellainen sytyy, vaan metsiin. Valpon tietojen mukaan miehet odottivat, että avuksi tulevat Neuvostoliiton laskuvarjojoukot, jolloin metsäveljet kuuluisivat toiseen, fasisminvastaiseen rintamaan.

Salomaan “itsemurha”

Vielä helavalkeilla 11.5.1941 olivat miehet sitä mieltä, ettei sotaan lähdetä ja niin kymmenittäin hämeenkyröläisiä jäi kotiinsa tai piiloutui metsiin. Mutta ohranakaan ei ollut toimeton. Jo elokuun lopussa 27.8. monikymmenpäinen suojeluskuntalaisten joukko haravoi Hämeenkyrön metsiä ja löysi seitsemän kaartilasta. Tässä yhteydessä eräs päätekijöistä, Jooseppi Salomaa, jäi myös kiinni ja joutui tiukkoihin “kuulusteluihin”.

Kuukautta myöhemmin Valpon Tampereen osasto ilmoitti pääosastolle Helsinkiin, että Jooseppi Salomaa oli tehnyt itsemurhan Tampereen poliisivankilassa 29.9. klo 8.30. Jooseppi Salomaa oli tunnettu henkilö työväenjärjestöissä ja osuuskauppaliikkeessä. Hänet tunnettiin rauhallisena ja asiallisena miehenä.

Pidätyksen jälkeen hänet vietiin ensin lastensa kanssa läheiselle koululle ja sieltä Kyröskoskelle. Parin viikon kuluttua tuli siirto Tampereelle, josta häntä oli kuljetettu muuallekin. Lopulta hämeenkyröläinen poliisi Heikki Perttu toi tiedon, että Jooseppi oli hirttäytynyt. Kun omaiset saivat nähdä ruumiin, totesivat he ohimossa olevan luodinreiän.

80 miestä ja yksi osuma

Jatkoa seurasi heti vuoden 1942 tammikuussa. Valpon Tampereen osasto kertoo katsauksessaan 5.1. miten 80-miehinen joukko oli joulukuun 10 päivänä ajanut metsäkaartilaisia Hämeenkyrössä. Tampereen osastosta oli mukana täs-

sä mieslukuisessa ihmisjahdissa neljä etsivää. Luonnonvoimat olivat kuitenkin Tampereen osaston päällikön Allan Rydmanin kertoman mukaan asettuneet piileskelijöiden puolelle. Tampereen osaston etsivien auto oli juuttunut jo matkan puolivälissä lumikinokseen. Hämeenkyrön suojeluskuntatalolla päätettiin kuitenkin lähteä aamulla uudelleen matkaan metsiä tarkastamaan. Silloinkin oli sankka lumentulo tukkinut autoilta tiet.

Mutta eräällä suojeluskuntapartiolla oli sentään "onnea". Ponkion kulmalla oli "pihalla ollut talon rakki hälyttänyt kotiväen sillä seurauksella, että talon poika Eino Edvard Ponki oli juossut ulos suunnaten matkansa läheistä metsää kohti", kertoo Rydman. Kun partio oli lähtenyt peräänsä, oli Ponki kääntynyt aikoen ampua, "mutta eräs suojeluskuntalainen olikin nopeampi ampuen häntä keskelle sydäntä", mainitsee Rydman. Paikalla olleen kotiväen selostus tapah- tumasta on kuitenkin toisenlainen. Eino Ponki oli jo pääsemässä metsän suo- jaan, kun sen laidassa passissa oleva kiväärimies oli ampunut varottamatta kohti ja Ponki kuoli heti.

Ampui ilman asetta!

Väinö Vettenranta ammuttiin niin ikään kotitahuvillaan tammikuun 22. päivä- nä 1942. Hämeenkyrön Tuokkolan kylässä tarkastettiin ensin työmies Erkki Järvenpään torppa. Torpan eteisessä tavattiin täysissä pukeissa pienviljelijä Väinö Vettenranta, jota konstaapeli Raatikainen ryhtyi viemään ulos rinnois- ta kiinni pidellen, kuten ajan tapa vaati.

Raatikainen oli kuitenkin kompastunut, jolloin Vettenranta oli lähtenyt juok- semaan metsää kohden. Paikalla olleen korpraalin ja Tampereen osaston etsi- vän Väinö Knuusin seis-huudot eivät tehonneet ja niin he "ampuiivat varoitus- laukauksen ja kun sekään ei auttanut, kohti", toteaa Allan Rydman. Vettenranta jäi siihen ja jälkeen päin lääkärin suorittamassa tarkastuksessa "voitiin vain todeta hänet kuolleeksi". Valpon Tampereen osaston katsauksessa väitetään Vet- terannan ampuneen ensin, vaikka häneltä ei löydettykään asetta. Rydman loh- duttautuu toteamalla, että "pyssy on voinut Vettenrannan kaatuessa lentää hä- nen kädestään kauaksikin".

Henkensä kaupalla kiireesti metsää kohden juosseen Vettenrannan taskusta löydettiin lisäksi myöhemmin kolme kappaletta 7.65 kaliiberin panoksia, joka Rydmanin mielestä, vaikka asetta ei löytynytäkään, "tuki saatua käsitystä, että Vettenranta oli itse ampunut ensimmäisen laukauksen". Aivan toisenlaisen ku- van tapahtumasta antaa Reino Sjöblom muistelmissaan. Vettenrannan juostes- sa metsää kohden "alkoi ammunta konepistoolin ja muin asein". "Pari kolme-

kymmentä metriä ehti mies päästä, kunnes tuupertui hangelle. Ei ollut nytkään tarkoitus pidättää, vaan halu ja intohimo oli vain suoraan tappamiseen." Sjöb- lom toteaa, että talon luona olevien "kokoontuessa saaliinsa ympärille, heitä voitiin laskea olevan 18." Vainajaa arkkuun laitettaessa todettiin luodinreikiä selässä ja jaloissa.

Epäonnistunut läpimurto

Jatkoa kuolemaan johtaneisiin ampumisiin seurasi jo huhtikuun lopulla 1942. Tampereen Valpon komennuskunta osallistui 27.4. Mouhijärvellä Tomulan ky- län Huhtalan talossa etsintöihin, joissa kaksi metsäkaartilaista tapettiin.

Metsäkaartilaisena sodan loppuun selviytynyt Reino Sjöblom kertoo, että Uuno Salomaan ryhmä oli ollut tuolloin talon saunassa "kortteeraamassa". Heidän lämmittäessään aamulla aikaisin saunaa sen ovi avautui ja näkyviin tuli poliisi Heikki Perttu. Kaartilaiset yrittivät läpimurtoa ampumalla. Uuno Salo- maa haavoittui vaikeasti aivan saunan edustalla, samoin Niilo Lammela vähän edempänä ja Arvi Koivisto vielä etäämmällä. Ryhmässä ollut Alekski Tuominen pääsi pakoon haavoittumattomana, mutta hän palasi myöhemmin ja antautui.

Haavoittuneet koottiin saunan luo, jossa Uuno Salomaa sanoi poliisi Pertul- le: "Ensin tapoit isäni ja nyt tapat minut, mutta vielä jää joku joka kostaa." Perttu ampui välittömästi maassa makaavaa Salomaata konepistoolilla. Myös Perttu oli haavoittunut lievästi. Heitä Tampereelle sairaalaan vietäessä Perttu otti Salomaan päältä viltin kietoen sen itsensä ympärille ja todeten, ettet "sinä sitä enää tarte".

Wessmanin tappo salattiin

Toukokuussa 1943 alkoi jälleen tapahtua. Reino Sjöblom ja Kauno Wessman olivat olleet yhdessä koko sodan ajan. Välillä oli vietetty korsuelämää ja vii- meksi vaellettu paikasta toiseen. Paikalliset poliisit olivat apulaisineen suorit- taneet kummankin miehen kotona kotitarkastuksen 18.5. ja löytäneet mm. ve- näläisen konepistoolin ja panoksia. Vaimot oli pidätetty ja heitä oli kuulusteltu erittäin kovakouraisesti.

Wessman oli tiedoista järkyttynyt ja vaatinut, että hänen vaimonsa on vapau- tettava. Miehet lähtivät vaimojen yhteiselle asunnolle. Se oli kuitenkin ansa. Poliisit aloittivat ammunnan ja Wessman ja Sjöblom lähtivät perääntymään. Sjöblomin onnistui välttää perään lähteneet takaa-ajajat, mutta Wessman oli ilmeisesti haavoittunut. Hänestä ei sen jälkeen kuulunut mitään. Vasta sodan

päätyttyä hänen kohtalonsa paljastui. Vuoden 1945 kesällä Sjöblomin luokse tuli paikkakuntalainen Antti Ylönen. Hän sanoi löytäneensä metsästä ihmisen luurangon. Kun Sjöblom lähti paikalle, hän saattoi vaatteitten perusteella tunnistaa ne Wessmanin jäännöksiksi. Päästä löytyi luodinreikä. Matkaa vuoden 1943 ampumapaikalta löytöpaikalle oli noin kilometri.

“Vedettiin auton perässä”

Myymälänhoitaja Olavi Hellman oli tullut metsäkaartilaisaikana uskoon. Hän haki uskonnosta tukea sodanvastaisille ratkaisuilleen. Se ei kuitenkaan helpottanut hänen kohtaloaan poliisien ja suojeluskuntalaisten käsissä. Syyskuun 3. päivänä 1943 poliisi tavoitti hänet omasta saunastaan. Kun poliisi Pertun johtama joukko määräsi hänet lähtemään mukaan, pyysi Hellman saada ottaa myös raamatun ja virsikirjan. “Vastaukseksi lyötiin vasten kasvoja ja sanottiin, ettei tarte enää mitään raamattua”, kertoo Sjöblom muistelmissaan.

Myöhemmin oikeudessakin todistaneen silminnäkijän mukaan Hellmania oli vedetty auton perässä pitkän narun päässä. Hellmania kidutettiin kolme päivää. Mukana olivat kaikki paikalliset tähän työhön vihkiytyneet miehet. Tosin Heikki Perttu sodan jälkeen pidetyssä oikeudenkäynnissä yritti vierittää kidutussyitteet poliisikapteeni Oiva Lepistön kontolle - joka ei silloin enää ollut vastamassa teoistaan. Kuvaan kuuluu, että myös Hellmanin kuolema poliisien käsissä lavastettiin itsemurhaksi.

Hellman oli ennen kuolemaansa kirjoittanut pitkän kirjeen Reino Sjöblomille, jossa hän oli kehottanut Reinoakin vaihtamaan aseensa raamattuun. Ei kestänyt pitkään, kun Reino Sjöblom ja kapteeni Oiva Lepistö kohtasivat. Silloin ei turvauduttu raamattuun.

Taistelu Salon talossa

Metsäveljien takaa-ajajat eivät viettäneet edes rauhaisaa joulua. Jouluaaton aattona 23.12.1943 Olavi Hellmanin “kepittäjän”, kapteeni Oiva Lepistön komennuskunta lähestyi aamulla aikaisin Kalle Salon taloa Viljakalassa. Lepistö oli valtiollisen poliisin kirjoissa “jo useita metsäkaartilaisjahteja kokenut upseeri” ja hän valmisti joukkonsa huolella talon valtauksen.

Reino Sjöblom oli viettänyt talossa rauhattoman päivän ja yön. Hän oli osannut epäillä pahinta. Sjöblom makasi hereillä ja täysissä pukeissa lattialla. Toisessa huoneessa alkoi kuulua korvikkeen keittoon viittaavaa liikettä, kun ulko-ovella jyskytettiin voimakkaasti. Kello oli vähän yli kahdeksan. Kalle Salo meni

katsomaan, kuka ovella kolkuttaa. Hän ei päästänyt ketään sisään ja tuli sanomaan, että siellä on suuri joukko poliiseja, jotka kyselevät Sjöblomia. Kun Salo ei päästänyt poliiseja vielääkään, he jatkoivat rynkitystä ja vaativat talonväkeä ulos. Sjöblom oli jo valmistautunut edessä olevaan. Hän tarkasti pistoolinsa, sanoi Kallelle, että päästä ne sisään ja pujahti eteiseen johtavaan kylmäkamarin. Kun poliisit ryntäsivät sisään, tuli Sjöblom yllättävästä suunnasta eteiseen ja hurja ammunta alkoi. Kuin ihmeen kaupalla se joka säilyi konepistoolien tulituksessa oli Reino Sjöblom. Valtiollisen poliisin raportissa todettiin kuivakkaasti, että kapteeni Lepistö haavoittui kuolettavasti ja poliisi Perttu lievemmin.

Laajempaa kuin luullaan

Metsäveljien toiminta Suomessa toisen maailmansodan aikana on ollut ilmeisesti laajempaa kuin yleisesti luullaan. Siitä löytyy esimerkkejä myös Pohjois-Hämeen ja Satakunnan rajamailta. Valpon ja päämajan valvontaosaston käsiin joutuneista asiakirjoista selviää myös, että tällä toiminnalla on ollut selkeä poliittinen päämäärä. Eräästä korsusta valvontaosasto oli löytänyt metsäkaartilaisten toimittaman lentolehtisen, joka päättyi seuraavaan toteamukseen: “Suomi ei käy erillistä puolustussotaa, vaan Hitlerin liittolaisena taantumuksellista hyökkäyssotaa Neuvostoliittoa vastaan, joka on johtanut Suomen sotaan myös Englantia ja muita maita vastaan.”

(Tiedonantaja/1993)

Hämeenkyrössä vallitsi 1941 voimakas sodanvastainen mieliala ja useita miehiä jäi metsäkaartiin. Reino Sjöblom (vasemmalla) Kauno Wessmanin kanssa kesällä 1941. Sjöblom onnistui säilymään vapaana vaikeissa oloissa sodan loppuun asti, Wessman ammuttiin väijytyksessä 1943. Hämeenkyröläisillä metsäkaartilaisilla oli yhteys tamperelaiseen nuorten vastarintaryhmään, joka piti yhteyttä myös Ruoveden kaartilaisiin.

SUOJELUSKUNTIEN ROOLI KOTIRINTAMALLA

Sodanvastaisen vastarinnan laajuutta, merkitystä ja vaikutuksia sodanaikaisessa Suomessa on kaikin tavoin pyritty väheksymään. Uudet tutkimustulokset ja unohtetut tosiasiat antavat asioista kuitenkin aivan toisen kuvan.

Jukka Kulomaan äskeisen tohtorinväitöksen mukaan kenttäoikeuksien läpi kävi yli 32 000 sodanvastustajaa, joista 76:lle luettiin kuolemantuomio. Tässä luvussa eivät kuitenkaan ole ne aseistakieltäytyjät, jotka piileskelivät sodan loppuun ja ne, jotka menettivät henkensä heitä vastaan järjestetyissä jahdeissa. Näin ollen niiden suomalaisten määrä, jotka eivät halunneet osallistua toiseen maailmansotaan Natsi-Saksan rinnalla, nousee lähemmäksi 40 000 henkeä, kenties sen ylikin. Se on suuri luku.

Suojeluskunnilla paljon töitä "kotirintamalla"

Eräs suurin huijaus Suomen lähihistoriassa on kuvitelma siitä, että kommunistit pyrkivät valtaan aseellisen vallankumouksen avulla. Itse asiassa suomalaisen kommunismin liittolaisineen oli lähes pasifistinen liike, joka kautta vuosikymmenien kamppaili militarismia ja suomalaisen porvariston tunnettuja sota-seikkailuja ja -hankkeita vastaan. Vastaavasti todellinen militarismin pesäke löytyy aivan toisesta suunnasta, suojeluskuntajärjestöstä, jonka yli satatuhantinen jäsenjoukko oli todellinen uhka suomalaisen demokratian kehitymiselle.

Vastarinnan yllättävän laajuuden paljastuminen selvittää myös mitalin toisen puolen: niiden vaatimien vastatoimien laajuuden. Näyttää siltä, että sodanvastaiten mielialojen seuraaminen ja tukahduttaminen yhdessä metsäkaartiin jääneiden jahtaamisen kanssa vaati sotaakäyvältä Suomelta erittäin laajoja toimia

ja suuria voimavaroja. Parhaimmillaan tämä olemattomaksi mainostettu sodanvastustajien metsästys sitoi ainakin satatuhantisen rintamantakaisen armeijan.

Suurimman yksittäisen ryhmän muodostivat suojeluskunnat. Jo ennen talvisotaa 26.9.1939 niistä muodostettiin puolustusministeriön päätöksellä kotijoukot, "koska nähtiin, että vihollinen voi toimia myös rintamalinjojen takana, kotialueella". Niinpä jo talvisodan aikana yli satatuhantisesta suojeluskunta-armeijasta jäi kotirintamalle lähes 50 000 miestä, vaikka olisi luultu, että juuri suojeluskuntalaiset olisivat olleet innokkainta sotilasainesta. Toki monet olivatkin.

Satatuhantinen joukko "olematonta" ajamassa

Suojeluskuntien panos ei kuitenkaan riittänyt mahdollisen vastarinnan tukahduttamiseksi. Kukaan ei ole vielä kehdannut kertoa sodanvastaisia mielipiteitä kartoittaneen laajan urkintaverkoston ilmiantajien määrää. Sitä koskevat arkitotot ovat osin kadonneet, koska ne olivat kortistoituneen hyvin arkaluontoisia. Voi arvioida, että sodanvastustajien pelossa toimivan kotirintaman henkilömäärä nousi tämän "satiaisten" nimellä tunnetun Valtion tiedotuslaitoksen alaisen organisaation kera satatuhantiseksi joukoksi.

Oman lukunsa ansaitsivat monisatalukuinen valtiollisen poliisin ja päämajan valvontaosaston miehistö- ja upseerijoukko, jota varmaan myös olisi kaivattu rintamilla.

Eikö vastarintaliike epäonnistunutkaan!

Tätä taustaa vastaan tuntuu selvältä, ettei laajasti propagoitu vastarintaliikkeen epäonnistuminen pidäkään paikkaansa. Jos se pystyi sitomaan Natsi-Saksan rinnalla toimivassa suomalaisessa sotakoneistossa noinkin suuria voimia, tulos oli ainakin tyydyttävä. Kokonaan eri asia on kenen ansioksi se on luettava. Varmalta näyttää, ettei sille löydetä yhtenäistä nimittäjää.

Näyttää todennäköiseltä, että tämä pelätty vastarintaliike oli pääosin spontaania, laajaa kansanliikettä, joka riistäytyi hallitsevien piirien käsistä. Laajat kansankerrokset tajusivat, että Suomen sodanpäämäärät olivat valheellisia. Eri-tyisesti kartettiin yhteistyötä fasisin Saksan kanssa. Työväenliikkeen piirissä eli voimakkaana myös solidaarisuus Neuvostoliittoa kohtaan.

SKP:ssä pasifismi heikensi valmisteluja?

Monet historioitsijat ovat kiinnittäneet huomiota Suomen kommunistisen puolueen päättämättömyyteen sodanvastaisessa taistelussa. Kimmo Rentola on osoittanut asiakirjoihin perustuen, ettei SKP pystynyt tekemään päätöstä, mitä kommunistien tulisi tehdä jos ja kun Suomi aloittaa sodan Neuvostoliittoa vastaan, kuten sitten tapahtui 1941. Syitä tällaiseen epävarmuuteen on etsitty ja löydetty monia. Valtiollisen poliisin pidätykset olivat lamaannuttaneet puolueen johdon.

Yksi asia on kuitenkin kokonaan unohtunut. Mitä osaa näytteli päättämättömyydessä se pasifismi, jonka puolesta SKP oli lyönyt rumpua sekä 1920- että 1930-luvuilla. Vaikka teoriassa puhdasta rauhanliikettä arvosteltiin, niin SKP oli kuitenkin ainoa merkittävä voima Suomessa, joka noina vuosikymmeninä järjesti toimintaa rauhan puolesta sotaa vastaan. Tämä toiminta voimistui eritoten 1930-luvulla, jolloin nähtiin Saksan fasismin nouseva uhka Euroopan rauhalle.

Historian ironiaa

Todellinen silmänkääntötempu on ollut kommunistien kuvaaminen aseelliseen vallankumoukseen pyrkiväksi viitta ja tikari -joukkioksi. Välittömästi sisällissotaa seurannutta aikaa lukuun ottamatta tämä väite on ollut puhdasta pupua. Todellisuudessaan militaristit ja aseelliseen kaappaukseen pyrkivät voimat ovat Mäntsälän kapinoineen löytäneet äärioikeiston keskuudesta, ennen kaikkea suojeluskuntajärjestöstä. Heillä oli aseet hallussaan ja myös niiden käyttöön riittävä koulutus.

Näin ollen ei olekaan ihme, että pasifismin läpitunkema SKP ei ollut lainkaan valmistautunut aktiiviseen toimintaan sotaa vastaan sodan oloissa. Sitä varten ei ollut järjestetty minkäänlaista koulutusta ja sen tarpeellisuudestakin kinasteltiin, vaikka sota fasisisen Saksan rinnalla oli jo ovella.

Kuka petti ja kenet?

Sodanvastaisen toiminnan, aseistakieltäytymisen ja aktivististen toimien todellisuudesta huolimatta historian tässä luvussa on vielä monia valkoisia läiskiiä. Kuka petti kenet, ettei päästy vielä parempiin tuloksiin? Voidaan väittää, että Suomen kommunistinen puolue petti vastarintaliikkeen lyhytnäköisyydellään ja valmistautumattomuudellaan. Näille seikoille lienee helppo löytää selityk-

siä, mutta se ei muuta tosiasioita.

Niinikään voidaan väittää, että suomalaisen fasismin vastaisen liikkeen petti myös Neuvostoliiton sodanjohto ja sen taustalla olevat voimat. Suomalaiset eivät saaneet toimintaansa siltä suunnalta muuta kuin moraalista tukea. Tilanne oli täysin toinen kuin Länsi-Euroopassa, jossa liittoutuneitten sodanjohto tuki voimakkaasti vastarintaliikettä esim. Ranskassa ja Norjassa, tosin kenties ketunhantä kainalossa.

(Tiedonantaja/1996)

Mies on metrin mittainen, mutta valkoisten asialle on hänetkin vihitty. Kivääri on vielä puuta, mutta asento vakaa. Mitä miettii mies? Mahtoi-ko hän päästä mukaan tositoimiin vai jäikö kotijoukkoihin, joiksi suojeluskunnat nimettiin juuri ennen sotaan lähtöä 26.9.1939. Kuva Sotamuseo.

LAIHON ARMOTON KIIRASTULI

- Tititi taa ti, tititi taa ti... rytmikäs naputus kuuluu patterista sellin ikkunaseinällä. Se kertoo, että joku haluaa juttuseuraa. Kuka lie tällä kertaa? Päätin vastata ja ryhdyin morsettamaan. Oli kevät kesän 1943 korvalla Turun läänin vankeilassa. Tällä kerralla ei tarina ollutkaan aivan tavanomainen.

- Olen Uno Tuominen Yläneeltä, metsäkaartilaisia.

Esittelin itseni. Ollaan samalla puolella, sodanvastustajia. Sitten tuli varsinainen asia:

- Sain kuolemantuomion, kertoo uusi tuttavani toisesta kerroksesta ja esittää samalla kysymyksen: - Kannattaisikohan lähettää presidentille armonanomus, mitä mieltä olet?

Mitä Ryti tekisi?

Siinä sitä oli häkellyttävää purtavaa. Jutun edistyessä sain tietää, että pidättämään tullut poliisi oli kuollut laukausten vaihdossa Tuomisen luodista. Mietin kuumeisesti, mitä osaisin vastata tähän elämän ja kuoleman kysymykseen.

- Kannattaa yrittää! sain lopulta sanotuksi, vaikka vastaus tuntuikin kovin lohduttomalta vakavassa tilanteessa.

Sisimmässäni arvelin, ettei hänellä ollut paljon toivoa, Risto Ryti ei armoa antaisi. Mutta kuinka niin voisi vastata?

Tiemme erkanivat pian tämän yhteydenoton jälkeen enkä saanut tietää myöhemminkään, miten Yläneen pojan oli käynyt.

Itse asiassa kului 52 vuotta ennen kuin hänen kohtalonsa minulle selvisi. Mitä tapahtui? Jukka Rislakki kertoo äskettäin ilmestyneessä kirjassaan En kyyneltä

vuodattanut, Olavi Laihon kahdeksantoista vuodenaikaa 1940-1944 (Like kustannus, 245 siv), että Tuominen teloitettiin. Joku oli nähnyt hänet hieman ennen teloitusta Rauman poliisiputkassa. Hän oli vieläkin kävellyt huonosti. Toisella pidätyskerralla hän oli haavoittunut jalkaan. Risto Ryti ei siis ollut armahdannut. Vanha laki, silmä silmästä, olikin Rytin ohjenuorana koko sodan ajan.

Turun ihme

Yläneen Uno Tuomisen kohtalo on vain pieni episodi Jukka Rislakin kirjassa, joka kertoo sodan ajan vastarintaliikkeestä Turun seudulla. Mutta Yläneelläkin oli paljon metsäkaartilaisia, Rislakin mukaan vielä kesällä 1942 kolmisenkymmentä miestä.

- Kirjoitin myös Yläneen tapahtumista enemmän, mutta kustantajan kanssa päätimme jättää sen osuuden pois, sanoo kirjailija.

Itse asiassa kirjassa hämmästyttää vastarinnan laajuus. Suoralta kädeltä tuntuu, että tokkopa muualta Suomesta löytyy kilpailijoita, jotka yltävät samalle tasolle. Mikä sai niinkin laajat joukot liikkeelle vastustamaan Suomen sotaa Hitlerin rinnalla? Olivatko vasemmistolaiset järjestöt Turussa niin paljon voimakkaampia kuin muualla? Tai vastavoimat, valtiollinen poliisi ja suojeluskunnat heikompia? Vai oliko maakunnan väestö räväkämpää, herkempää tarttumaan toimeen? Oliko siihen jotain historiallisia syitä, esim. sisällissodan peruja? Eihän luokkasodasta ollut kuin 23 vuotta, kun Suomi johdatettiin hyökkäyssotaan natsi-Saksan rinnalla. En osaa vastata. Pidän Rislakin kuvaamia tapahtumia Turun ihmeenä.

Jo SNS näytti

Kun jokunen vuosi sitten kirjoitin artikkelisarjaa Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seurasta, en tahtonut saada tietoja Turun tapahtumista esiin "kirveelläkään". Rislakin kirjassa on kuitenkin aivan hurja kuvaus siitä, mitä Turussa tapahtui kesällä 1940. Sekä Helsingissä että Tampereella tuon ajan melskeet olivat vähäisiä Turkuun verraten. Ilmeisesti Turku silloin näytti, että siellä ollaan aivan tosissaan.

Kirjailija marssittaa dokumenttiromaaniaan päähenkilöt jo tässä kuvauksessa näyttämölle. SNS:n joukkokokous Urheilupuistossa, jossa osoitetaan mieltä hyvien suhteitten rakentamiseksi Neuvostoliittoon, räjähtää käsiin, kun poliisit yrittävät keskeyttää ja hajottaa tilaisuuden.

Romaanin päähenkilöiden esiintyminen SNS ykkösen riveissä on luonnollis-

ta, mutta myös kirjailijalta hyvin oivallettu avaus: Olavi Laiho, Olga Ilta, Mauri Siren, Alice, Yrjö Helenius, Saina Lehto, Lars Junttila, Tuure Lehtonen ja Aimo Rikka ovat rooleissaan, jotka vastaavat heidän asemaansa tapahtumissa. Olavi Laiho, kirjan päähenkilö, arvioi että tässä elokuun seitsemännen päivän tilaisuudessa oli väkeä kymmenisen tuhatta henkeä. Yksi "sivullinen" kuoli ja 23 loukkaantui.

Laihon muotokuva

Vaikka teoksessa esiintyy oikeilla nimillä kymmenittäin sodanvastustajia, heistä nousee yksi yli muiden: vakaumuksellinen työväenliikkeen mies, maalari Olavi Laiho, jolla oli myös kirjallisia lahjoja. Rislakki on välttänyt kaunistelua, mutta siitä huolimatta teoksesta välittyy kuva, että Laiho oli tehokas ja pätevä tehtävissään. Hänellä oli jo kokemusta järjestötoiminnasta siltä ajalta, jolloin työväenluokka alkoi nousta Lapuan liikkeen aiheuttamasta syvästä aallonpohjasta. Ja ympärillä oli kokeneita kielletyn SKP:n jäseniä: Lars Junttila, Mauri Siren ja muut.

Kirjailija käyttää romaanissaan lyhyitä otteita vastarintaliikkeen lehtisistä ja kehotuksista, joista varmaan useat ovat Olavi Laihon käsialaa. Niiden lähempi analyysi olisi mielenkiintoinen ja haastava tehtävä jollekin historian tutkijalle.

Vaikka kirjan päähenkilö on mukana tavan takaa teoksen tapahtumissa, dramaattisimmat vaiheet nousevat esiin vasta kirjan loppupuolella, jolloin Laiho kamppailee elämästään sodan jo silloin nähtävissä olevien loppuratkaisujen lähestyessä. Ehtiikö sota päättyä Suomen (ja Hitlerin) tappioon, mistä sodanvastustajat jo alun alkaen olivat vakuuttuneita, vai ehtivätkö teloittajat ja heidän hengenheimolaisensa katkaisemaan Olavi Laihon elämäntien? Laiho on tietoinen kilpajuoksusta kirjoittaessaan omaisilleen ja kootessaan omaelämäkertansa. Teloittajien luodit katkaisivat hänen tiensä aamuvarhaisella syyskuun alussa 1944 - kuvaavaa kyllä - suojeluskunnan ampumaradalla.

Välirauha, jolloin vihollisuudet raukesivat ja Suomi irrottautui siitä liittoutumasta, jota vastaan Laiho oli kamppaillut, oli vain muutaman askeleen päässä. Rislakki kertoo noiden päivien tapahtumat tehokkaasti kuolemaantuomiton viime hetken tunnelmia aavistellen.

Kirjailija on saanut muokattua runsaasta lähdeaineistostaan totuudentuntuisen kuvan Laihosta, hänen aatemaailmastaan, ystävistään ja läheisistään. Se toimii, onko kirjailija halunnut sitä tai ei, merkittävänä kunnianosoituksena aatteelleen uskolliselle ja vakaumukselliselle taistelijalle.

Punaiset kaupunginosat

Eräässä toisessakin mielessä En kyyneltä vuodattanut on erittäin todistusvoimainen. Lukija saa siirtyä sodan ajan olosuhteissa paikasta toiseen, Sörkan Marjatasta, jossa Laiho tapaa helsinkiläisiä sodanvastustajia, mm. legendaarisen Veikko Pöystin, Turun punaisiin kaupunginosiin ja lähiympäristön metsiin ja korsualueille.

Sodan ajan tunnelma oli näillä matkoilla miltei käsin kosketeltava. Kaikkialla on läsnä pelko takaa-ajien läheisyydestä. Valtiollisen poliisin ja kotirintaman suojeluskuntalaisten verkosto on vedenpitävä. Lehtikään ei liiku puussa heidän tietämättään.

Vastarintamiehistäkin on moneksi. On epäröiviä ja pelokkaita, kenties myös ohranan soluttamia etäispäätteitä. Siksi sodanvastainen toiminta jää torsoksi. Sabotaasista vastaavan railakkaan tuntuiseen ja suoraryhtisen taistelijan Väinö Ketosen taival on myös lyhyt ja päättyy teloittajien laukauksiin. Tapahtumia tuntevan on helppo todeta, että Rislakki on kyennyt yllättävän tarkasti kuvaamaan sota-ajan miljöötä ja eläytymään henkilöittensä toimintaan.

Jukka Rislakin valitsema dokumenttiromaanin muoto on oivallinen valinta. Se luo tapahtumiin jännittävyyttä, mutta myös inhimillistää niitä valintoja, joiden eteen Hitlerin vastaisen liittoutuman osanottajat sodan oloissa joutuivat. Ei voi muuta kuin toivoa kirjalle pitkää ikää ja menestystä. On erikoista ja kenties kuvaavaa, ettei sodanjälkeinen kommunistinen puolue parhaina vuosinaankaan pystynyt kokoamaan tämän kaltaista kirjallista monumenttia Olavi Laihosta. Hänen kuolemaantuomion odottelussa kirjoittamansa omaelämäkertakin on yhä julkaisematta.

Vainotut ja tuomitut eivät tulleet esiin

Tapaan kirjailija Jukka Rislakin kotoaan linnamaisen Latvian suurlähetystön ylimmästä kerroksesta, jossa hän asuu yhdessä vaimonsa, suurlähettiläs Anna Ziguren kanssa. Latvian suurlähetystö Armfeltintieellä Eirassa kohoaa muita korkeammalle ja sen ikkunoista avautuu upea näköala Suomenlahdelle. Mitään alkuperäisen sotaa edeltäneen lähetystön kalusteista ei ole enää jäljellä, mutta sisustus myötäilee aistikkaasti vanhan rakennuksen ilmapiiriä. Suurlähettilään omassa asunnossa seinillä on hänen taidemaalari-sukulaisensa herkkätunteisia muotokuvia. Jukka Rislakin työhuoneesta löydän Tapio Tapiovaaran harvinaisen grafiikan, jota ei ole enää myynnissä.

Kahvipöydän ääressä hämmästelän, miten kirjailija on saman vuoden aikana

pystynyt tuottamaan kaksi paljon tutkimustyötä vaatinutta kirjaa. Aiemmin ilmestynyt Jämsän seudun tapahtumista sisällissodan aikana kertova Kauhun aika oli jo erittäin mittavan työn tulos, mutta kenties vielä enemmän on vaatinut turkulaisten toiminnasta kertova romaani.

- Olen kerännyt turkulaisista aineistoa kymmenisen vuotta. Kun sain 1985 ilmestyneestä teoksestani Maan alla tiedonjulkistamispalkinnon, joku turkulaisista sanoi: - Kirjoitapa sinä meistä totuus.

Rislakki ryhtyi tutkimaan asioita. - Mauri Siren auttoi paljon, tutustutti minut henkilöihin ja haastateltaviin. Huomasin kyllä, että tietoja oli vaikea saada. Voitanee sanoa, että vanha sodanaikainen ilmapiiri oli edelleen vahvasti mukana ajan hengessä. Saadakseen luottamusta osakseen Rislakki kirjoitti teoksestaan osan malliksi ja lähetti sen turkulaisille. Mutta silloin jotkut säikähtivät. Sukulaiset eivät halunneet tulla vedetyksi mukaan sodanaikaisiin tapahtumiin. Samaan aikaan Seilonen kirjoitti kirjan vastarintaliikkeestä, mutta käytti vain etunimiä.

Paitsi lukuisia haastatteluja, En kyyneltä vuodattanut vaati arkistojen penkomista.

- Kävin vankilassa ja haastattelin vanhoja vartijoita, tutustuin niihin taloihin, joissa sodanvastustajia piileskeli ja tutkin metsäkaartilaisten paikkoja Yläneellä asti. Suurin osa ajasta kului kuitenkin haastattelujen tekemiseen ja niiden purkamiseen. Sitä materiaalia on edelleen suuret pinot jäljellä.

Osa arkistoistakin yhä suljettu

Oli myös vastuksia. Arkistot pysyivät ensin suljettuina. Sitten Valtiollisen poliisin arkisto avautui 1992. Mutta oli arkistoja, jotka eivät vielääkään luovuttaneet tietojaan. Sellainen oli mm. vankeinhoitolaitoksen arkisto kuolemaantuomituista. Vaikka yliohtaja K.J. Lång lupasi järjestää sen käytettäväkseni, Kansallisarkistosta ilmoitettiin kielteinen kanta.

Miksi sitten romaanimuoto?

- Luulin, että siten tavoittaisin laajemman lukijakunnan kuin tietokirjalla. Nyt en enää ole varma. Romanin kirjoittaminen oli monin verroin vaikeampaa.

Myös muut Rislakin kirjat kertovat hieman vastaavista aihepiireistä, vaietuista asioista. Miksi tämä aiheen valinta?

- Olen ilmeisesti ollut aina vastarannan kiiski ja halunnut kirjoittaa siitä, mistä toiset vaikenevat. Kun kirjoitin 1982 teoksen Erittäin salainen, aloin kiinnostua Valtiollisen poliisin uhreistakin.

Näinä aikoina on paljon puhuttu, miten rintamiehet ja lotat on unohdettu. Todellisen unohduksen ovat kokeneet ne, jotka eivät halunneet taistella Hitlerin liittoutuman rinnalla.

(Eläkeläinen/1995)

Kirjailija Jukka Rislakki (alempi kuva) on tullut tunnetuksi Suomen historiaan liittyvistä paljastavista teoksistaan. Kirjassaan En kyyneltä vuodattanut (Like) hän kertoo turkulaisen sodanvastustajan Olavi Laihon (ylempi kuva) vaiheista. Teostaan valmistellessaan hän haastatteli lukuisia turkulaisia Laihon aikalaisia ja tutki virallisia asiakirjoja ja arkistoja. Työhuoneen seinällä on harvinainen Tapio Tapiovaaran linotyö. Kuva kirjoittajan.

ASEELLISEN VALLANKUMOUKSEN TAVOITE EI ISTU

Esittelin jokin aika sitten tamperelaisessa veteraanikerhossa sodanaikaisen vastarintaliikkeen tapahtumia ja ongelmia. Valmistautuessani tätä puheenvuoroa jouduin vastarintaliikkeen analyysissäni itse asiassa aivan unohtuneen ongelman eteen. Entäpä jos suomalaisen kommunistisen liikkeen heikkoudet aktiivisessa taistelussa sotaa ja fasismia vastaan johtuivatkin suomalaisen työväenliikkeen lähinnä pasifistisista perinteistä?

Tästä minulla oli omakohtaisia kokemuksia. Tutkiessani kolmisen vuotta sitten vastarintaliikettä Pohjois-Hämeessä vastaan tuli monia pasifistisia ilmiöitä. Tampereen sosdem. nuorisoseurassa harrastettu ohjelmatoiminta, mm. voimakkaan sodanvastainen Karl Voghtin joukkolausuntaruno "Sota" ja nuorisoliikkeen muukin ohjelmatoiminta henki yleisiä sodanvastaisia tunteja. Vuosittaisissa nuorisoliikkeen Marianpäivä-juhlissa mm. keskityttiin voimalla sodan ja fasismin vastaisiin tunnuksiin.

Tuntui siltä kuin vasemmistolaiselle työväestölle muunlainen valmistautuminen sodanvastaisiin toimiin olisi ollut täysin vieras asia. Sitä heijasti mm. eräs illegaalinen neuvottelu johtavien kommunistien kesken Työväen kesäkodilla vuonna 1939. Pellervo Takatalon esitys tällaisesta valmistautumisesta uhkaavan sodan varalta ei saanut kannatusta.

Jos kommunisteilla olisi ollut vakaita tarkoituksia vallan valtaamiseen aseellisin keinoin, kuten viralliset syyttäjät kaikissa kommunisteja vastaan nostetuissa oikeusjutuissa poikkeuksetta olivat esittäneet, eikö sen olisi pitänyt jotenkin näkyä käytännön toiminnassa? Ei näkynyt. Työväenliike oli, päinvastoin kuin vallanpitäjät ja oikeuslaitos yrittävät uskotella, voimakkaasti sodanvastaista liikettä.

Sosialismin sodanvastaiset tunnukset

Jotta työväenliikkeen yleiset sodanvastaiset periaatteet ymmärrettäisiin, pitäisi palata aikaan ennen ensimmäistä maailmansotaa. Toinen internationaali, johon kuuluivat kaikki merkittävät sosialistiset työväenpuolueet Euroopasta, esitti kongresseissaan moneen kertaan sodanvastaiset tunnukset.

Pariisi 1900: Militarismia ja sotaa vastustavat päätökset, jotka oli muotoillut Rosa Luxemburg.

Stuttgart 1907: Kaikkien maiden parlamenteissa työväen edustajat veloitettiin tekemään kaikkensa uhkaavan sodan syttymisen estämiseksi. Päätöslauselman laativat Lenin ja Luxemburg.

Kööpenhamina 1910 ja Basel 1912, joissa em. päätöslauselma vahvistettiin.

Baselin kongressissa 1912 olivat nähtävissä jo uhkaavan sodan aiheet. Eriyisesti korostettiin Saksan, Ranskan ja Englannin työväenliikkeen vastuuta sen "rikollisen hulluuden" estämisessä, jota "sota kolmen suuren johtavan sivistysmaan välillä serbialais-itävaltalaisen kiistan takia" merkitsisi. "Millä hetkellä tahansa Euroopan suuret kansat saatetaan asettaa vastakkain eikä tällaista rikosta ihmisyyttä ja järkeä vastaan voida oikeuttaa millään kansallisella edun tavoittelulla..." Kohtalokkaan ennustuksen tavoin manifestissa todettiin, että sodasta voi koitua vaara hallituksille itselleen: "Hallitsevien luokkien pelko maailmansodan seurauksena puhkeavasta vallankumouksesta on osoittautunut reaalisiksi rauhan takeeksi."

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen kahden vuoden kuluttua osoitti nämä toisen internationaalin päätökset haaveiksi ja epärealistisiksi. Lenin ja kommunistit kävivät ankaraa kritiikkiä tätä internationaalin puolueitten petosta kohtaan. Internationaalin sodanvastaiset katsomukset eivät kuitenkaan kadonneet savuna ilmaan. Ne jäivät vaikuttamaan eri maissa voimakkaana sodanvastaisena liikkeenä, jolle maailmansodan hirvittävät kokemukset loivat aivan uuden todellisuuspohjan.

Hyökkäystoimia itärajan taakse 1919 - 1923

Tämä sodanvastainen liike näkyi voimakkaana myös Suomessa. Sisällissodan kokemukset heijastuivat meillä sekä työväen poliittisessa liikkeessä että kulttuurielämässä. Vastoin tosiasioita mielikuva kommunistien aseellisista tavoitteista on elänyt Suomessa siitä lähtien ja elää yhä. Yllättäen jouduin tämän saman ongelman eteen helmikuussa 1996 Tauno Saarelan tohtorinväitöksen

“Suomalaisen kommunismin synty” yhteydessä.

“Vastaväittäjä, kommunismia itsekin tutkinut Matti Lackman nosti esiin vanhan uskomuksen kommunistien aseellisista puuhista ja kaipasi tutkimuksesta esimerkkejä siitä, miten suomalaisille kommunisteille rahdattiin aseita Neuvosto-Venäjältä. Tosiasiahan on päinvastainen: sisällissodan jälkeen valkoiset, hallituksen tietien ja tuella, rahtasivat todella paljon aseita itärajan taakse tukeakseen ja provosoidakseen mahdollisia kapinahankkeita neuvostovaltaa vastaan. Tästä on tri Martti Ahti esittänyt väitöskirjassaan “Salaliiton ääriviivat” 1987 lahjomattomia todisteita:

- Yleisesikunnan Sortavalan alaosasto toimitti ase- ja ammuslähetyksissä rajan taakse 800 kivääriä jo 1918.

- Suojeluskuntalaiset järjestivät ryöstö- ja hyökkäysretken Porajärvelle tammikuussa 1919 tarkoituksena liittää alue Suomeen.

- Suomalaisen tuhoituihin valmennetut yksiköt järjestivät useita räjäytyksiä ja tulipaloja Pietarissa tammikuussa 1919.

- Pietariin kohdistuneet hyökkäykset jatkuivat maaliskuuhun, vaikka eivät silloin paljastuneet suomalaisten järjestämiksi.

- Suomen hallituksen suostumuksella huhtikuun alussa 1919 lähti 1000 miehen vapaaehtoisjoukko valloittamaan Aunusta hallituksen varustamin aseinein ja varusteineen sekä Kansallis-Osake Pankin viiden miljoonan markan rahoituksen turvin.

- Samaan aikaan Mannerheimin tuella valmisteltiin yksityiskohtainen sotilaallinen suunnitelma Pietarin valloittamiseksi yhdessä etelästä lähestyvien Judenitshin joukkojen kanssa.

- Pietarin valloittamiseen liittyivät pitkään jatkuneet provosoidut rajakahakat Karjalan kannaksella. Eduskunnan valtuuskunnan vieraillessa Kannaksella järjestivät suomalaiset lavastettuja ammuntoja idästä vakuuttaakseen kansanedustajat venäläisten hyökkäysaikeista.

- Svinhufvud ilmoitti 9.8.1919 kantanaan, että Pietariin “olisi mentävä pian ja ehdottomasti”.

- Mannerheim sanoi kokouksen eduskuntaryhmälle 12.6.1919 kannattavansa Pietarin valloittamista.

- Saman aikaisesti tuli myös Jobin postia: valkoisten hyökkäys Aunuksessa päättyi surkeaan tappioon Vitelessä 26.6.1919.

- Kuukauden kuluttua 25.7. pataljoonan vahvuinen inkeriläisistä värvätty joukko ylitti rajan ja valloitti Lempäälän, Korkeaman ja Miikkulaisen pitäjät tarkoituksena Inkerin liittäminen Suomeen.

Tämä pitkä luettelo sai jatkoa vielä suuremmasta yrityksistä vuosien 1921-

1922 vaihteessa, jolloin suojeluskuntalaisten piti järjestää Vienen Karjalassa kansannousu, joka sekin sitten epäonnistui. Eivätkä suomalaisen oikeiston aseelliset seikkailut tähän loppuneet. Oli suojeluskunnat ja niiden mahtava aseellinen potentiaali, oli Lapuan liike ja Mäntsälän kapina 1932. Miten suomalainen kommunistinen liike voisi esittää vastaavia toimia, jotta Matti Lackmanin ajatukset aseiden rahtaamisesta noina vuosina, tai myöhemmin, Neuvosto-Venäjältä Suomeen edes jossakin määrin suhteutuisi Suomen porvariston pyrkimykseen?

Sodanvastainen liike Suomessa

Tauno Saarela tuo suomalaisen kommunismin syntyä käsittelevässä tutkimuksessaan erittäin seikkaperäisesti esille ensimmäisen maailmansodan jälkeisen tilanteen Euroopassa ja sen heijastukset myös suomalaiseen kommunistiseen liikkeeseen. Se on uudentyypistä historiankirjoitusta lähimenneisyydestä. Siinä yhteydessä käy ilmi myös suomalaisen kommunismin kamppailu rauhan puolesta porvariston aseellisia hankkeita vastaan. Olen tähän yhteyteen ottanut ainoastaan yhden esimerkin hieman myöhemmältä ajalta.

Valtiollisen poliisin hämmästyttävät löydöt

Vuonna 1936 Suomea järjestytti etsivän keskuspoliisin salaisen muistion paljastuminen. Muistiossa kerrottiin miten laajalle kommunistit olivat pystyneet leviättämään kamppailuaan sodanvalmisteluja vastaan. Samalla esiteltiin ne järjestöt, joihin kommunistit olivat “soluttautuneet”.

Etsivä keskuspoliisi, ohrana, huomautti muistiossa, että nämä järjestöt ovat “Troijan puuhevosia kommunistien alullepanemaan liikkeeseen kannustiminaan fasismin pelko ja sodan kauhu”. EK: n luettelo sodanvastaiseen toimintaan 1930-luvulla osallistuvista ja “kommunistien soluttamista” järjestöistä on vaikuttava. Kun järjestöissä oli johtavilla paikoilla useita tunnettuja porvarillisiakin poliitikkoja, muistion julkittelo kaatoi silloisen Kivimäen hallituksen. Järjestöjen ja lehtien perustamisvuodet suluissa:

- Tulenkantajat (1932)

- Kirjallisuuslehti (1932)

- Akateeminen sosialistiseura (1925)

- Ihmisoikeuksien liitto (1935), pj. prof Väinö Lassila

- Sotaa vastustava kansalaistoimikunta (1935)

- Rauhantöiden yhteistyökomitea (1932), mukana mm. K. A. Fagerholm.

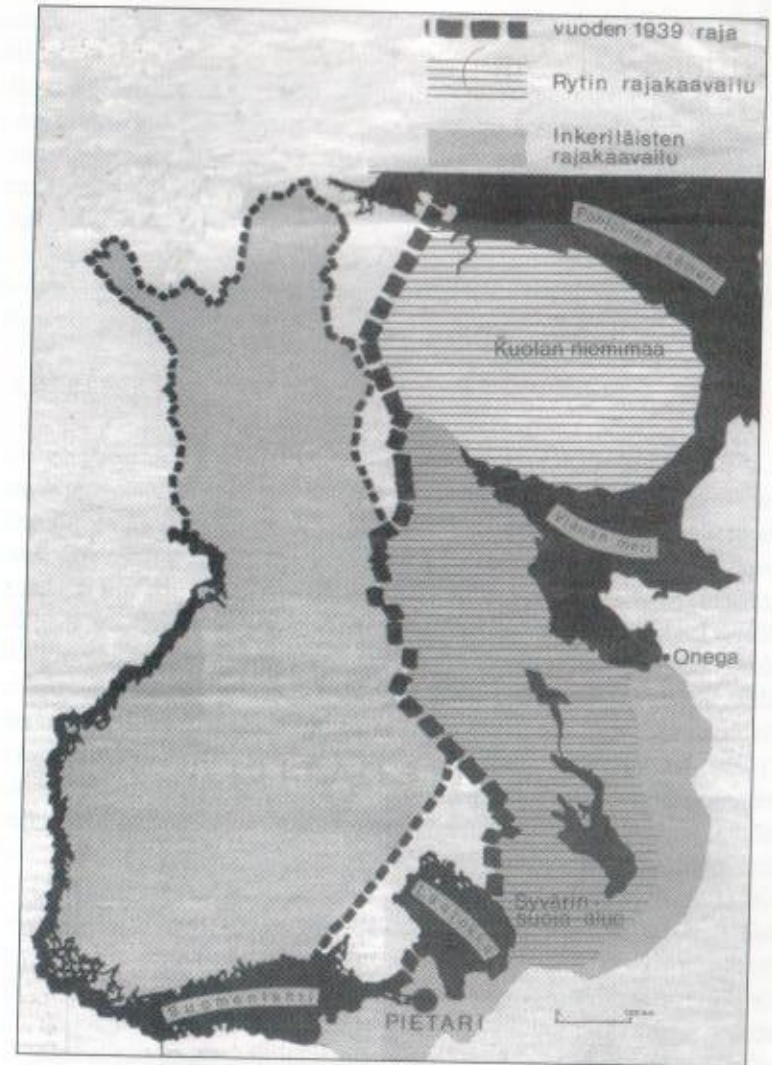
- Suomen antimilitaristien liitto (1924)
- Suomen rauhanliitto (1921), pj. Felix Iversen
- Nuortasavaltalaisten liitto (1932), mm. Uuno Hannula
- Nykypäivä ja vapaamielinen ylioppilasyhdistys (1936)
- Helsingin työväen näyttämö (1931), Nyrki Tapiovaara
- Kirjailijain kustannusliike Maila Vala (1935), jonka "ensimmäinen julkaisu paljon hälyä herättänyt sotamies Shveijk", EK: n huomautus
- Suomen pienviljelijäin puolue (1929), Eino Yliruusi
- Kansanpuolue (pulaliike)
- Kansainvälinen naisten rauhan ja vapauden liitto
- Suomen esperantistien rauhanliitto
- Muhoksen pulapuolue

Asiat päälallaan

Tämän historiallisten tosiasioiden tarkastelun pitäisi romuttaa monia kommunistiseen liikkeeseen kohdistuvia käsityksiä. Tauno Saarela sanoo tästä em. tutkimuksensa yhteenvedossa mm.: "Monissa vanhemmissa tutkimuksissa suomalaisen kommunismin edustajia on tarkasteltu aseellisen vallankumouksen tavoitteen perspektiivistä. Se ei kuitenkaan ole hedelmällinen näkökulma suomalaisen kommunismin tutkimiseen: se siirtää suomalaisen kommunismin edustajiin liikaa sen hetkisen suomalaisen yhteiskunnan pelko- ja viholliskuvia ja tulkitsee suomalaisen kommunismin tavoitteitakin niiden läpi. Se saattaa olla hyvä näkökulma suomalaisen yhteiskunnan muiden ryhmien ja uskomusten ja luulojen tarkasteluun, mutta kertoo varsin vähän suomalaisesta kommunismista." Saarelan muotoilu on tiedemiehen ja tutkijan käsialaa. Itse asiassa sanoman sisältö avautuu kuitenkin helposti:

Näyttää siltä, että vuosikymmeniä virallisessa puheessa ja oikeusistuimien tuomioissa eläneet väitteet kommunistien pyrkimyksestä aseelliseen vallankumoukseen ovat vain sangen suuri kupla. Se on osoitus siitä, miten helposti yleistä mielipidettä voidaan johtaa harhaan ja asiat kääntää täysin päälallaan. Sen lisäksi voitaneen sanoa, että likimain täysin tutkimatta jäänyt asia suomalaisesta kommunismista ja pasifismista odottaa yhä tekijäänsä.

(Eläkeläinen/1997)

Tasavallan presidentti Risto Ryti kaavaili vakavasti Suomelle myös Kuolan niemimaata samoin kuin rajaa Kannakselta Pietariin asti. Risto Rytin haaveilemalla alueella asui yli 600 000 "vierasheimolaista", jotka oli suunniteltu siirrettäväksi muualle. Piiros Ohto Mannisen teoksesta Suur-Suomen ääriveriivat/KU - Timo Mäkelä.

OLISIKO SUOMI ITSENÄINEN?

- Jos Suomi elää, on Pietarin kuoltava. Siksi se on revittävä ja tilalle rakennettava uusi 300 000 -500 000 asukkaan kaupunki. Venäläinen väestö siirrettävä muualle. Hajottamisesta vapautuvat tiilet Karjalan rakentamiseen. Pietari suomalaisten omistukseen. Näin kaavaili Suomen Itsenäisyyden Liiton puuhamies, maisteri Erkki Räikkönen tulevaisuutta 15. 7. 1941 Saksan valtakunnanjohtaja Alfred Rosenbergille, jolla oli vastuullaan saksalaisten valtaamien itäalueiden hallinnollisten asioiden järjestely.

Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlien aattona on tiettyä mielenkiintoa sillä, mikä oli kansakunnan linja 50 vuotta sitten. Mitä olisi tapahtunut, jos kuten maamme johtavat piirit olivat edellyttäneet, Saksa (ja Suomi sen rinnalla) olisi voittanut sodan? Olisiko Suomi säilyttänyt itsenäisyytensä ja millainen maamme olisi ollut sen jälkeen?

Itsenäisyyden Liitto lähti Ob-joelle asti

Ei maisteri Räikkönen yksin Pietarin hävittämistä suunnitellut. Velvoittavalla Itsenäisyyden Liiton nimellä ratsastivat muutkin heimoaateen innoittamat miehet. Liiton puheenjohtaja Martti J. Mustakallio kirjoitti sotahengen innoittamana 1941 henkevästi otsikolla "Avartuvia näköaloja" Inkerin vapautuksesta. Hänen mukaansa Inkerin olisi oltava "vapaana Rajajoelta Narvaan asti". Se olisi tietysti edellyttänyt venäläisten siirtämistä pois tältä alueelta. Mutta ei huolen häivää: tilalle olisi siirrettävä Moskovan läheltä 200 000 Tverin karjalaista! Mahtoiko kukaan muistaa, että nämä karjalaiset olivat niitä, jotka jo 1600 -luvulla lähtivät syvälle Venäjälle Ruotsia/Suomea pakoon. Johdonmu-

kaisuuden huippuna Mustakallio vaati lisäksi Pietarin - Inkerin aluetta Suomelle.

Nämä silloiset itsenäisyysmiehet tähyilivät vielä kauemmaksi: hän hahmoteli Saksan siivellä tapahtuvien muutoksien seurauksena myös Komin tasaval-
lan muodostamista Ob-joelta Vienanjokeen. Tähän tasavaltaan kuuluisivat mm. suomensukuiset syrjäänit, ostjakit, vogulit, samojedit ja votjakit. Koska nämä kansat olivat vielä kuitenkin varsin kehittymättömiä Itsenäisyyden Liiton puheenjohtajan Martti J. Mustakallion mielestä, hän sanoi, että tasavalta "kuuluisi Suomen suojelukseen". Sitäkin suuremmalla syyllä, koska sieltä saisimme öljyä ja puuteollisuudelle raaka-ainetta!

Itä-Karjala Euroopan Yhteisöön

Ei Itsenäisyyden Liitto jäänyt sentään huutavan ääneksi korvessa. Asialla oli myös maamme korkein johto Tasavallan Presidentistä Mannerheimiin asti. Risto Rytin toimeksiannosta ja hyväksymänä korkeasti oppineet tiedemiehet tottelivat presidentin käskyä ja ryhtyivät jo ennen sodan syttymistä suunnittelemaan Suomelle uusia rajoja.

Maantieteen professori Väinö Auer sai huhtikuussa 1941 presidentiltä tehtävän "tieteellisin muodoin perustella saksalaisille Karjalan kuulumisen Suomeen". Alun perin aloite tuli saksalaisilta aseveljiltä, jotka olivat pyytäneet Suomelta toivomuksia uusista rajoista idän suunnalla.

Tunnettu historian professori ja Suur-Suomi aatteen mies Jalmari Jaakkola liittyi presidentin toivomuksesta samaan ketjuun ja saikin jo kesäkuussa 1941 Akateemisen Karjala-Seuran ja sotilasjohdon avulla valmiiksi 40-sivuisen "tieteellisen" tutkimuksen "Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys". Risto Ryt ja Jalmari Jaakkola osoittautuivat tässä tutkimuksessa kaukonäköisiksi Euroopan Unionin rakentajiksi. He näet totesivat rajasiirtojen perusteluissaan ytimekkäästi: "Suomen kautta Itä-Karjala paremmin yhdistyisi Euroopan taloudelliseen yhteistyöhön."

Kirjasen tekijöille on nostettava hattua nopeasta reagoinnista isännän ääneen. Saksassahan oli jo vuotta aiemmin nostettu esille talouspoliittinen suunnitelma Saksan johtaman Euroopan yhteisön organisoimisesta.

600 000 venäläistä siirrettävä pakolla

Mitä Jalmari Jaakkola ja hänen kumppaninsa sitten varsinaisesta asiasta esittivät?

- Neuvostoliitto luovuttaa Suomelle Itä-Karjalan ja Kuolan niemimaan uuteen rajaan asti, joka kulkee Itämerestä Jäämereen johtavan vesitien kaakkoispuolella.

- Toteutetaan väestönsiirto, jossa Venäjä ottaa vastaan Suomelle tulevalla alueella asuvan venäläisen väestön.

- Vastaavasti Karjalaan siirretään Venäjältä suomensukuisia asukkaita.

Tämän 'tieteellisen' tutkimuksen käsikirjoitus luovutettiin presidentti Risto Rytille vain pari viikkoa ennen sodan syttymistä 12. 6. 1941. Tällainen olisi siis maamme Suomen herrojen mielestä, jos kaikki olisi käynyt suunnitelmien mukaan ja Saksa (sen rinnalla Suomi) voittanut sodan.

Kun tänä päivänä kritisoidaan muissa maissa suoritettuja väestönsiirtoja, voitaneen tietysti arvostella myös suomalaisten suunnitelmia: silloisissa laskelemissa päädyttiin siihen, että uusilla Suomen alueilla asuu kaikkiaan 660 000 venäläiseksi luonnehdittua asukasta. Heidät piti saada pois tieltä. Toisaalta Ryti, Jaakkola ja kumppanit laskivat, että uusille alueille voitaisiin siirtää 385 000 suomen heimoista - tietysti sukulaisiltamme kysymättä.

Tämän uuden Suur-Suomi onnelan rakentaminen aloitettiin ripeästi. Päämajassa valmisteltiin jo kesällä 1941 ennen kuin päästiin paikallekaan Itä-Karjalan suomalaistamisohjelmia. 8. 7. 41 Mannerheimin käskyssä määrättiin, että venäläinen väestö on vangittava ja toimitettava keskitysleireihin. Jo syksyllä 1941 Suomessa tutkittiin virallisesti väestönsiirtomahdollisuuksia. Näin päästiin hyvään alkuun.

Hitler Suomen asemasta

Totta kai Saksa tarvitsi Suomen rinnalleen hävittämään bolshevismien ruton maan päältä, kuten virallisesti sanottiin. Täkynä Suomelle tarjottiin myös uutta "elin-tilaa", jota saksalaisetkin Hitlerin oppien mukaisesti välttämättä tarvitsivat nousutakseen oikeaksi suurvallaksi.

Mutta mitä ajattelivat natsit todella suomalaisten toivomuksista? On vaikea kuvitella, että Hitlerin rotuoppien mukainen natsipuolue olisi hyväksynyt Suomen muuta kuin taktisista syistä liittolaisekseen. Ennemmin tai myöhemmin Suomen herrat olisivat törmänneet kovaan todellisuuteen - jos Saksan suunnitelmat olisivat toteutuneet. Siitä saatiin toki esimakua jo veljeskansan Viron kohtelussa.

Vielä keväällä 1942 Risto Ryti piti kiinni Kuolan niemimaan haltuunotosta. Myös eduskunnan ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa (sosdem) piti Jäämeren suuntaa parempana laajenemiskohteena kuin Uralia ja Pie-

taria, todetaan asiakirjoissa.

Adolf Hitler oli hahmotellut Suomen asiaa jo 16. 7. 1941 päämajansa neuvottelussa, jossa käsiteltiin idän kysymyksiä valtakunnanjohtaja Alfred Rosenbergin selostuksen pohjalta. Valtakunnanjohtaja Martin Bormanin muistion mukaan Hitler oli todennut: "Suomalaiset haluavat Itä-Karjalan. Kuolan niemimaa kuitenkin liitetään suurten nikkeli-esiintymien takia Saksaan. Mitä varovaisimmin on valmisteltava Suomen liittämistä liiton valtioksi. Suomalaiset tavoittelevat Leningradin ympäristöä. Johtaja tasoiuttaa Leningradin maan tasalle antaakseen sen sitten suomalaisille." Tätä samaa lahjaa Hitler tarjosi vielä Mannerheimin 75-vuotispäivillä vieraillessaan. Hän ilmoitti silloin 4. 6. 1942, että Leningrad hävitettäisiin kerta kaikkiaan maan tasalle jo alkusyksystä.

Viro asutetaan saksalaisilla

Jonkinlaista esimakua siitä, mitä tunteita saksalaisilla oli suomensukuisia kansoja kohtaan, saatiin tosin sodan ensi päivistä lähtien Baltian suunnalta. Idän asioitten valtuutettu, itse baltti, Alfred Rosenberg totesi jo ensimmäisessä muistiossaan ennen sotatoimien alkua 29. 4. 1941, että mm. Itämeren provinssi, Baltia, on saksalaistettava.

Kun suomalaiset saivat kuulla veljeskansansa virolaisten kohtalosta, he olivat niin kuuliaisia, että tulivat avosylin vastaan: Berliinin lähettiläämme T. M. Kivimäki tarjosi jo kesällä 1941 virolaisille muuttoa Suomeen!

Myös suomalaisten heimopiirien suunnitelmille Inkeriin nähden osoitettiin punaista valoa. Helmikuussa 1942 - 50 vuotta sitten - valtakunnanjohtaja Alfred Rosenberg antoi pelätylle SS-joukkojen johtajalle Heinrich Himmlerille määräyksen, että Inkerinmaakin, "entisen Leningradin ympäristö", olisi saksalaistettava ja hallinto jäisi SS-joukkojen huoleksi.

Ja näinhän sitten kävi Virolle sota-aikana, vaikka veljet mielellään unohtavat sen. Viro oli osa Saksan maakuntaa, Ostlandiaa, johon kuuluivat Baltia ja Vallo-Venäjä. Itäisten alueiden ministeri Rosenberg ja SS-johtaja Himmler ehdottivat taktisista syistä Virolle edes jonkinlaista autonomiaa, mutta Hitler epäsi tämän ehdotuksen.

Virolainen USA:ssa vaikuttava historioitsija Toivo O. Raun toteaa Viron historiassaan (Otava 1989), että "Hitlerin oppi saksalaisten ylivoimaisuudesta sulki pois kaikki propagandistisetkin myönnetykset ei-saksalaisille kansoille ja hän hylkäsi aina tällaiset ehdotukset." Pääosa virolaisista piti siirtää Leningradin ja Novgorodin seuduille, osa virolaisista hyväksyttiin saksalaistettaviksi rodullisesti (!), muuten maa asutettaisiin saksalaisilla.

Bolshevikit pelastivat Suomen itsenäisyyden!

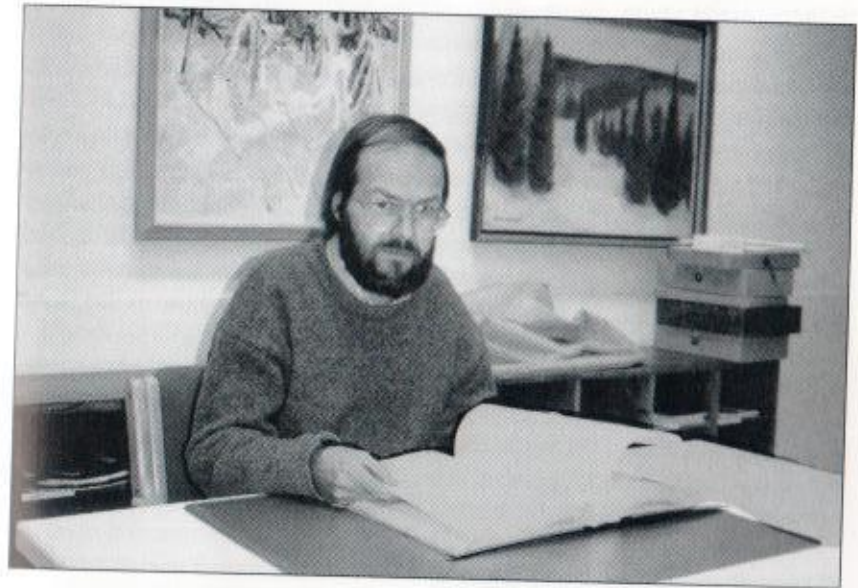
Saksa tarvitsi Suomea pitkällä pohjoisella maarajalla, joka satoi suuret määrät neuvostojoukkoja. Mutta jos sota olisi päättynyt, kuten suunniteltiin, voidaan perustellusti olettaa, että ääni olisi vaihtunut kellossa. Historiassa on paljon esimerkkejä siitä, miten suurvallat alistavat vähäistenkin apuvoimien avulla pienempiä maita vasalleikseen. Näinhän kävi osaltaan Itä-Euroopassa, jossa stalinistinen järjestelmä siirrettiin lähes sellaisenaan uusiin maihin.

Suomessa natsivallan tapainen kehitys olisi ollut verraten helppoa, koska maaperä oli oikeistolaisine taustoineen otollinen. Meillä olivat omat keskitysleirimme saksalaisen mallin mukaisesti jo valmiina. Parlamentarismi kosketti vain osaa kansasta. Valtiollinen poliisi, ohra, oli pitänyt vasemmiston toisen laidan kurissa jo parin vuosikymmenen ajan.

Arvioita Suomen "itsenäisestä roolista" toisessa maailmansodassa tehdään edelleen sen aikaisten propagandististen lähtökohtien mukaisesti. Ne ovat syöneet syvälle ns. yleiseen tietoisuuteen. Mutta miten ne sopivat tosiasioihin, on toinen asia. Dosentti Antti Laine kiinnitti huomiota teoksessaan Suur-Suomen kahdet kasvot siihen, miten aiempia kriittisiä kannanottoja Suur-Suomen pimeästä puolesta oli rajoittanut vähäinen tieto suomalaisten Itä-Karjalaa koskevista kaavailuista.

Nyt tutkimustieto on jo lisääntynyt. Ei liene kaukana totuudesta se paradoksaaliselta tuntuva väite, että liittoutuneet voimat ja neuvostoarmeija sittenkin pelastivat Suomelle toisessa maailmansodassa itsenäisyyden. Pahoin parjattu bolshevistinen Neuvostoliitto oli siinä hommassa mukana jo toisen kerran. Se vasta on pirunmoinen asia.

(KU/1992)

Tutkija Tauno Saarela valmistelee kolmiosaista suomalaisen kommunismin historiaa, josta ensimmäinen osa Suomalaisen kommunismin synty ilmestyi 1996 tohtorinväitöksen yhteydessä. Vankasta asiakirjoihin ja mm. ajankohdan lehdistön välittämiin tietoihin perustuen Saarela tekee merkittävän johtopäätöksen: kommunisteilla oli tuolloin ikäänkuin kaksi puoluetta: toinen jota leimasivat olot Neuvosto-Venäjällä ja toinen, joka jatkoi vanhan työväenpuolueen tehtäviä Suomessa.

KUIN KAKSI ERI PUOLUETTA

Eikö suomalaisen kommunismin historiasta ole jo kirjoitettu tarpeeksi? Miksi piti tehdä vielä uusi tutkimus?

Valtiotieteen lisensiaatti Tauno Saarela, joka väitteli aiheesta tohtoriksi, toteaa ettei hän tutki vain Suomen kommunistista puoluetta, vaan suomalaista kommunismia. Osa tähänastisista tutkimuksista on Saarelan mukaan "sankaritari-noita", mallia Antti Hyvönen ja kumppanit. Toki sellaiseenkin on aihetta. Toiset taas on synnyttänyt eräänlainen pelko- ja viholliskuva, missä ainoaksi oikeaksi hyväksytään aikalaisten, esimerkiksi etsivän keskuspoliisin ja tuomiois-tuinten muodostama käsitys, jossa kaikki paha tulee Venäjältä.

Vähemmän on niitä tutkimuksia, joissa tarkastellaan sitä, mitä suomalainen kommunismi oli ja miten se toimi ja vaikutti. Saarela korostaa tätä puolta historian kirjoituksesta. Hän väitteli tutkimuksestaan "Suomalaisen kommunis-min synty" helmikuun 17. päivänä ja teos ilmestyi samanaikaisesti Kansan Si-vistysliiton tuottamana.

Jakomielitautia olosuhteiden pakosta

Kun Tauno Saarela on tutkinut SKP:n syntyvaiheita ja sen ensimmäisiä toi-mintavuosia, hän on tullut sohaissimeksi kuin muurahaispesää, jota voisi lääke-tieteellisin termein kutsua skitsofreniaksi, jakomielitaudiksi. Se oli hirveä läh-tökohta - olosuhteiden pakosta.

Mikä se SKP oikein oli? kysyy Saarela ja toteaa: Suomessa olevat eivät aina ajatelleet niin kuin Venäjällä olevat. Venäjällä olevat taas eivät joutaneet puot-tumaan aina Suomen asioihin. Miten tähän jouduttiin?

Saarela kuvaa, miten kaikki alkoi: Se lähti siitä kun vanhan työväenpuolueen edustajat pakenivat Venäjälle ja perustivat puolueen. Ei tarvita paljon mieliku-vitusta, kun ajattelee millaisena suomalaiset sosialidemokraatit tilanteen uu-dessä ympäristössään kokivat. Tappio Suomessa painoi vielä niskassa ja Venä-jällä sisällissota jatkui. Olosuhteet olivat lähes kaoottiset. Monet värväytyivät Puna-armeijaan. Omien sisäisten ongelmien kanssa kamppailevan vuonna 1919 perustetun SKP:n piti kaiken lisäksi keskittyä paljon aikaa vaativaan pa-kolaisten huoltotyöhön. Siitä huolimatta myös tilanteeseen Suomessa halutiin puuttua. Suomessa tapahtui kehitys aivan erilaiselta pohjalta.

Vangitsemiset alkoivat jo perustettaessa

Suomessa ongelmat eivät olleet yhtään vähäisemmät, mutta kovin erilaiset. Tauno Saarela sanoo tutkimusta tehdessään ihmetelleensä, mikä oli se asia, joka voisi yhdistää nämä kaksi erilaista ja erilaisissa oloissa toimivaa ryhmää yh-deksi puolueeksi. Sosdem. puolueessa tapahtui kahtiajakautuminen. SDP:ssä syntyi oppositio, joka ei tuominut kansalaissotaa niin kuin Tannerin johtama emäpuolue. Oppositio perusti uuden puolueen. Se ei kuitenkaan sujunut leiki-ten. Kun Suomen sosialistinen työväenpuolue SSTP perustettiin toukokuussa 1920, kaikki sen keskeisimmät perustajajäsenet vangittiin.

Saman aikaisesti Venäjälle paenneet tulivat mukaan Suomen tapahtumiin. Rakennettiin yhteydet Venäjällä olevan puoluejohdon ja laillisen suomalaisen puolueen välille. Sitten vähitellen suhde alkoi toimia ja kiintyi. Mutta siitä huo-limatta toimittiin kuin kahdessa eri puolueessa.

Kahdenlaisia kommunismia?

Kun suomalainen kommunismi toimi kahdessa maassa aivan erilaisissa olois-sa, myös kommunismi kasvoi ja kehittyi hyvin eri tavalla.

- Suomalainen kommunismi ei ollut homogeeninen, yhtenäinen käsite. Sii-hen kuului paljon eri tavalla ajattelevia ja eri tavalla toimivia ihmisiä. Kun sosialistinen työväenpuolue syntyi, siinä oli Saarelan mukaan paljon vanhaa suomalaista työväenliikettä. Se halusi jatkaa perinnettä, mutta omaksui sitten ajan mittaan myös kommunistisia tunnuksia. - Jos Pietarissa päätettiin jotain, "lastut eivät lentäneet" samanlaisina Suomeen. Jopa ohjeitten toimittamiseen kului aikaa silloisissa oloissa. Mutta mitä kauemmas Helsingistä mentiin sitä hitaampi oli muutoksen tahti. Vanhojen muotojen säilymiseen vaikuttivat pal-jon toiminta kunnanvaltuustoissa ja ammattiyhdistysliikkeessä, jotka jatkoivat

entiseen tapaan.

Yhäkö sensaatioita?

Vaikka historiassa kerrotaan vanhoista, usein kauan sitten tapahtuneista asioista, historian tutkijat löytävät siitä myös "uutisia" tai ainakin sellaisiksi kelpaavia. Usein nämä uutiset ovat kovin sensaatiohakuksia. Tuntuukin kuin eräät historioitsijat olisivat muuttuneet myyntimiehiksi.

Miten Tauno Saarela on suhtautunut tähän "myyntityöhön"? Löytyykö suomalaisen kommunismin synnystä yhä sensaatioita?

- Miksi ei olisi löytynyt? Mutta olen taipuvainen sanomaan, että tällainen asenne tutkimuksessa yksinkertaistaa asioita. Olisinhan voinut esimerkiksi korostaa niitä rahansiirtoja, joita Venäjältä toimitettiin Suomen kommunisteille. Mutta se olisi perustunut ongelman yksinkertaistamiseen.

- Sensaatioiksi kelpaisivat myös ne ylimitoitettut vastatoimet, joiden kohteeksi sosialistinen työväenpuolue joutui Suomessa 1920. Perustajat saivat pitkiä vankeilatuomioita, vaikka niiden perusteeksi ei ollut esittää mitään konkreettisia rikoslain tuomitsemia tekoja.

Entä kuulut Kuusisen klubin murhat Leningradissa, vieläkö niistä riittää jotain uutta?

- Olen kyllä käsitellyt niitä laajemmin kuin aiemmat kirjoittajat, toteaa Saarela.

Tauno Saarela väittää, että sensaatiohakuisuus on osittain tiedotusvälineitten luoma tapa. Luullaan, että tavara ei mene muuten kaupaksi, ellei kosiskella lukijoiden tottumuksia. Hän itse kiistää tällaiseen kosiskeluun osallistuneensa. Asiat puhukoot puolestaan.

Kuusisen kuva muuttuu

Laajasta tutkimuksesta, joka käsittää vuodet 1918-1923, on tietysti vaikea etukäteen poimia yksityiskohtaisia uusia löydöksiä. Muuttaako Saarelan tutkimus joitakin aikaisempia käsityksiä?

- Kyllä Otto Ville Kuusisesta paljastuu, että hän oli kyvykäs poliitikko, mutta ei sellainen "aatteellinen nero", joksi hänet usein kuvitellaan. Toinen merkittävä politiikan taitaja, ja usein unohdettu, oli Väinö Vuorio. Arvo Poika Tuomisen rooli ei sen sijaan näyttäydy niin isona kuin hän itse on sen kuvaillut.

Saarelan henkilögalleriassa esiintyvät näiden lisäksi mm. Emil Tuomi, Niilo Välläri, Ivar Lassy, Mäkelinit, Kullervo Manner, Yrjö Sirola, K. M. Evä ja tie-

tysti Rahjan veljekset. Paljon mielenkiintoisia vaikuttajia suomalaisen kommunismin alkutaipaleelta.

EK oli surkea laitos

Mutta myös vastustajista on Saarelalla uutta sanottavaa: - Etsivä Keskuspoliisi oli tärkeä organisaatio porvarillisen Suomen luomisessa, mutta ainakin 1920-luvun alussa se oli surkea laitos. Se toimi lähinnä huhujen varassa. Ihmisiä pidätettiin, jotta saataisiin selville, mitä he olivat tehneet, mutta sitäkään ei saatu selville. Mutta kun viranomaiset eivät voineet erehtyä, todistelut menivät täydestä oikeuslaitoksessa.

Voiko historiasta oppia?

Olen ollut havaitsevinani, että vielä nykyisinkin vasemmistolaisessa liikkeessä tehdään asioita, joita voisi luonnehtia historiallisen kokemuksen valossa virheiksi. Voiko historiasta ylipäänsä oppia mitään?

- Kuulun niihin, jotka suhtautuvat hyvin skeptisesti siihen, Saarela vastaa. Historian tutkiminen luo kyllä mahdollisuudet välttää samoja virheitä. Mutta myös historian tutkimus voi osaltaan olla syypäänä, ettei menneestä opita. Tapahtumia saatetaan kuvata yksipuolisesti ja kaunistellen.

- Eihän 1920-luku ollut porvarillisen demokratian kannalta ihanaa aikaa. Sen läpi paistoivat 1918 tapahtumat. Kenties vasta 1960-luvulla alkoi näkyä merkkejä siitä, että vuoden 1918 ajoista olisi jotain opittu, Saarela sanoo.

Tuntuu siltä kuin suomalaisen kommunismin myrskyisistä alkuvaiheista olisi nyt saatavissa paljon uutta tietoa.

Myös ASS ja Sundström tutkimuskohteina

Tauno Saarela, joka on tehnyt myös Eläkeläiset ry:n 30-vuotishistorian, on kotoisin Oulusta, tarkemmin Koskelankylästä, s. 1952. Hän tuli ylioppilaaksi 1971 Oulunlyseosta, muutti Helsinkiin opiskelemaan ja osallistui siinä ohessa aktiivisesti opiskelijapolitiikkaan ja järjestötoimintaan. Hänen opinnäytteensä Akateemisesta Sosialistiseurasta valmistui 1982. Lisensiaatin tutkinto, aiheena ASS:n huomattava vaikuttaja Cay Sundström, vuonna 1990. Kummatkin liittyvät läheisesti suomalaisen kommunismin problematiikkaan, johon nyt ilmestynyt tohtorinväitös keskittyy sen syntyvaiheiden osalta.

Vuodesta 1991 alkoi työskentely SKP:n historiaprojektissa, josta katosivat

suunnitellut tukimarkat puolueen kokemassa konkurssissa. Tauno Saarela jatkaa edelleen saman aiheen parissa. Toinen osa kattaa vuodet 1923-1930. Projektiin kuuluu vielä kolmas osa, jos rahoitus ratkeaa.

Välitöinään Saarela on tehnyt mm. erillisiä tutkimuksia. Vuonna 1985 ilmestyi Pleunan kundit -niminen helsinkiläisen KTV:n alaisen ammattiosaston historia ja vuonna 1989 Eläkeläiset ry:n 30-vuotishistoria Vanhuksista eläkeläisiksi. Ennen Helsinkiin muuttoaan Saarela harrasteli mm. urheilua ja pelasi jalkapalloa Koskelankylän Riennossa (TUL).

(Eläkeläinen/1996)

Yrjö Leino näyttlee huomattavaa osaa tutkija Kimmo Rentolan teoksessa SKP:n lähinnä sotavuosiin liittyvässä tohtorinväitöksessä Kenen joukoissa seisot. Hieman sensaationhakuisella tyyllillä kirjoitetussa tutkimuksessa selvitetään yksityiskohtaisesti SKP:n johtohenkilöitten toimia. SKP:n sodanaikaisena maanalaisena johtajana Suomessa työskennelleen Yrjö Leinon vaiheet ovat kiistanalaiset - etenkin kun lähes kaikki hänen lähipiirissään työskennelleet kommunistit joutuivat pidätetyiksi, moni kohtalokkain seurauksin. Myös Rentolan tutkimus jättää monia aukkoja tähän arvoitukseen. Kuvä Kansan Arkiston kuvakokelmat.

SKP:N HYVÄT, PAHAT JA RUMAT

Kimmo Rentola: Kenen joukoissa seiso. Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. WSOY. 691 sivua.

1.

Tutkija Kimmo Rentola kokosi tohtorinväitöstään kolme vuotta. Se on hämmästyttävän lyhyt aika siihen nähden, miten paljon asiantietoa, laajoja yleistyksiä ja pikkutarkkaa henkilöhistoriaa tähän teokseen sisältyy.

Suomen Kommunistisen Puolueen historiaprojektiin sisältynyt hanke valottaa tärkeätä vaihetta suomalaisten kommunistien menneisyydestä. Tutkimus- ja kirjoitustyön kestäessä itse historiaprojekti kaatui SKP:n myötä.

Porvarillinen julkisuus otti vastaan tietynlaisella tarkoituksenmukaisuudella ja mielihyvällä Rentolan tutkimuksessa esille tulevia asioita. Sodanaikaisen SKP:n maanalaisen työnjohtaja Yrjö Leino saatettiin vanhan kaavan mukaisesti leimata maanpetturiksi ja vakoilijaksi. Leimaamisessa ei ollut mitään uutta, näinhän asiat on Suomessa kuvattu aiemminkin. Rentolan osuudeksi jäi se, että hän pystyi kiistattomasti osoittamaan, että SKP todella toimi liittoutuneiden sodanpäämäärien hyväksi natsi-Saksan johtamaa blokkia vastaan - jonka porvarillinen julkisuus luonnollisesti tulkitsee omalla tavallaan.

Jos joku on luonut ennakkokäsityksen Rentolan teoksesta tämän vanhan "viitta ja tikari" -leiman perusteella, se on erehdys. "Kenen joukoissa seisot" on merkittävä teko suomalaisten kommunistien lähimenneisyyden tutkailemiseksi.

2.

Rentola on valinnut tutkimuksensa kohteeksi kenties erään dramaattisimman vaiheen suomalaisen kommunismin historiassa. Kommunisteja vainottiin sekä Suomessa että rajana takana Neuvostoliitossa. Kummallakin puolen rajaa kommunistit joutuivat lopulta uhraamaan jopa henkensä periaatteittensa puolesta.

Kommunisteja vainosivat rajan molemmin puolin kaksi "veljesjärjestöä", valtiollista poliisia, joilla itse asiassa oli samantyyppinen historiallinen tausta: tsaarinaikaisen Venäjän ohrana, jolla nimellä myöhempi suomalainen vastine kansankielessäkin tunnettiin. Historia on kuitenkin armoton: Neuvostoliitossa ohranalaitos niitti suomalaisten kommunistien keskuudessa paljon karmeaman sadon kuin konsanaan Suomen valtiollinen poliisi.

3.

Marxilaiset kritisoivat mennyttä historiankirjoitusta usein sen vuoksi, että siinä pääosaa näyttelevät hallitsijat. Itse asiassa Rentolan tutkimuskin keskittyy johtavien kommunistien, puolueen johtoportaalan toiminnan seuraamiseen, Rentola perustelee ratkaisunsa selkeästi: "Varsinaisten kommunistien, rivijäsenten ja kannattajien kokemuksen hahmottaminen on kuitenkin niin vaikeata ja työlästä, että se joudutaan suurimmaksi osaksi rajaamaan pois. Jäsenet syrjäytetään tässä niin kuin heidät syrjäytettiin myös todellisissa ratkaisuissa."

Tämän selkeämmin sitä ei voi sanoa. Valitettavasti Rentola on myös oikeassa: jäsenten ja kannattajien mielipiteitten huomioon ottaminen vainojen ja maanalaisuuden kaudella ei ollut aina edes mahdollista. Voidaan sanoa, että tämä maaperä loi erinomaiset mahdollisuudet johtajavaltaisuuden kehittymiselle. Se lienee yksi tekijä ns. stalinististen järjestöperiaatteiden iskostumiseen suomalaisen kommunistiseen liikkeeseen.

Todellisen ajankuvan luomiseen ei johtavien kommunistien tekojen seuraaminen kuitenkaan riitä: Rentolankin tutkimuksessa jää vähälle se yhteiskunnallinen todellisuus, joka ajan valtavirtoja säätel.

4.

Tekijän tarkastelukulmasta johtuu, että teos on kuin moderni juorukalenteri: onneksi pääosan esittäjät ovat jo manan majoilla. Osin tähän vaikutelmaan johtaa tutkijan sujuva tyyli.

Jako "hyviin ja pahoihin" jää osin ratkaisematta, kenties sarjan jatko-osien varaan, jotta jännitys säilyisi. Varmalta kuitenkin näyttää, että kommunistitkin ovat olleet aivan tavallisia ihmisiä. O. V. Kuusinen on pelännyt henkensä puo-

lesta Stalinin pahimpina vainovuosina ja Arvo Poika Tuominen on pitkään istunut kahdella tuolilla pohtiessaan, kummalle puolelle olisi edullisinta kallistua. Mutta on myös hyviä ihmisiä: valitettavasti he ovat yleensä kuolleet ennen aikojaan, kuten sankareille kuuluu.

Yllättäen saattaa todeta, että suomalaisilla kommunisteilla on ollut myös pahennusta herättävää sukupuolielämää. Toki siihen löytyvät selitykset ankeat olosuhteet: niin maanpaossa Neuvostoliitossa kuin maanalaisuuden oloissa Suomessa johtavien ja luotettujen piiri oli pieni. Kenties tämä normaalia elämänkulkua estävä rajoitus ei sinänsä olisi oikeuttanut kommunistien seksielämälle pääsyä historian lehdille, ellei sillä olisi ollut myös muita vaikutuksia. Mutta niinhän näillä harrastuksilla on ollut maailman sivu. Herää kuitenkin epäily, että asiasta on SKP:n historiassa tehty liian suuri numero, vaikka Hertta Kuusinen ja Yrjö Leino rakastavatkin tulisesti toisiaan ja Antti Hyvönen oli varsinainen alan mies.

5.

Niin traagista kuin suomalaisten kommunistien elämä Neuvostoliitossa tutkimuksen mukaan on ollut, jää Rentolan teoksen erityiseksi ansioksi maanalaisuuden kauden monien eri vaiheiden selvittely Suomessa. Se on ollut monivahteinen, särmikäs ja hyvin ristiriitainen.

On ollut aikoja, jolloin puoluetta ei ole ollut olemassakaan Suomessa - jos ei maanpaossakaan. Tästä lankeaa "ansio" ensi kädessä ohranalle, joka vuosien mittaan kehitti tehokkaan järjestelmän kommunistien maanalaisen toiminnan tukahduttamiseksi. EK-Valpon asiamiehet olivat sisällä SKP:n salaisimmissakin operaatioissa. Ohranalaitoksen tehokkuuden huomioon ottaen on oikeastaan hämmästyttävää, että kommunistista puoluetta pidettiin Suomessa niin suurena uhkana. Lienee niin, että vaikka SKP:n johtolimet olivat tiukassa kontrollissa ja päätekijät vankiloissa, vasemmiston kannattajat toimivat puolueen päämäärien puolesta eri järjestöissä ilman johdon ohjeitakin tehokkaasti.

6.

Tutkimus antaa hyvin haparoivan kuvan SKP:stä noina maailmanpoliittisesti kriittisinä vuosina. Johdon piirissä näkökannat poikkesivat toisistaan, puhumattakaan siitä, miten tähän haparointiin vaikuttivat Neuvostoliiton suurvaltapolitiittiset lähtökohdat.

Rentola tuo paljon uutta tietoa SKP:n moskovalaisen ja suomalaisen johdon keskinäisiin suhteisiin. Mauri Ryömä on Rentolan mukaan ollut O. V. Kuusi-

sen hengenheimolainen, mutta myös paha poika. Vaikka SKP:n pääsihteerin Arvo Tuomisen kuva tarkentuukin, voi olla että epäily hänen petturuudestaan jo aiemmassa vaiheessa ei häviä. O. V. Kuusisen itsenäinen toiminta näyttää jääneen Stalinin johtaman koneiston puristuksessa olemattomaksi.

Kova opetus, joka toki on ollut tiedossa aiemminkin, on se, että alistuminen tänä ajankohtana suurvaltapolitiittisesti johdetun Kominterin/Stalinin käskyvaltaan vei tuhoon itsenäisen kansallisen kommunistisen liikkeen ja lopetti puolueen oman päätösvalan ylätasolla. Vaikka kehitys Suomessa kulki omia teitään, sillä oli heijastuksensa myös toimintaan ja kannanottoihin Suomessa.

Suhtautuminen talvisotaan ja jatkosotaan on ollut tutkimuksen valossa ristiriitoja täynnä. SKP:n syyllistäminen Kuusisen Terijoen hallituksen muodostamiseen on ollut täysin turhaa. Kun SKP ei ollut tekemässä sellaista päätöstä ei olisi pitänyt myöhemminkään ryhtyä asiaa ymmärtämään. Kuusisen asemaa ilmeisesti olisi voitu horjuttaa ja hänellä itse taas ei sellaiseen johtopäätökseen Stalinin elinaikana ollut varaa - olisiko ollut haluakaan?

Toisaalta, puhuttaessa talvisodasta, ei pitäisi unohtaa, että sodassa on aina kaksi osapuolta. Siihen mitteloönhan virallinen Suomi oli valmistautunut jo parikymmentä vuotta! Mutta se on toisen tutkimuksen aihe, joka on yhtä arkaluontoinen kuin talvisotamytytti.

Kommunistien haparoivat asenteet jatkosodan aikana selviävät tässä yhteydessä. Puolue ei pystynyt antamaan selkeitä ohjeita pienelle jäsenjoukolleen ja laajemmalle kannattajakunnalleen. Osin tästä syystä ei vastarintaliikkeellä ollut merkittävää roolia.

Rentola paljastaa, ettei myöskään Neuvostoliiton sodanjohto halunnut tukea vastarintaliikettä Suomessa, kuten länsivallat Euroopassa, vaikka propagandassa siihen kehoitettiin. Tiedustelutoiminta liittoutuneitten hyväksi jäi päällimmäiseksi tehtäväksi.

Rakastavaiset Hertta Kuusinen ja Yrjö Leino näyttävät olleen tässä asiassa eri linjoilla. Puolueen johtoa Suomessa juuri ennen jatkosotaa edustaneen Hertta Kuusisen kanta metsäkaartilaisuutta vastaan lienee vaikuttanut osaltaan vastarintaliikkeen vähäisyyteen; Kuusisen suosittelimassa armeijaan menossa ei vastarintaliikkeestä jäänyt jäljelle mielikuvaakaan.

7.

Jos maanalaisuuden kauden kommunistien toiminta oli liikkeen sankariaikaa, joka vaati jäseniltä uhrautuvuutta ja taitoa toimia vaaroja uhmaten, niin toiminta sota-ajan oloissa oli sitä erityisesti. Tämä kausi jää tutkimuksessa lopulta

heiveröiseksi, osin Rentolan yleisten lähtökohtien johdosta. Se on kuitenkin ymmärrettävää: sillähän ei ollut yhtenäistä johtoa.

Jonkinlaisen aavistuksen tästä sankariajasta antavat kuitenkin SKP:n johtajan roolin ottaneen Yrjö Leinon lähipiirin kohtalot. Kenties olisi ollut aiheellista liittää teokseen teloitettujen luettelot. Toimivathan he sentään vakaumuksensa mukaisesti Suomen kansan puolesta Suomea uhkaavan fasisin Euroopan "unionin" torjumiseksi.

8.

Sodanjälkeisen järjestöllisen tilanteen muotoutumisesta Rentola luo uudenlaisen kuvan. Rentola antaa ainekset arvuutteluun SKP:n julkiseksi tulon demokraattisuudesta. SKP:n ja SKDL:n mahtavasta sodanjälkeisestä menestymisestä huolimatta jäi jokin SKP:n johdon valinnassa askarruttamaan. SKP:n johdon valinta vajaa kuukausi välirauhanteon jälkeen oli kuin maanalaisuuden kauden toisinto: se muistutti pikemminkin säätiön perustamista kuin demokraattisen puolueen johdon valintaa. Niissä oloissa se saattoi olla ymmärrettävää, vahinko vain, että tulos jäi pysyväksi ja todellinen järjestödemokratia haaveeksi.

Rentola käyttää tapahtumasta nimeä "punaorpojen vallankaappaus". Hänellä on yleensäkin erityinen kyky nokkelien ilmaisujen keksimiseen. Tässä joukossa eivät alkuperäiset ammatit paljon merkinneet, sillä lähes jokaisella lokakuun 1944 "perustavan" kokouksen osanottajalla oli takanaan pitkä yliopistoura Suomen vankiloissa. Suomen sisäpoliittisen tilanteen ja sittemmin sodan johdosta SKP:n johtoon tulleilla henkilöillä oli takanaan vuodesta 1930 jatkunut vankilapesti, lokakuun kokouksen osanottajilla keskimäärin yli seitsemän (7) vuotta. Kenties siinäkin olisi sankaritarinan aineksia.

9.

Lähtien kiitoksista perheelle, joka on auttanut "muistamaan, että elämässä on tärkeämpiä asioita kuin historia, nimittäin elämä", Rentolan teoksesta löytyy monia erityisiä oivalluksia ja ilmaisuja. Rentola on hyvä kirjoittaja.

Julkisuus on pitänyt huolen tiedosta, että hän vertaa Stalin terrorin jättämää jälkeä kommunistien kollektiivisessa muistissa lapsuusajan inestin merkitykseen yksilönkehityksessä. Tähän samaan ilmiöön liittyy Rentolan ilmaisu "kovaksi poltetusta kommunismista johon moni kätki tuskanhuutonsa".

Yhä vielä pätevä on vuoden 1938 sisäisiin ristiriitoihin liittynyt huomio: "Työväenliikettä on moitittu jähmeäksi, mutta kun on pitänyt antaa nimitys toisina ajatteleville tovereille, kekseliäisyys on aina suorastaan pulpunut."

Kenen joukoissa seisot avaa uuden luvun Suomen kommunistisen liikkeen historian tarkastelussa. Siihen on omat syynsä, ennen kaikkea ensi kertaa käytettävissä olleet arkistojen alkuperäiset aineistot. Vaikka näkökulma tähtääkin vain johtoportaan vaiheisiin, siinä on kyllin tilaa jää riittävästi jatkotutkimuksille, jota tekijä itsekin korostaa.

Erityistä arvoa on annettava Rentolan kriittiselle asenteelle käytettävissä oleviin lähteisiin. Hän on oivaltanut, että ohranan kuulusteluissa kommunistit eivät aina puhuneet kaikkea tietoaan ja myös osasivat tarpeen vaatiessa harhauttaa. Valehteleva siinä tilanteessa kuului kansallishyveisiin!

Jos tästä laajasta teoksesta, sen monivivahteisesta kudoksesta haluaisi vetää joitain johtopäätöksiä työväenliikkeen tämän päivän toiminnalle, kuten historian opetuksista pitäisi, nousee pintaan ainakin yksi johtoaikatus: Vasemmistolainen, alkuperäisiä kommunistisia ja marxilaisia aatteita ylläpitävä järjestötoiminta tarvitsee menestyäkseen enemmän suvaitsevaisuutta, erilaisuuksien hyväksymistä. Vain se voi tuoda toimintaan aatteellista rikkautta, kriittisyyttä, jolla vältetään yksipuolisuuden ja valtataisteluun liittyvän tyhmyyden salakarit.

(Eläkeläinen/1994)

ANNA WIIKIN PIONEERITYÖ

“Anna Wiikissä Suomen työväenliike menetti erään aktiivisista ja huomattavista jäsenistään. Hänen muistoaan tullaan tässä maassa aina kunnioittamaan.” Näin haastavasti päätti muistokirjoituksen Anna Wiikistä Kansan Uutiset loka-kuun 31. päivänä 1964. Tiedossani ei ole kuka kirjoituksen oli laatinut, kenties Hilka Ahmala, eräs kansandemokraattisen lehdistön uranuurtajia.

Kuka oli Anna Wiik ja tullaanko hänen muistoaan aina kunnioittamaan? Anna Wiik suoritti epäilemättä sellaisen elämäntyön, joka jätti jälkensä pitkälle tulevaisuuteen maamme työväenliikkeessä - riippumatta siitä onko hänen nimensä tunnettu laajoille joukoille tai ei.

Juhlavuoden nimi

Kun Kansan Arkisto viettää tänä vuonna perustamisensa 50-vuotisjuhlavuottaan, nousee Anna Wiikin nimi itsestään esiin. Hän oli maamme työväenarkistojen luoja. Anna Wiik oli vasta 26-vuotias, kun hän aloitti uransa vuonna 1917 Työväen Arkistossa, jonka palvelukseen hän tuli vakinaisesti jo pari vuotta myöhemmin, toukokuussa 1919.

Hänen elämänsä käännekohtat liittyvät maamme historiassa suuriin muroksiin. Voi vain kuvitella millaista oli työväen arkiston kerääminen ja hoitaminen katkeran ja satojen tuhansien ihmisten kohtaloihin dramaattisesti vaikuttaneen sisällissodan jäljiltä 1919.

Hänet painostettiin eroamaan Työväen Arkistosta, palveltuaan sitä 22 vuotta, huhtikuussa vuonna 1941 - silloinkin suuren historiallisen tapahtumaketjun aattona. Kun seuraava suuri käänne koettiin vuonna 1944, Anna Wiik oli jäl-

leen luomassa työväen arkistoa, nyt sen vasemmalle laidalle. Hänet palkattiin vuoden 1946 alusta SKP:n arkiston ensimmäiseksi hoitajaksi. Näin sittemmin Kansan Arkistoksi kehittynyt laitos sai heti alun alkaen hyödyntää Anna Wiikin parikymmenvuotista rikasta kokemusta ja ammattitaitoa.

Myrskystä myrskyyn

Anna Wiikin lähtö Työväen Arkistosta liittyi sosdem. puolueessa käytyyn sisäiseen taisteluun. Hänen miehensä Karl H. Wiik, vanhanajan aatteellinen sosialidemokraatti, erotettiin puoluesihteerin tehtävistä 1940 ja sittemmin myös puolueesta yhdessä lukuisten muitten vasemmistolaisten kanssa. He olivat toimineet “hajottavasti ja puolueen etujen vastaisesti” vaatiessaan talvisodan jälkeen parempien suhteiden rakentamista Neuvostoliittoon. Erotettujen joukko oli nimekäs ja mukana oli kommunistejakin, jotka olivat hakeutuneet SDP:n jäsenyyteen. Keskeisenä kiistakysymyksenä oli silloin Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran perustaminen ja sen toiminnan periaatteet.

Niin joutui myös Työväen Arkiston hoitaja Anna Wiik tulilinjalle. Häntä vastaan ei löydetty kuitenkaan muodollisia syitä. Omia kannanottojaan Anna Wiik ei kuitenkaan peitellyt. Kirjeessään omalle ammattiliitolleen, SAK:lle ja Työväen Sivistysliitolle ennen eroamistaan hän toteaa: “Syitä puoluejohdon taholta minua vastaan jo kuukausia harjoitettuun vainoon ei tarvinne selostaa, ne kun johtuvat mieheni kannanotosta nykypäivän työväenpolitiikkaan sekä tietoisuudesta, että itsekin olen samalla kannalla, jota en ole koskaan salannut...”.

Rohkeata toimintaa

Kun Karl H. Wiik ja sosdem. puolueesta eronneet sosialistisen eduskuntaryhmän kansanedustajat ns. kuutoset, tuomittiin Turun hovioikeudessa eri pituisiin rangaistuksiin 1941 tekaistuin syyttein, ryhtyi Anna Wiik toimimaan poliittisten vankien aseman parantamiseksi.

Erityinen osoitus hänen rohkeudestaan piirtyy toiminnasta juutalaisten puolesta, josta Kansan Uutisten muistosanojen kirjoittaja kertoo: “Anna Wiikin rohkeus ja oikeamielisyys tuli erittäin hyvin esille sodan aikaan, kun hän vaikeissa oloissa oman henkensä ja vapautensa menettämisen uhkaa pelkäämättä asettui puolustamaan vainottuja juutalaisia ja muita maamme kansalaisia. Hän majoitti luokseen uhanalaisia juutalaisia ja työskenteli heidän turvaan saattamiseksi.”

Muistosanojen kirjoittaja kertoo, että sodan jälkeen Anna Wiik sai vierailta

Wienissä tervehtimässä näitä ystäviään, joiden pelastamiseksi juutalaisia uhaneelta kohtalolta hän oli antanut merkittävän panoksen.

Rikkaat kokoelmat

Erikoista kyllä työväenliikkeen historian tutkimukselle tärkeän SKP:n arkiston perustamisvaiheista ei ole aivan täsmällistä tietoa. Muistiinmerkinnät päätöksistä eivät sodan päätyttyä ja SKP:n opetellessa julkista toimintaa ymmärrettävistä syistä olleet kovin täsmällisiä. Kansan Arkiston nykyinen johtaja Anna-Maija Nirhamo mainitsee puolueen taloudenhoitajan Antti Aaltosen eräänä aloitteen tekijänä. Itse asiassa siihen asti salassa pidetty aineisto alkoi luonnostaan purkautua esiin.

Vaikka arkiston perustamiseksi ryhdyttiin toimeen varmaankin jo vuosien 1944 - 1945 vaiheessa, viralliset syntysanat sanottiin toukokuussa 1945. Puolueen johtavien henkilöiden kaukokatseisuutta osoittaa, että aineistoa järjestämään palkattiin juuri Anna Wiik, pätevin mahdollinen henkilö.

SKP ylläpiti arkistoa vuoteen 1956 asti, jonka jälkeen perustettu Yhteiskunnallinen Arkistosäätiö otti hoitaakseen sen kokoelmat. Samalla muodostettiin vasemmistolaisen työväenliikkeen yhteinen keskusarkisto, joka sai nimekseen Kansan Arkisto. Juhlavuotenaan arkistolla on tiloissaan rikas ja arvokas kokoelma tietoja, joista vain pientä osaa on tähän mennessä pysytty historian tutkimuksessa hyödyntämään.

(Eläkeläinen/1996)

Anna Wiik, suomalaisen työväen arkistotoiminnan luoja, aloitti uransa Työväen Arkistossa jo vuonna 1917 ja moninaisten dramaattisten vaiheiden jälkeen tuli Kansan Arkiston edeltäjän SKP:n arkiston ensimmäiseksi työntekijäksi 1946. Puolisonsa SDP:n puoluesihteerin Karl H. Wiikin sekä hänen omien erimielisyyksiensä vuoksi sosdem. puolueen politiikasta Anna Wiik erotettiin toimestaan Työväen Arkistossa 1941. Kuva suvun henkilökuvastosta.

SUOMI EI OLLUT VALMIS KANSANRINTAMAAN

Kominternin VII kongressi

Kommunisteille oli fasismin nousun ja 1933 tapahtuneen Hitlerin valtaantulon myötä selvää, että maailma oli ajautumassa uuteen hirvittävään sotaan. Pidettiin myös selvänä, että Saksan fasismin päävihollinen tulevassa sodassa oli sosialistinen Neuvostoliitto.

Sen vuoksi kommunistit päättivät ryhtyä kokoamaan kaikkia sodan ja fasismin vastaisia voimia yhteiseen rintamaan fasismia ja sotaa vastaan. "Nyt ei valita proletariaatin diktatuurin ja porvarillisen demokratian välillä, vaan porvarillisen demokratian ja fasismin välillä", Kominternin pääsihteeri Georgi Dimitrov sanoi.

Kun fasismi uhkasi porvarillisen demokratian puolueita, arvioitiin, että ne olisi mahdollista saada yhteistyöhön fasismia vastaan.

Kominternin tunnukset otettiin pohjaksi myös Suomen Kommunistisen Puolueen VI puoluekokouksessa, joka pidettiin syyskuussa 1935 niin ikään Moskovassa. Kokouksen päätökset jakautuivat neljään pääkohtaan:

- fasismin uhkaan Suomessa,
- työväenluokan yhteisrintaman kehittämiseen,
- fasisminvastaisen kansanrintaman luomiseen
- ja kommunistisen puolueen vahvistamiseen.

Kansanrintaman mahdollisuudet vähäiset

Vaikka SKP ryhtyi vakavaan kamppailuun uudessa tilanteessa, voi tänä päivänä

nä varauksetta sanoa, että merkittävän sodan ja fasisminvastaisen rintaman luomiselle oli Suomessa hyvin vähän edellytyksiä.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että olosuhteisiin nähden kommunistit ja muut demokraattiset voimat saivat aikaan yllättävän paljon monenlaista tähän päämäärään tähtäävää toimintaa.

Suomen porvaristo oli tiensä valinnut ja se tie muistutti hyvin paljon Saksan fasistien valitsemaa uraa. Kominternin VII kongressissa puhunut SKP:n pääsihteeri Arvo "Poika" Tuominen saattoi väittää, miten Suomen fasistit voivat ylpeillä, että ovat "olleet tiennäyttäjinä itselleen Hitlerille ja Göringille".

Suomen porvariston kokovartalokuva

Se mikä tapahtui Saksassa Hitlerin valtaantulon jälkeen 1933 oli Suomessa tapahtunut samojen suuntaviivojen mukaisesti ja kolmea vuotta aiemmin.

SUOMI

SAKSA

Yhteiset aatteelliset lähtökohdat

Vasemmistolaisen työväen liikkeen tuhoaminen	Sosialidemokratian murskaaminen
Itä-Karjalan valloitus suunnitelmat ja Suur-Suomi ideologia	Hitlerin oppi (Taisteluni) aluevaltauksista pohjana suurvalta-asemalle
Osallistuminen kansainvälisen kommunismin tuhoamiseen	Kansainvälisen kommunismin ja bolshevismien tuhoaminen

Tapahtumat toimintatasolla

- Marraskuu 1929 hyökkäys Lapualla työläisnuorten juhlatilaisuuteen	- Helmikuu 1933 Berliinin valtiopäivätalon provokatiivinen tuhopolttot
- Tammikuu 1930 muutos yhdistyslakiin, jonka pohjalla lakkautettiin lähes 4000 työväenjärjestöä	- Helmikuu 1933 kommunistisen puolueen omaisuuden pakkoluovuttaminen

- 1930 Rovaniemen provokatiivinen "murhapoltt" aseena vasemmistolaisia työväenjärjestöjä vastaan

- Kesäkuu 1930 vasemmistotyöväen lehdet lakkautettiin ja omaisuus takavarikoitiin

- Kesäkuu 1930 sosialistisen eduskuntaryhmän vangitseminen ja työväen ammatillisen keskusjärjestön tuhoaminen

- Toukokuu 1933 ammattijärjestöjen toimistojen hävittäminen ja ay-liikkeen toiminnan väkivaltainen tuhoaminen

- Toukokuu 1933 sosdem. puolueen omaisuuden ja lehtien sekä muiden työväenjärjestöjen, kuten työväen urheiluliiton, omaisuuden takavarikointi

- Kesäkuu 1933 sosdem. puolueen lakkauttaminen

Erilaisuudet muutoksissa

Porvarillinen parlamentarismi säilyi ja sosialidemokratia antoi tukensa antidemokraattiselle kehitykselle

Sosialidemokratiakin tuhottiin ja parlamentarismien tilalle tuli avoin fasisminen diktatuuri

Oliko Suomi fasismin edelläkävijä?

Poika Tuomisen huomautus Kominternin VII kongressissa siitä, että suomalaiset olisivat olleet tiennäyttäjinä jopa Hitlerille ja Göringille, näyttäisi saavan tapahtumien aikavertailusta tukea.

On kuitenkin turhaa kansallista suuruudenhulluutta kuvitella, että saksalainen fasismi olisi ottanut oppia suomalaisen lapuanliikkeen laittomuuksista, vaikka menetelmät olivatkin samansuuntaisia.

Pikemminkin oli kyse aikakauden yleisistä virtauksista, suuren talouspulan kapitalismille aiheuttamasta uhkasta yhdessä kansainvälisen kommunismin muodostamien pelkojen kanssa. Oma osaansa näissä peloissa näytteli nuoren neuvostovaltion olemassaolo ja sen voiman kasvu.

Vastaavasti voitaneen hylätä kuvitelma siitä, että saksalaisella fasismin oli ollut merkittävä osuus siihen ulkoparlamentaarisesta toimintaan, jota lapuanliike edusti. Vaikka Hitler olikin kirjoittanut ohjelmakirjansa Taisteluni jo 1920-luvun puolivälissä, suomalaisen fasismin lapualaisille ilmenemismuodoille riitti

yllin kyllin kansallisia syitä: kommunismin ja Neuvostoliiton peikko, joka juonsi juurensa kansalaissodan ajoilta. Siltä ajalta olivat myös lähtöisin kiihkokansalliset laajenemisyhtymykset Itä-Karjalan suuntaan.

Suomalaisen fasismin, sen lapualaisen mallin ulkoparlamentaariset pyrkimykset tukahtuivat heikohkoon johtoon ja Mäntsälän kapinaan 1932, vuotta ennen Hitlerin valtaantuloa. Lapualaisuudesta alkanut kehitys jatkui kuitenkin viranomaisten toimina kommunismin nujertamiseksi aina vuoden 1944 syksyyn asti.

Järjestölliset edellytykset Pohjois-Hämeessä

Viranomaisten nyrkkinä toiminut valtiollinen poliisi EK oli hyvin tehokas. Vuonna 1932 oli kommunisteja vangittuina SKP:n Moskovian arkistotietojen perusteella 1000 – 1100 henkilöä. Kun SKP:n jäsenmääräksi samoissa lähteissä mainitaan vuonna 1932 täsmälleen 1995 henkilöä, on se merkinnyt suurta suoneniskua.

SKP:n jäsenmäärä putosi vainojen seurauksena vuoteen 1936 mennessä 1089 henkilöön, joista Tampereella oli tuolloin vain 46 jäsentä 10 eri yhdistyksessä.

Samaan aikaan oli SKP:n merkittävin lenkki joukkoihin, Suomen Ammattijärjestöön kuulunut ammattiosastojen verkko kokonaisuudessaan tuhouttu.

Vastaavia iskuja olivat kokeneet myös vasemmistolaisen sosialidemokraattisen nuorisoliiton osastot, joita Pohjois-Hämeessä oli lakkautettu runsaasti.

Puhdistuksen rajuutta kuvaa se, etteivät myöskään Työväen Urheiluliiton vasemmistohenkiset seurukset säästyneet lakkautuksilta.

Lapuanliikkeen painostuksesta eduskunnan 1930 hyväksymän uuden yhdistyslain nojalla lakkautettiin 1930-luvun alussa Pohjois-Hämeessä kaikkiaan 158 vasemmistolaista työväenjärjestöä. Lakkautettujen järjestöjen jakautuma oli:

Ammattiosastoja	91
Nuoriso-osastoja ja opintoyhdistyksiä	51
Työväenyhdistyksiä	10
Urheiluseuroja	6

Huomiota herättää vasemmistolaisten sosdem. nuoriso-osastojen suuri lukumäärä - opintoyhdistyksiä oli joukossa vain kymmenkunta. Vastaavasti vainoilta olivat säästyneet muuhun maahan verraten työväenyhdistykset ja urheiluseurat. Niiden vähäinen luku selittyy sillä, että vasemmistolaiset olivat vähemmistönä sosialidemokraattien hallitsemisessa yhdistyksissä ja seuroissa joita

ei tietystikään lakkautettu.

Järjestölliset puitteet Kominternin ja SKP:n tehtäväkseen ottamalle kansanrintamalle uhkaavaa sotaa ja fasismia vastaan eivät siis Pohjois-Hämeessä olleet kovin erinomaiset.

Kominternin päätöksien suuri harha

Aivan oman ongelmaryhmänsä muodostivat tehtävän poliittiset lähtökohdat. Kokivatko jotkin väestöryhmät Suomessa fasismiin uhaksi porvarilliselle parlamentarismille, kuten Kominternin VII kongressissa pääteltiin?

Tässä kuten myöhemmin kehittyneen stalinismin aikana paljastuu kansainvälistä kommunistista liikettä jo tuolloin vaivannut kaavamaisuus.

Vaikka fasismiin ja sodan uhka sinänsä oli realiteetti, Kominternin kansanrintamaa koskevissa päätöksissä ei riittävästi otettu huomioon eri maiden olosuhteita, niiden historiallista taustaa, sisäpoliittisia erikoisololoja ja muita kansallisia tekijöitä.

Tämä päti myös Suomeen.

Suomen porvaristosta ei juuri löytynyt vastakaikua kommunistien sodan ja fasismiin vastaiselle kutsulle. Kansalliskiihkoiset ja revanssienkiset voimat kiihottivat esteettömästi kansaa kommunismia ja sen kautta Neuvostoliittoa vastaan - ja päinvastoin.

Avoimesta fasismista, lapuanliikkeestä, oli juuri saavutettu "voitto" myöntymällä sen esittämiin sisäpoliittisiin vaatimuksiin ja ns. porvarillinen parlamentarismi näytti horjumattomalta.

Sosialidemokraatit olivat lapuanliikkeen avulla vapautuneet kiusallisesta kilpailusta työväenliikkeen sisällä ja olivat myötävaikuttaneet kommunistisen toiminnan tukahduttamiseen tähtäävien lakien hyväksymiseen.

Maaseudulla hallitsivat kansalaissodan hengessä suoje-luskunnat, joiden ylitvalta koski mielipiteitäkin. Vasta välirauhansopimuksessa 1944 ne määriteltiin fasistisiksi järjestöiksi, joita tunnusmerkkejä suoje-luskunnista olikin helppo löytää.

Näiden voimien hallitsemassa mielipideilmastossa, josta puuttui esim. laajamittaisempi oppositiolehdistö, ei voinut kunnolla kehittyä edes todellista tietoa fasismiin vaarasta ja sodan uhkasta.

Mutta SKP ryhtyi käytettävissään olevin keinoin ja kansallisin sovellutuksin vakain tuumin kansanrintaman edellyttämiin tehtäviin.

Kommunistien kansallinen pelastusrengas

Suomalaisilla kommunisteilla oli kuitenkin eräs kansallinen lähtökohta, joka erinomaisesti sopeutui kansanrintaman tehtäväkenttään. Se oli työväen yhteisrintama, johon SKP:n johto kehotti työläisiä 1933 ja 1934.

Tämä tehtävä oli todella tarpeen sanelema: suuren talouspulan aikana olivat työläisten palkat alentuneet jopa 20-40 % ja sosialidemokraattien lakkautettujen järjestöjen tilalle perustamat liitot ja ammattiosastot eivät kyenneet tukemaan työläisten spontaaneja vaatimuksia.

Kommunistien ja muiden vasemmistolaisten palatessa vähitellen sosialidemokraattien johtamiin ammattijärjestöihin niiden taistelukyky kasvoi ja siten ammattiyhdistysliikkeestä muodostui myös tavoitellun poliittisen taistelun eräs areena.

Niinpä esim. Tampereella rakentui eri ammattialojen keskuuteen sosdem. puolueen osastoja, joissa taloudellinen taistelu sai poliittisen kamppailun muotoja ja joiden johdossa oli runsaasti kommunisteja ja heitä myötäileviä vasemmistolaisia.

Lienee kuitenkin niin, että taloudellisen taistelun tehtävät hallitsivat työväen yhteisrintaman työskarkaa kansanrintaman poliittisten tavoitteiden jäädessä vähemmälle huomiolle.

Järjestöllisen vaikutuksen nopea kasvu

Kommunistien vaikutuksen kasvu Tampereella ja Pohjois-Hämeessä oli työväen yhteisrintamaa ja kansanrintamaa koskevien päätösten jälkeen hämmästyttävän nopeata. Vaikka vasemmistolaisten vastenmielisyys työväen järjestöjen hajottajiksi lapualaisvuosina leimautuneita sosialidemokraatteja kohtaan oli-kin yleistä, yhteistyö uusissa järjestöissä lähti käyntiin, "kun toimeen tartuttiin".

Siitä saa havainnollisen kuvan järjestöaloittain.

● Sosialidemokraattinen puolue

Kommunistit pääsivät pureutumaan jopa sosialidemokraattien puolueosastoihin. Jo 1937 Tampereen valtiollisen poliisin seurantaraportissa pääosastolle kerrotaan, että Rakennustyöläisten sosdem. yhdistyksen kaikki johtokunnan jäsenet ovat kommunisteja ja että kommunisteja on jo sosialidemokraattien päälinnakeessakin Tampereen työväenyhdistyksessä, jonka johtokunnassa on

yksi kommunisti ja kolme vasemmistolaista.

Kommunistiseksi luokiteltiin myös Tampereen sosialistinen työläisyhdistys ja metallityöväen puolueosasto. Varsinaiseksi kiusankappaleeksi muodostui Tampereen sosdem. klubi, josta tuli vasemmistolaisen vaikutuksen merkittävä kanava ja joka antoi vasemmistososialisteille julkisen foorumin.

Nokian sosdem. yhdistyksen kommunistit ottivat haltuunsa suvereenisti ja heillä oli vaikutusvaltaa myös Eräjärvellä ja Ruovedellä.

● Työläisnuorisoliitto

Sosdem. nuoriso-osastoissa kommunistien vaikutus alkoi näkyä vasta vuodesta 1936 lähtien, kun Kommunistisen nuorisoliiton jäsenille saatiin viestitetyksi puolueen päätös heidän liittonsa lopettamisesta ja työn keskittämisestä Sosdem. työläisnuorisoliiton osastoihin.

Liikkeellelähtö nuorisoliikkeessä oli hidasta, sillä valtiollisen poliisin raportin mukaan maanalaisen puoluepiirin nuorisosaasto sai vasta tammikuussa 1937 tehtäväkseen siirtää nuorisotyön painopiste sosdem. nuoriso-osastoihin.

Sitä nopeammin työ nuorisoliikkeessä lähti liikkeelle. Sille ei ole muuta selitystä kuin se, että pohjaa vasemmistolaiselle vaikutukselle nuorison keskuudessa oli jo entuudestaan.

Niinpä kesällä 1937 pidettyyn sosdem. työläisnuorisoliiton kokoukseen lähti Tampereen piiristä jo neljä vasemmistolaista edustajaa ja seuraajana puoluepiirin nuorisovastaava.

Tampereen sosdem. nuorisoseurassa muuttuminen oli todella rajua. Kun valtiollisen poliisin tietojen mukaan vielä vuonna 1937 kommunistien vaikutus oli "miltei olematon", niin jo tammikuussa 1941 työläisnuorisoliitto erotti seuran jäsenyydestään, kun sen yleinen kokous äänin 40-8 kieltäytyi erottamasta jäsenyydestään seitsemää ilmeisesti kommunisteiksi luokiteltua jäsentään.

Kommunistit saivat nopeasti vaikutusta nuorisoliitossa sekä seura- että piiritasolla. Vasemmistolaisia vaikutteita oli Tampereen osaston lisäksi mm. Nokialla, joka oli täysin kommunistien hallinnassa, Tahmelassa, Vehniäisissä, Ruovedellä, Pispalassa ja Uudessakylässä. Piirikokouksissa taas käsiteltiin usein vasemmistolaisten aloitteita sodan ja fasisminvastaisen työn voimistamisesta.

● TUL:n Tampereen piiri

TUL:n historian kirjoittaja Seppo Hentilä arvioi, että "ilmeisesti juuri työväen urheiluliike oli se organisaatio, jonka piirissä kommunistien 1930-luvun julkisen toiminta oli laajimmillaan".

Tämä arvio pitää paikkansa ainakin Tampereen piirissä. Vasemmistolaiset

olivat perinteisesti lujasti sitoutuneet työväen urheiluliiton toimintaan aina siihen asti kun sosialidemokraatit "puhdistivat" TUL:stä 1930-luvun taitteessa lähes puolet jäsenistöstä ja 172 seuraa, joista lapualaishaudella lakkautettiin 157.

TUL:n Tampereen piiri pääsi tässä puhdistuksessa kuitenkin vähemmällä ja yhteistyö kommunistien ja muiden vasemmistolaisten sekä sosialidemokraattien kesken toimi Tampereen piirissä hyvin. Lakkautettujen seurojen tilalle perustettiin uusia ja piiritasolla sosialidemokraattien kanssa vedettiin yhtä köyttä itsenäisen TUL:n olemassaolon puolesta.

SKP oli kehottanut kommunistista nuorisoliittoa jo 1931 perustamaan soluja työväen urheilujärjestöihin, joten tällä toimintasaralla päästiin yhteistyön alkuun lapualaishauden vielä ollessa voimissaan.

Hyvän yhteistoiminnan seurauksena TUL:n Tampereen piiri nousi 1936 jäsenmäärältään ja toiminnallisuudeltaan TUL:n suurimmaksi ja voimakkaimmaksi piirijärjestöksi. Tampereella järjestettiin TUL:n suurimmat piirijuhlat ja vuoden 1934 liittokokoukselle tekivät turkulaiset esityksen liiton keskuspaikan muuttamisesta Tampereelle, "aatteellisesti verevämpään ympäristöön".

● Monipuolista järjestötoimintaa

Kommunistien ja muiden vasemmistolaisten levittäytyminen käytettävissä oleviin julkisen toiminnan muotoihin oli Tampereella hyvin monimuotoista ja viireä.

Kommunistien herättämiä aatteellisia ja poliittisia teemoja, jotka olivat si-doksissa työväen yhteisrintaman ja kansanrintaman tavoitteisiin, nousi pintaan erilaisin järjestömuodoin.

- Tampereen ammatillisen paikallisjärjestön nimiin kerättiin ohjelmaryhmiä, jotka esiintyivät ajankohtaisiin ohjelmin eri tilaisuuksissa.

- Tampereen työväen sivistystyöjärjestössä järjestettiin luentotilaisuuksia ja opintotoimintaa vasemmistolaisin äänenpainoin.

- Työväenopisto muodostui vastaavaksi kokoontumiskeskukseksi, jossa kehittyi hyvää yhteistoimintaa työväenryhmien kesken.

- Työväen osuuskauppaliikkeessä kommunistit ja vasemmistolaiset järjestivät toimintaa ja osallistuivat omilla listoillaan vaaleihin. Naisten toimintaa yhteisten tavoitteitten puolesta harrastettiin erityisesti osuuskauppaliikkeen piirissä.

- Tampereelta alkunsa saanut siviilirekisteriläisten yhdistys keräsi vasemmistolaisten lisäksi piiriinsä myös muita uskonnollista taantumusta vieroksuvia vapaa-ajattelijoita.

- Ihmisoikeuksien liiton toiminta Toivo Antikaisen oikeudenkäynnin yhteydessä 1935 kuolemanrangaistusta vastaan sai myös Tampereella ihmisiä liikkeelle. Tampereella perustettiin liiton toimikunta, jossa vasemmistolaisten lisäksi oli myös muita kansalaispiirejä.

Joukkovaikutukseen ammattiyhdistysliikkeessä

Ehkä suurimmat tuloksensa yhteisen rintaman luomisessa kommunistinen työväenliike saavutti ns. kansanrintamakaudella Pohjois-Hämeessä ja nimenomaan Tampereella sillä saralla, jolle olivat reaalisimmat edellytykset, nimittäin ammattiyhdistysliikkeessä.

Mutta tämän yhteisrintaman luomiseen ei tarvittu kansanrintamakehotusta. Sille loi luonnollisen pohjan

- vasemmistolaisen ammattiyhdistysliikkeen tuhoaminen lapualaiskautena ja sen sekä laman seurauksena tapahtunut palkkojen romahdusmainen lasku,
- maan talouden vähitellen alkanut elpyminen ja
- sosialidemokraattisten ammattiyhdistysten kyvyttömyys puolustaa tehokkaasti työväestön etuja.

Niinpä Suomen kommunistinen puolue ei tarvinnutkaan työväen yhteisrintamatunnuksen esittämiseen Kominternin ohjeita. Asiaa oli pohdittu jo vuodesta 1932 alkaen. Varsinaiseksi pohtimeksi muodostui vuoden 1933 päätös, jossa kehoitettiin kommunisteja liittymään hajotusjärjestöksi muodostetun SAK:n ammattiosastoihin.

Pohjois-Hämeessä porvarillisen "laillisuuden" hyväksymien ammattiosastojen jäsenmäärän kehitys olikin sen jälkeen ripeätä.

- Rakennustyöväen osastoissa saavutettiin 1939 jo lähes vuoden 1929 taso, vaikka rakennuslallalla lakkautusaallon vaikutukset olivat olleet raskaimmat.

- Metallialan ammattiosastoissa oli	
1934 380 jäsentä ja	1939 1071 + 691
- Jalkinetyöntekijäin kehitys	
1933 269 jäsentä ja	1936 800 + 531
- Kutomateollisuudessa	
1933 1402 jäsentä ja	1936 4405 + 3003

Uusi jäsenkehitys sosialidemokraattien hallitsemassa SAK-laisessa ammattiyhdistysliikkeessä ei voinut olla näkymättä ammattiosastojen hallinnossa. Niinpä vuoteen 1939 mennessä SKP:n silloisen piirisihteerin Arvo Lammisen tilas-

to voimasuhteista tamperelaisissa ammattiosastoissa kuvaa tilanteen selkeästi:

SKP:n johtamia aloja

- kirvesmiehet
- sekatyöläiset
- puusepät
- maalarit
- vaatetustyöläiset

Tasapainoaloja

- metallimiehet
- jalkinetyöläiset
- kutomatyöntekijät
- putkimiehet
- peltisepät
- muurarit
- autonasentajat

SDP:n hallussa olivat

kirjapainotyöläiset, liikeväki, pellavatehtaan ao ja kunnantyöntekijät.

Ammattiyhdistysliikkeen voiman kasvusta oli seurauksena palkkatason nousu, joka oli ollut SKP:n tavoitteenakin yhteisrintaman rakentamisessa.

Kansanrintama paluu julkisiin järjestöihin

Kominternin vuonna 1935 asettamasta tehtävästä, laajan eri kansalaispiireistä muodostuvan kansanrintaman luomisesta sotaa ja fasismia vastaan, on kirjoitettu paljon. Tosiasiaksi jäänee, ettei sellaista rintamaa koskaan Suomeen muodostunutkaan.

Sen sijaan muodostui SKP:n omista lähtökohdista tavoitteeksi asetettu työväen yhteisrintama työväestön elinehtojen kohentamiseksi.

SKP:n omassa historiankirjoituksessa on pyritty muodostamaan kuva, että jo vuonna 1933 alkanut kamppailu työväen yhteisrintamasta loi hyvän pohjan kansanrintaman luomiseksi.

Tosiasiassa se joukkokannatus, jonka SKP:n erilaiset kansanrintamaa propagoivat ja siihen tähtäävät toimet saivat aikaan, pohjautuivat pääasiassa vasemmistolaisiin voimiin.

Tämä SKP:n kutsua noudattanut joukko muodostui niistä kansalaisista, jotka joutuivat kodittomiksi, kun lapuanliikkeen seurauksena 1930-luvun alkuvuosina lakkautettiin lähes 4000 työväenjärjestöä. Olojen helpotuttua nämä ihmiset

palasivat ammattijärjestöihin ja poliittiseen toimintaan.

Heidän rinnallaan kansanrintaman merkittäviin tavoitteisiin samaistui suhteellisen pieni joukko nuorta sivistyneistöä, joka oli kasvanut läheisessä suhteessa sosialidemokraattiseen liikkeeseen.

Mutta merkittävät poliittiset voimat, joihin Kominternin kansanrintamakutsu nimenomaan vetosi, eivät lämmenneet sodan ja fasismin vastaiselle asialle. Liberaali porvaristo, maalaisliitto ja sosialidemokraatit eivät nähneet maailmassa fasismin ja sodan uhkaa riittävän vakavana. Mutta sehän ei ollut ensimmäinen kerta, jolloin suomalaiset poliitikot ovat arvioineet kehityksen pieleen.

Toinen ja todennäköisempi mahdollisuus on, että Saksaa ja sen kehitystä Hitlerin valtakaudella, niin omituiselta kuin se jälkiviisaasta tuntuukin, pidettiin hyvänä esimerkkinä lujasta järjestysvallasta.

Etsivä keskuspoliisi sen sijaan otti kommunistien kansanrintamataktiikan vakavasta. Joulukuussa 1935 osastoille lähetetyssä kirjeessä luetellaan useita vakavia uhkia: Tulenkantajat -lehti, Kirjallisuuslehti, ASS:n Soihtu ja Nykypäivä, joita kaikkia pidettiin kommunistien propagandan väylinä.

Vaikka Ihmisoikeuksien liiton kamppailu kuolemanrangaistusta vastaan käytiin samana vuonna, jolloin kansanrintaman luomiseen tähtäävä kamppailu vasta aloitettiin, on tämän kamppailun tuloksia pidetty sen edustavana saavutuksena. Esittelijä Salan toteamus saattaa silti osua ydinkohtaan: kamppailuun tulivat mukaan muutamaksi vuodeksi vaiennetut kommunistit ja heidän kannattajansa.

"Puolueitten ulkopuolella tapahtuva kansanrintamainto on saanut erittäin huomattavan ilmenemismuodon ns. sodanvastaisena toimintana", valtiollisen poliisin kirjeessä varoitellaan.

Sen joukkopohjaan on EK:n esittelijä J. Sala kuitenkin löytänyt oivallisen selityksen. Käsitellessään Ihmisoikeuksien liiton kuolemanrangaistusta vastustavan 120 000 nimen adressin luovuttamista 1. 11. 1935 eduskunnan puhemiehelle hän toteaa, että tämän mukaan kommunistien kannatus on sama kuin heidän korkein äänimääränsä, 120 000, eduskuntavaaleissa.

"Pelättävää on, että tulevissa eduskuntavaaleissa onnistutaan työntämään eduskuntaan joku aiempi heikäläinenkin", Sala tiivistää.

Syrjintä koitui sosdem. puolueen tappioksi

Eduskuntaan päätyi vuoden 1936 eduskuntavaaleissa todella muutama vasemmistososialisti. Näin tapahtui Uudellamaalla, jossa vaalilistoille saatiin vasemmistolaisia ehdokkaita.

Edistystä tapahtui myös Pohjois-Hämeessä, vaikka sos dem. puolue estikin vasemmistolaisilta listoille pääsyn. Antti Hyvösen mukaan (teoksessa "SKP: n maanalaisuuden vuodet") äänivertailu osoitti, että sosdem. puolue menetti harastamallaan syrjinnällä ääniä esim. juuri Pohjois-Hämeessä.

Äänivyöry tuli nimenomaan vasemmistolaisille ehdokkaille, kun sen sijaan eduskuntaan eivät päässeet tunnetut yhteisrintaman vastustajat, puoluesihteeri Aleksi Aaltonen, joka hoiti SDP:n suhteita myös valtiolliseen poliisiin, ohraan.

Hieman vastaavaa analogiaa, yhdenmukaisuutta, on ollut jo havaittavissa tämän päivän Vasemmistoliiton vaalikamppailuissa: kommunistien syrjintää hankammin ajaneet ovat jääneet valitsematta suurisuuntaisista ja suurella rahalla hoidetuista kampanjoista huolimatta, esimerkkinä nytkin puoluesihteeri, jolla näyttää myös olevan yhteisiä intressejä valtiollisen poliisin kanssa!

Vasemmistoliitossa kopioidaan SDP:n roolia vuodelta 1937!

Hämmästyttävien analogia löytyy kuitenkin Vasemmistoliiton eräiden johtohenkilöiden suhtautumisessa kommunisteihin.

Vuosina 1936 ja 1937 sosdem. puolue neuvosto tuomitsi jyrkästi johtavien kommunistien liittymisen SDP:hen aivan kuin osa Vasemmistoliiton johtoa tänä päivänä.

SDP:n puolue toimikunta erotti ensimmäiset kommunisteiksi tai muuten vaaralliseksi koetut henkilöt jo toukokuussa 1937. Joukossa oli tamperelaisista puolueen johtava ammattiyhdistysmies Paavo Rosman ja kulttuurityöntekijä Betty Peltonen. Samalla päätöksellä erotettiin mm. Mauri Ryömä, Raoul Palmgren ja Erkki Vala.

Vasemmistoliitossakin on kommunistien erottaminen ollut käsiteltävänä, mutta toistaiseksi on pitäyditty heidän eristämiseensä liiton johtotelimistä ja osin vaarallisuudesta.

Suorastaan raivoisiin mittoihin sosdem. puolueen ajojahti kommunisteja vastaan yltyi vuonna 1940 ja alkuvuodesta 1941, jolloin johtavien sosialidemokraattien tiedossa olivat jo yhteiset sotatalkoot Hitlerin Saksan kanssa.

Rosman ja Peltonen saivat seurakseen Pohjois-Hämeestä 24 johtavissa asemissa eri puolilla piiriä olevia sosdem. puolueen jäseniä, pääosaltaan kommunisteja, jotka puolue toimikunta erotti marraskuussa 1940.

Puolue toimikunnan kurinpitotoimet jatkuivat tammikuussa 1941, jolloin erotettiin Nokian sosdem. työväenyhdistyksestä 20 jäsentä. Kun tammikuun lopulla erotettiin vielä sosdem. työläisnuorisoliitosta Tampereen sosdem. nuori-

soseura, lähenei erotettujen määrä jo pariasataa.

Niin sosdem. puolueen toimet 1930-luvun lopulla kuin Vasemmistoliiton eräät kannanotot 1990-luvun alussa kommunisteja vastaan polkevat yllättävän yhdensuuntaisia latuja. Kommunistit olivat silloin ja nyt "puoluetta vahingoittavia aineksia".

Silloisen SDP:n eräänlaisena muodollisena puolustuksena voidaan tietysti pitää sitä, että kommunistinen puolue oli tuolloin laitton ja kielletty järjestö, johon sosdem. johto oli lapualaisvuosina kannanotoilla myötävaikuttanut.

Vasemmistoliitossa taas hanakimmin kommunistien syrjintää ajaneet lienevät entisiä kommunisteja tai SKDL:n sosialisteja!

Kansanrintamapolitiikan opetuksia

Historiasta pyritään usein etsimään opetuksia nykypäivälle. Onko niitä löydetävissä kansanrintamapolitiikasta?

En aio ryhtyä luotaamaan tuota merkittävää kautta perusteellisemmin. Jo edellä olevasta voi kuitenkin vetää joitain johtopäätöksiä. Niiden lisäksi muutamia reunahuomautuksia.

1. Kominternin päätösten kaavamaisuus. Kuinka moneen maahan loppujen lopuksi Kominternin 1935 asettama tehtävä kansanrintaman luomisesta sotaa ja fasismia vastaan tepsyi? Oliko Euroopassa kaksi tai kolme sellaista maata, joissa oli reaaliset edellytykset tällaisen kansanrintaman luomiseen?

Kominternin kongressissa puhunut silloinen SKP:n pääsihteeri Arvo Tuominen itse asiassa vastasi suomalaisten tilanteeseen lapualaiskautta arvioidessaan: "Kommunistinen puoleemme on ainoa, joka kutsui työväkeä taisteluun päälle karkaavaa fasismia vastaan."

On kuitenkin ilmeisesti erotettava toisistaan kansanrintamaan tähtäävä poliittinen toiminta ja itse tavoitteen toteuttamismahdollisuus. Saattaa olla, että joskus mahdottomalta tuntuvaa päämäärääkin kannattaa tavoitella, kuten lohien narraamista. Suomessa kansanrintaman tavoitteet joka tapauksessa herättivät suurta huomiota ja saivat aikaan monenlaista myönteistä toimintaa.

Kaavamaisuus tulee esiin kansainvälisen työväenliikkeen historiassa monella muulla tavalla. Pahiten se lienee vahingoittanut sosialismin asiaa toisen maailmansodan jälkeen Itä-Euroopassa, jossa pyrittiin luomaan sosialismia neuvostoliittolaisen, stalinismin pahoin runtelema mallin mukaisesti.

Mutta kaavamaisuutta ei esiinny ainoastaan työväenliikkeessä. Ylikansalliset järjestöt syyllistyvät tänäkin päivänä samaan syntiin. Samaan kastiin voita-

neen lukea myös Euroopan Yhteisön direktiivien aiheuttamat kouristukset eri maissa.

2. Kommunistien toiminnan joustavuus. Maanalaisuuden oloissa Suomen kommunistinen puolue oli tottunut toimimaan erilaisilla nimikkeillä, joihin kommunistivainot olivat puolueen pakottaneet. Lapualaislakien kiristäessä tilannetta entisestään SKP oli valmis häivyttämään oman maanalaisen toimintansa minimiin. Tämä osoitti hyvin pitkälle menevää joustavuutta, jossa pääasiaksi nousi tehtävien toteuttaminen: kamppailu fasismia ja sodan vaaraa vastaan.

Tällä osin pakon sanelemalla taktiikalla oli kuitenkin myös toinen puoli: Leo Suonpää on SKP:n Tampereen piirin 30-vuotisjulkaisussa arvioinut hyvin kriittisesti sitä kehitystä, jonka SKP:n päätökset työväen yhteisrintaman ja kansanrintaman luomiseksi aiheuttivat.

Hän toteaa, että nämä päätökset merkitsivät käytännössä sosialidemokraattisten järjestöjen ja niiden toiminnan tukemista. Tämän kehityksen varjopuolia arvosteltiin jo sotien välisenä aikana Pohjois-Hämeessä. Huomattiin mitä vahinkoa oli saatu aikaan, kun puolueen oman toiminnan kehittäminen oli laininlyöty. Puolueesta muodostui mm. tästä syystä helppo tuhottava sekä sosdem. puolueen johdolle että muille sotaa Hitlerin rinnalla valmisteleville voimille.

Joustavuudella saattaa olla siis rajansa. Kommunistisilla puolueilla on oma rikas poliittinen ja teoreettinen perustansa. Sen mukainen toiminta oikeudenmukaisemman ja paremman maailman luomiseksi ja kommunistien panoksen antamiseksi tähän kamppailuun edellyttää kommunistisen liikkeen omaa itsenäistä toimintaa ja päätöksentekoa.

3. Kansanrintaman arvo tänä päivänä. Kommunistisessa puolueessa on oma arvio toista maailmansotaa edeltävästä tilanteesta esitetty. Historian kulku on vahvistanut sen. Fasismi ja sodanvaara olivat todellisia uhkia. Fasismi aiheutti valtavaa tuhoa koko maapallolla.

Suomen kommunistinen puolue oli tässä taistelussa fasismin vastaisessa rintamassa. Sen arvoa ei mikään voi himmentää.

Vastaavia rehellisiä itsetilityksiä on ollut turha odottaa niiltä suomalaisilta puolueilta, jotka hylkäsivät kansanrintaman kutsun 1930-luvun puolivälissä ja tukivat natsi-Saksan sotaponnistuksia koko muuta edistysellistä maailmaa ja yhdistyneitä kansakuntia vastaan.

4. Kansanrintama tänä päivänä? Itse asiassa Suomessa ja muualla Euroopassa on muodostunut eräs kansanrintama hyvin luonnollista tietä. Kansojen halu määrätä itse asioistaan on nostanut laajan eri kansalaispiirejä yhdistävän toiminnan Euroopan Yhteisöä ja Euroopan Unionia vastaan. Tällä liikkeellä on ilmeisesti likimain kaikki ne ominaisuudet, joita kansanrintamalle asetettiin 1930-luvulla.

Mutta meillä on myös muita tavoitteita. Ennennäkemätön työttömyys suoraan haastaa laajaan yhteisrintamaan maan talouden kuntoon saattamiseksi.

Näissä suurissa haasteissa on tämän päivän kommunisteilla varmasti oma paikkansa.

(Tiedonantaja/1994)

Ammattiyhdistysliikkeen vainot 1930-luvun alussa ja Suomen Ammattijärjestön lakkauttaminen yhdessä lamavuosien seurausten kanssa aiheuttivat romahduksen työläisten palkkoissa ja järjestäytymisessä. 1930-luvun lopussa Rakennusliiton Tampereen piirin järjestäjänä toiminut SKP:n jäsen ja aktiivi Erkki Salomaa laati kaavion palkkojen kehityksestä 1930-luvulla. Järjestäytymisen kasvu oli seurausta SKP:n vuonna 1933 ottamasta kannasta, jossa työläisiä kehoitettiin liittymään uudelleen hajotajien hallinnassa oleviin ammattiliittoihin. Järjestäytyneisyyden kasvua seurasi myös palkkatason nousu.

MITÄ 1918 TODELLA TAPAHTUI

Etsin yhä Felix-setääni. Minne hän katosi vuonna 1918? Tunnen itseni syylliseksi. Tuntuu kuin olisin kohdellut hänen muistoaan väärin. Häinkin olisi ollut oikeutettu viimeiseen leposijaan kotikaupungissaan Tampereella, omaistensa arvonantoon ja muistamiseen.

Mistä johtuu etten ole aktiivisemmin pyrkinyt selvittämään Felix-setäni kohdaloa, hänen elämänsä viimeisiä hetkiä ja hautapaikkaansa?

Murrettiinko työväenvallan ja paremman tulevaisuuden puolesta taistelleiden työläisten ja köyhän maaseutuväestön henkinen selkäranka niin pahoin, ettei kaatuneita tai sorakuoppiin ammuttuja punaisia taistelijoita uskallettu muistaa?

Niin se ei ollut. Uudelleen nousseet työväenjärjestöt huolehtivat sisällissodan jälkeen - jatkuvista vainoista huolimatta - hyvin niistä hautapaikoista, jotka olivat tiedossa. Mutta kenties voittajien henkinen ylivalta ja punaisten tuomitseminen sai ihmiset vähitellen aroiksi.

Vielä näinä päivinä kiistävät jotkut paikalliset vaikuttajat kuulleen mitään paikkakunnallaan tapahtuneista joukkoteloituksista. Sen sai kokea 1990-luvun puolivälissä professori Heikki Ylikangas, joka kirjasi näitä tutkimuksien paljastamia tapahtumia kohukirjaansa Tie Tampereelle. Vielä vuosia kirjan ilmestymisen jälkeen hän sai parjaus- ja uhkauskirjeitä paikallisilta "valkoisilta", sisällissodan voittajien perillisiltä.

Tätä taustaa vasten nousevat erityisen suureen arvoon sisällissodan jälkeen toimeenpannut punaisten joukkohautojen kunnostukset. Niinikään kerättiin runsaasti tietoja punaisten menetyksistä, sodassa kuolleista, teloitetuista ja vankeileilla menehtyneistä. Paljon uskallettiin aina 1920-luvun lopulle saakka. Sen jälkeen alkoivat jälleen vainotoimet sosialisteja vastaan kärjistyä entisestään. Pienestäkin poikkipuolisesta sanasta ja ilmiäntajan vihjeestä olivat valtiollinen poliisit ja suojeluskuntalaiset kintereillä.

Tulikaste Vilppulassa?

Tietämäni mukaan setäni oli saanut kansalaissodan leimahtaessa pikakoulutuksen konekivääriampujaksi Tampereella. Hänen taitojaan tarvittiin kenties ensi kertaa jo Vilppulassa helmikuun alussa. Tampereen esikunta oli lähettänyt etelään päin eteneviä valkoisia vastaan joukon punakaartilaisia, joilla oli aseistuksenaan vain kiväärejä. Hyvin aseistautunutta ja jo Haapamäen vallannutta valkoisten joukkoa vastaan yritys oli toivoton.

Niin miehet lähtivät takaisin junalla hakemaan Tampereelta tykkejä. Junan tullessa takaisin, joukko oli kasvanut 400 mieheksi, mukana kaksi tykkiä ja muutamia - ilmeisesti kolme-neljä - konekivääriä!

Varsinaiset ratkaisutaistelut Vilppulassa käytiin kuitenkin vasta kuukauden kuluttua. Aikaa oli kulunut jo liiaksi. Valkoiset olivat onnistuneet saartamaan punaisten rintaman Oriveden suunnalta. Kun saarroitus huomattiin punaiset joutuivat perääntymään epäjärjestyksessä.

Kohtasiko Felix-setäni matkansa pään jo tässä vaiheessa? Vai pääsikö hän perääntyvien punaisten mukana aina Tampereelle saakka? Oliko hän vielä rajuissa taisteluissa nykyisen Tampere-talon paikalla pysäyttämässä valkoisten ylivoimaista hyökkäystä?

Kuoliko hän taisteluissa, teloitusr ryhmän luodeista tai nälkään ja tauteihin Kalevankankaan vankileirin epäinhimillisissä oloissa?

Kirjasivatko valkoiset voittajat niiden nimiä, joita päivittäin rahdattiin Kalevankankaan joukkohautaan? Eivät kirjanneet.

Sotatoimissa menehtyi punaisista vain 14 %

Kun viime vuosina on tottunut nykypäivän keinoin välitettyihin kauhukuviin Balkanilla käydyistä taisteluista ja niiden uhreista, tuntuu joskus kuin ne kalpeisivat 80 vuoden takaisen suomalaisten esimerkkien valossa.

Loppujen lopuksi punaisten ja valkoisten sodasta ja sen lieveilmiöistä on

vuosikymmenien aikana kertynyt paljon tietoa, osin tosin unohtunutta ja unohdettua. Kun viime aikoina on päivitelty sitä, miten viime sotien jälkeisenä aikana "nöyristely" Neuvostoliiton edessä johti hallitsevan porvariston keskuudessa monien asioiden "unohtamiseen", tätä tapahtumasarjaa ei voi verratakaan 80 vuoden takaisten tapahtumien lähes pakonomaiseen peittelyyn.

Vuoden 1918 sisällissodan uhreista ja menetyksistä on laadittu tähän mennessä neljäkin kokonaisvaltaista tutkimusta. Mutta viides - valtiovallan suoje-
luksessa eikä lainkaan liian aikaisin, 80 vuoden kuluttua! - on vasta meneillään

Ensimmäisen yhteenvedon teki väestörekisteriä viran puolesta pitävä papisto, toisen työväenjärjestöt. Ensimmäiset tieteellisesti perustellut luvut esitti vasta vv. 1966-1971 dos. Jaakko Paavolainen - siis 50 vuotta Suomea järkyttäneiden tapahtumien jälkeen! Sekin kertoo jotain virallisen Suomen suhtautumisesta itsenäisyyssajan varhaisiin vaiheisiin.

Aiempien tutkimusten ja omien lisäselvitystensä pohjalta julkaisivat fil.maist. Jari Eerola ja hum.kand Jouni Eerola tänä vuonna yhteenvedon "Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918" (Kirjapaino Jaarli Oy Turenki 1998). Heidän tutkimuksessaan on paljon myös muistitiedon kautta havainnollistettuja yksityiskohtia. Se on monessa mielessä tottuja käsityksiä ja nykypäivän pintatietoa jäsennyt tutkimus.

Kun punaisten kokonaistappiot tämän tutkimuksen mukaan olivat 28 088 henkilöä, niin vasta sodan loputtua pääsivät voittajat tosi toimiin: 63 % eli 17 707 henkilöä sodan punaisista uhreista menetti henkensä vasta sotatoimien päätyttyä.

Yhteensä teloituksissa ja vankileireillä punaisista kuoli 75 % eli 21 137 henkilöä. Sotatoimissa punaisia menehtyi 3 978 (14,1 %). Ja kadonneita, joiden hautapaikka ei ole tiedossa, löytyy tilastoista 2 354 (8,3 %).

Mannerheimin päiväkäsky:

"Ammutaan paikalla"

Valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim antoi useita päiväkäskyjä, joiden sanotaan vaikuttaneen armottomaan käytäntöön. Ensimmäinen "ammutaan paikalla" -kuulutus annettiin jo 25.2.1918. Sen tulkinvaraisuudella saatettiin perustella vangittujen ja antautuneiden punaisten tappoja.

Tampereella saadun suuren voiton jälkeen Mannerheim uhkasi 18.4. "kuole-malla rangaista" jo ennen otettujakin vankeja. Päiväkäskyllä 2.5.1918, jolloin sota oli jo päättynyt, määrättiin, että jokainen itsenäisen joukko-osaston päällikkö asettaa sota-oikeuden.

Kun valkoisella armeijalla oli n. 50 000 vankia, Mannerheim antoi 12.5. määräyksen vankien vartioinnista "mitä suurimmalla ankaruudella". Sen mukaan "tottelemattomuus vahtia kohtaan ja pienikin karkaamisen yritys rangaistaan kuoleamalla".

Jari ja Jouni Eerola toteavatkin tutkimuksessaan, että "ylipäällikön ammutaan paikalla- säännöstö luvalisti vankien tappamisen päällikön harkinnan mukaan". Tutkijat viittaavat professori Heikki Ylikankaan kertomaan, miten ensin upseerit teloittivat omakätisesti ja sitten "miehistö ryhtyi samaan puuhaan luottaen siihen, että menettely hyväksytään." (Tie Tampereelle, siv.522)

Valkoisen armeijan "lempeäkatseisen" ylipäällikön rooli tapahtuneisiin julkumuksiin on ns. vapaussotakirjallisuudessa moneen kertaan pyritty kiistämään. Myös jotkut "puolueettomat" historian tutkijat ovat tukeneet tätä näkemystä. Lienee kuitenkin eittämätöntä, etenkin vallitsevan nykyisin oikeuskäsityksen (vrt. Balkan) valossa, että Mannerheim omilla päiväkäskyillään päästi "hurma-henget valloilleen".

Murhapartio asialla Hyvinkään seudulla

Sekä aiemmissa tutkimuksissa että mainitussa Eerolain keräämässä teoksessa on suuri määrä kauhistuttavia esimerkkejä siitä, miten valkoisten ylipäällikön luomat kostotoimet sujuivat sotatoimien jo loputtua. Jukka Rislakki on kertonut kotipitäjästään Jämsästä teoksessa Kauhun aika, miten Jämsässä tapettiin n. 70 punaista, joukossa seitsemän naista, vaikka paikkakunnalla ei ollut edes toimivaa sotilastuomioistuinta.

Eerolat puolestaan ovat tutkineet murhia ja teloituksia mm. Hämeenlinnassa, Hyvinkäällä ja Lahdessa. Merkittävänä piirteenä Hyvinkäällä oli, että teloitusten toimeenpanijat halusivat pysyä tuntemattomina, vaikka käskyjen antajat kyllä tiedettiin.

Kun Hyvinkäälle tuotiin antautunut Karkkilan punakaartin esikunta ja lohjalaisia vankeja, niin ensimmäiset 20 ammuttiin Vapun päivänä ns. Lippaan sataluiskassa. Vapunpäivän teloitusten jälkeen Hyvinkäällä ammuttiin toukokuun aikana vielä 100 punaista. Eerolat kertovat, että teloituspaikka siirrettiin läheiseen Sahanmäen metsikköön.

"Tällä pyrittiin sekä teloittajien henkilöllisyyden että teloitettujen määrän salaamiseen", kirjoittajat toteavat.

Tarkasteltuaan Hyvinkäällä ja sen ympäristössä tapahtuneiden teloitusten päivämääriä, kirjoittajat tulevat siihen johtopäätökseen, että niinä päivinä kun teloituksissa on ollut Hyvinkäällä tauko, tuntemattomat telottajat olivat käy-

neet suorittamassa "työtään" ympäristökunnissa Tuusulassa, Lopella, Mäntsälässä ja Nurmijärvellä, joissa toukokuun aikana teloitettiin 86 punaista sotavankia.

Murhapartio sai siten saaliikseen toukokuussa tällä alueella parisataa punaista.

Naisvankien joukkomurha

Työväen muistitietotoimikunnan keräämiin tietoihin perustuen Eerolat kertoivat järkyttäviä yksityiskohtia naisvankien teloituksista. Lahden rautateollisuus Oy:n työjohtajan Edvard Savutien mukaan 8.5. ammuttiin 85 naista. "Hautausmaassa olleet vangit kertoivat eräänä päivänä haudanneensa 140 ruumista, joista suurin osa oli naisia." Toisellekin päivälle oli jäänyt vielä 50 ammuttua.

Tämä on kirjoittajien mukaan tapahtunut uuden hautausmaan ulkopuolella ja "juuri tämä hauta tunnettiin myöhemmin ammuttujen naisten joukkohautana".

Kirjoittajat olettavat, että joukkomurhaan on osaltaan vaikuttanut kiire. Vankkeja oli siirtämässä juuri Hennalaan ja saksalaiset halusivat kuljettaa vangit Hämeenlinnaan. Lahdessa ammutut naiset ovat olleet kirjoittajien mukaan hyvin nuoria, nuorimmat 14-15-vuotiaita, useimmat 20 vuoden kahta puolta.

Tutkimansa perusteella kirjoittajat toteavat, ettei "voida sulkea pois niitä punaisten perimätiedon väitteitä, että mainittu naisten joukkomurha olisi tapahtunut poikkeuksellisen brutaalilla tavalla".

Vielä viimeinen taisto

Suomessa on onnistuttu vuosikymmenien kuluessa erinomaisella tavalla peittelemään vuoden 1918 sisällissodan jälkiselvittelyjen verinen todellisuus. Monet ovat saattaneet uskoa, että täydellinen unohtus on jo haudannut alleen silloiset rikokset. Mutta murhat eivät vanhene, vaikka sekä uhrit että tekijät olisivat poistuneet joukostamme.

Suomalainen todellisuus 80 vuotta sitten ei ole kaukana meidän aikamme Balkanin tapahtumista. Jos kansainvälinen yhteisö olisi 80 vuotta sitten ollut samanlainen kuin nykyisin, olisivat valkoiset voittajat joutuneet rikkomuksiinsa ihmisoikeuksia vastaan tuomittujen penkille.

Historiallisten tapahtumien tuntemus omassa maassamme auttaa meitä tänäkin päivänä sijoittamaan tapahtumat oikeaan kehykseen.

(Eläkeläinen/1998)

Vainotoimet vasemmistolaista työväenlikettä vastaan 1920 -1930 -luvuilla aiheuttivat sen, että muistot vuoden 1918 sisällissodasta monilta osin tukahtuivat. Viime vuosina on kuitenkin julkaistu monia uusia tutkimuksia, jotka paljastavat valkoisen terrorin hirvittävät jäljet. Vasta 1990-luvun puolivälissä aloitettiin professori Heikki Ylikankaan johdolla laaja virallinen tieteellinen tutkimus Suomen sotasurmista. Tutkimus on jo päätöksessään, mutta eräitä osatutkimuksia on sen pohjalla jo ilmestynyt. Kuva TA-arkisto.

VON DER GOLTZ: EI MANNERHEIM VAAN SAKSALAISET RATKAISIVAT TAISTELUN SUOMESTA

“Kenraali Mannerheim sähkötti 20:na maaliskuuta Tukholman kautta Saksaan: - Pyydän ilmoittamaan Thesleffille (valkoisten yhdysupseeri Saksassa/kirj. huom.), että pidän ehdottomana velvollisuutenani kiiruhtaa saksalaisen retkikunnan saapumista. Viivyttely kohtalokasta.”

von der Goltz: Toimintani Suomessa, WSOY 1920.

“Kun kenraali Mannerheim oli vaatinut saksalaisen retkikunnan tulon jouduttamista, koska viivästyksellä saattaisi olla kohtalokkaat seuraukset, antoi Hänen Majesteettinsa Keisari maaliskuun 24. päivänä käskyn, että retkikunnan on lähdettävä niin nopeasti kuin mahdollista.”

Carl Henke und Gerhard Liesner: Um Finnlands Freiheit, Berlin 1932.

Saksalaisen Itämeren divisioonan päällikkö, kenraali von der Goltz oli saapunut Dantziin jo helmikuussa 1918. Virallinen sopimus saksalaisen retkikunnan tulosta tukahduttamaan Suomen työvään vapaustaistelua oli tehty Vaasan senaatin ja Saksan hallituksen kesken maaliskuun alussa.

Näin ollen saksalaiset olivat valmiit noudattamaan hätähuutoa. Se olikin tarpeen. Saksalaisten tulon varmistuttua Mannerheim saattoi keskittää voimansa punaisten voimakasta linnaketta Tampereä vastaan.

Venäläisistä ei huolta

Varmistuksien ja miinanraivaukseen kuluneen ajan vuoksi Hankoon saavuttiin huhtikuun 3. päivänä. Varusväki ei ryhtynyt vastarintaan. Itämeren divisioonan kuului 9000 miestä ja runsaasti sotakalustoa. “Mutta laivojen purkaukseen kului tietysti päiväkausia ja siksi viivyin esikuntineni kauniissa Hangossa

vielä kolme päivää. Täällä oli unohtumattoman uljasta katsella tuota laivastoparaattia, jonka suoritti yli 50 laivaa liikuskellen jäissä ja kallioluotojen keskelä...”. (von der Goltz s. 84)

Mahtavaan saksalaiseen laivastoon kuului useita sota-aluksia. Saksalaisia ilahdutti Venäjän laivaston Helsingistä lähettämä edustaja: “Helsingissä jäihin jäätyneen Venäjän laivaston Hankoon lähettämien edustajien kanssa tehtiin sellainen sopimus, että se mereltä päin pääkaupunkia vastaan tehdyssä hyökkäyksessä pysyisi puolueettomana, mutta saisi siitä hyvistä myöhemmin loitota Kronstattiin.” (s. 84)

Isku punaisten selkään

Alun alkaen Hankoon rantautuneiden saksalaisten ensimmäisenä tavoitteena oli katkaista punaisten selkäranka, rautatieyhteys Tampereelta Lahden kautta Viipuriin. Suunnitelmia kuitenkin muutettiin. von der Goltz lähtikin kohti Helsingin. Samanaikaisesti Tallinnasta saapunut toinen maihinnousujoukko, n. 3000 miestä, nousi maihin Loviisassa Valkomin edustalla tehtävänäään katkaista Lahden - Viipurin rata. von der Goltz pääsikin helpommalla, toki ankaria taisteluja käyden, kuin von Brandenstein Loviisan suunnalla. Kovin taistelu lännessä käytiin heti Karjaalla, jossa punakaarti pidätteli saksalaisia kaksi päivää ja saksalaisten piti lähettää sinne apuvoimia. Niinpä majuri Hamilton sai avukseen kenraali Wolfin prikaatin.

Kiivas vastarinta sai saksalaiset arvelemaan, että punaisia oli vastassa 8000 miestä. Myöhemmin arvio pudotettiin 5000 mieheen (Henke/Liesner). Todellisuudessa hätäisesti kokoonpantu punaisten joukko käsitti vain 500-600 miestä. (Arvi Kokko: Rintamilta, s. 87-92). Sotapropagandan huippusaavutusta lienee edustanut Uuden Suomettaren 14.4.1918 levittämä tieto, että Karjaan valtauksen oli “tarvittu vain kymmenen miestä ja yksi tykinlaukaus”. (Tuure Lehen: Punaisten ja valkoisten sota. Kansankulttuuri 1978, s. 233)

Rajuja taisteluja Helsingissä

Sekä Helsingissä että idässä Loviisan suunnalla käytiin useita rajuja taisteluja. Kun saksalaiset valtasivat Leppävaarassa 11.4. punaisten asemat, luulivat he jo vastarinnan murtuneen. Hämeenkylästä Tikkurilaan suunnannut 3. kaartin ulaanirykmentti joutui samana iltana toteamaan tämän erehdykseksi. Myös paikalliset asukkaat puolustivat kotejaan. “Kaksi panssarijunaa yritti kiivaalla tykki- ja konekivääritulella estää eskadroonaa etenemästä. Vastustaja piti kiivaasti puo-

liaan lukuisissa erillisissä taloissa, ammuskelin metsästyspyssyillä, akkoja osallistui taisteluihin. Yhdestä joka ampui erään ulaanin 20 metrin etäisyydeltä, tehtiin selvää käsikranaatilla.“ (Rykmentin sotapäiväkirja, s. 27)

Tuure Lehen arvelee, että kysymyksessä on ollut osittainen rangaistusretki-kunta siviiliväestöä vastaan. Sitä tukee se saksalaisten ilmoitus, että he menettivät vain kaksi miestä, kun sen sijaan ”noin 100 kaatunutta vihollista peitti taistelutantereen“. (Tuure Lehen, s.263)

Saksalaisten yleinen hyökkäys Helsinkiä vastaan aloitettiin 12.4. Päävoimat iskivät Töölön kautta keskustaan. Saksalainen laivasto otti osaa taisteluihin tykistötulellaan. Tiukkaa vastarintaa kohdattiin Huopalahden itäpuolella kallio-
maastossa. Myös Pasilan asema vallattiin vasta kiivaiden taistelujen jälkeen.

Helsingin asemalle saapunut punaisten täydennysmiehistö meni ansaan: ”Se joutuu heti meidän tulitukseemme. Punakaartilaiset hyppäävät ulos, yrittävät päästä pakoon vieressä olevaa metsää kasvavaan mäkeen. 4. eskadroona ryntää vielä täynnä olevien vaunujen luo. Ne jotka eivät pääse pakoon, ammutaan ja osaksi tuhotaan lähitaisteluissa.“ (Henkel/Lisner, s. 67)

Säälimätöntä sodankäyntiä

Sotapäiväkirjat Helsingin valtauksesta ja silminnäkijäin kertomukset todistavat säälimättömästä sodankäynnistä. Vangiksi saatuja punaisia käytettiin saksalaisten suojakilpinä useassa paikassa. Erittäin raaka näytelmä nähtiin nykyisen Lasipalatsin paikalla sijainneessa Turun kasarmissa, jota käytettiin punaisten sidontapaikkana. ”Jonkin aikaa ammuskeltuaan saksalaiset kasasivat kasarmien seinustoille, etenkin ovien kohdalle tappuroita, paloöljyä ja muita palavia aineita ja sytyttivät ne tuleen. Palavan kolmikerroksisen rakennuksen ovia ulos päässeet ja ikkunoista alas hyppineet ihmiset joutuivat saksalaisten tulituksen uhreiksi.“ (Lehen, s. 239). Koskaan ei ole kerrottu paljonko uhreja tämän sidontapaikan hävitys vaati.

Saksalaiset valtasivat lopullisesti Helsingin huhtikuun 13. päivänä. Sotalaivat olivat tulleet Katajanokalle. ”Ne puuttuivat täältä tykkeineen voimakkaasti ja tehokkaasti kiivaisiin katutaisteluihin, jotka olivat sukeutuneet suurten julkisten rakennusten ympärille. Merivoimien onnistui vapauttaa saarretut jääkärikomppaniat ja pakottaa Smolnassa, Säätytalossa ja Senaatintalossa olleet punaiset joukot antautumaan kello yhden tienoissa iltapäivällä. Noin 1500 miestä aseistuksenaan 6 konekivääriä laski täällä aseensa.“ (Henkel/Lisner, s. 74-75) Näistä taisteluista todistivat vielä pitkään Saksan laivaston tykistötulessa pahoin vaurioituneet Etelärannan talot, joiden kuvia ei ole jostakin syystä ”vapa-

ussodan” muistokirjoissa esitelty.

Ratkaiseva isku Lahdessa

Vaihtelevia taisteluja, joissa vuoroin punaiset, vuoroin saksalaiset olivat voitolla, käytiin kenraali Brandensteinin huhtikuun 7. päivänä alkaneelle etenemisellä kohti Riihimäen - Viipurin rataa. Kymminlinnan valleilla punaiset torjuivat saksalaisten hyökkäyksen niin tehokkaasti, että saksalaiset pakenivat paikalta, kertoo itse taisteluissa mukana ollut Kauko Heikkilä (Luokkasodan muisto. Kansankulttuuri 1947, s. 88-89).

Lahtea lähestyessään saksalaiset saivat jo suuren ”voiton” Orimattilassa. Sotapäiväkirja kertoo (s.95), että ”vastustaja karkotettiin kiivaassa taistelussa, jossa punaisten tappiot olivat 150 kuollutta ja yksi haavoittunut, kun taas uljaat jääkärit menettivät vain yhden miehen kaatuneena ja yhden haavoittuneena”!

Samanlaisia lukuja esittivät professori Heikki Ylikankaan mukaan (teoksessa Tie Tampereelle) valkoiset niissä taisteluissa, joissa voittajat teloitivat antautuneet sotavankinsa. Kaiken kaikkiaan useita päiviä kestäneiden veristen taistelujen jälkeen saksalaiset laskivat saaneensa Lahdessa 25 000 vankia. Ei ihme, että von der Goltz oli valmis kiittelemään saavutuksiaan.

Saksalaiset ratkaisivat

von der Goltz kirjaa saksalaisten menestykset sodan ratkaiseviksi taisteluiksi. Alkuperäinen strategia oli toteutunut. ”Se oli kulkua ainoastaan selkäpuolella olevaa yhdyssidettä Viipurin - Tampereen rataa kohden, niin ettei punainen länsi-armeija enää voinut saada täydennystä Helsingistä tai Viipurista käsin eikä enää tukea punaista itäarmeijaa.“ (Goltz, s. 107)

Kun saksalaiset maihinnousullaan Hangossa tekivät mahdolliseksi valkoisten keskitykset Tampereen rintamalle, niin nyt Viipurin radan katkaiseminen mahdollisti valkoisille keskitykset Viipurin valloitukseen. Vaikka Helsingin valloitus oli poliittisesti arvokas, Goltz toteaa, että ”vasta Hämeenlinnan - Lahden saartoliikkeet huhtikuun 18:sta toukokuun 2:een saivat yhdellä iskulla aikaan Etelä-Suomen vapautuksen ja tekivät Mannerheimin suuren voiton Viipurissa huhtikuun 28:nä ja 29:nä mahdolliseksi.“ (Goltz, s.108)

von der Goltzin ilmoittama 2.5. keisarilleen voitostaan keisari tervehti vastauksessaan 3.5.1918: ”Tovereille lienee mielenkiintoista kuulla, että kreivime Rüdiger vd. Goltz on saavuttanut Suomessa suuren voiton, joka ratkaisee sikäläiset sotaliikkeet. Wilhelm II.R”

Punaisten vapaussota

Eikä "kreivimme" kahden vuoden kuluttua laatimissaan muistelmissa säästellyt mielipiteitään Suomen "vapaussodan" ratkaisuihin. Vertauskohtaan etsiessään hän toteaa, että kun Koltshak, Denikin ja Judenitsh ja englantilaiset Arkangelista yrittivät koulutettuine entisine sotilaineen turhaan vapauttaa Venäjää, niin miten "suomalainen ylipääällikkökään kouluttamattomine sotajoukkoineen" olisi päässyt parempiin tuloksiin. (Goltz, s.71-72)

Kaikki ratkaisunsa saksalaiset tekivät itsenäisesti. Kenraali von der Goltz kertoo saaneensa Mannerheimilta sähkeen valitettavasti ensi kertaa vasta Riihimäen valtauksen jälkeen 22.4. Silloinkin tieto oli harhauttava ja aiheutti suuria tappioita saksalaisille. (Goltz, s. 100-106)

von der Goltzin todistuksen mukaan sodan todellisia ratkaisijoita olivat saksalaiset.

Punaiset soturit puolustivat sankarillisesti synnyinmaataan. Punaisten sota oli tosiasiaa vapaussotaa omia sortajiaan ja vierasta valloittajaa vastaan.

Eläkeläinen 1998

Hieman hankalana ja osin unohdettuna sivupiirteenä virallisen Suomen "vapaussota"-myytissä on ollut saksalaisen Itämeren divisioonan maihinnousu Hankoon ja ratkaisevat taistelut Etelä-Suomessa. On miltei unohdettu, että von der Goltzin joukot pitivät voitonparaatinsa Helsingissä jo kuukautta ennen kuin Mannerheimin valkoisineen marssi Helsinkiin. Saksalaisilla olikin kovat piipussa Helsingin valtauksessa, kuten myös etenemisessä Hämeenlinnan ja Lahden valtaamiseksi. von der Goltz laskemassa seppelettä Helsingin valtauksessa kaatuneitten haudalle Vanhan kirkon puistossa. Kansan Arkiston kuvakokoelmat.

KIVIKOSKEN PAVEN USKOMATON ENNUSTE

Budapestin festivaalista 50 vuotta

On oikeutettua sanoa, että koimme uskomattomia asioita 50 vuotta sitten Budapestin festivaalimatalla. Me omasta sodastamme selviytyneet suomalaiset nuoret lähdimme hirvittävän tuhon kokeneeseen Eurooppaan ja kohtasimme koko maailman nuorison ongelmiseen.

Saatoimme katsella uutta ja outoa maailmaa, kansallisuuksien ja värien kirjoja silmät pyöreinä. Osanottajia oli Unkariin saapunut lähes 70 maasta - vieraita sanottiin olevan 13 000 ja unkarilaisia nuoria tietysti monin verroin enemmän.

Meitä suomalaisia oli vain kuin rikka rokassa. SDNL sai matkaan 24-henki- sen delegaation. Sen lisäksi mukaan tuli viime hetkessä 30-henkinen arvostettu Mauno Saksasen luoma Tampereen nuorisokuoro.

Tanhuharjoituksia Brynhildillä

Matka kahden viikon oleskeluineen maksoi silloisessa rahassa 25 000 markkaa (n.3400 mk nykyrahassa). Kun pääosa matkaan lähtijöistä Tampereen nuorisokuoron lisäksi kertyi pääkaupunkiseudulta, nuorisoliitossa päätettiin yksityisten kulttuurilähettiläiden lisäksi koota lähtijöistä kansantanssiryhmä. Kolmen tanssiohjelman harjoittelu oli varsin iso urakka, kun joukossa ei juuri ollut "ammattilaisia". Minäkin jouduin tietysti mukaan - lähes ilman aikaisempia kansantanssikokemuksia.

Ensimmäisen ryhmän matkaan lähtö oli mieliin painuva tilaisuus Eteläsata-

massa saattajineen. Kun minut oli valittu pioneeriliiton edustajana yhdessä pioneeriohjaaja Toivo Pohjosen kanssa myös festivaalin jälkeen pidettävään maailmanliiton kongressiin, olimme sonnustautuneet satamaan vihreissä pioneeripuseroissa. Laiva oli parikerroksinen Brynhild, jonka avoimella yläkannelle kansantanssiryhmämme matkan aikana viimeisteli taitojaan matkalla Tukholmaan.

Lähdimme matkaan elokuun 10. päivänä, seuraavan päivän vietimme Tukholmassa, jossa ehdimme käydä sikäläisessä huvipuistossa Gröna Lundissa Skansenilla ja illalla matka jatkui junalla etelään. Matkan johtajana toimi Olavi Poikolainen, joka sai matkan aikana merkittävää matkatoimistokoulutusta kantapään kautta. Matkaan oli varattu neljä päivää ja hyvin ehdimme, festivaalihan alkoi elokuun 14. päivänä.

Yhtä hyvin ei käynyt Tampereen nuorisokuoron, joka pääsi lähtemään vasta seuranneena sunnuntaina. Erikoisjärjestelyin saatiin nuorisokuoro matkaan Neuvostoliiton kautta - junalla tietysti - ja niinpä se myöhästyi kuorokilpailuista, mutta sai sen sijaan esiintyä festivaalin tilaisuuksissa, mm. suurjuhlassa Sankarien torilla.

Sanattomina raunioiden äärellä

Kun jälkeinpäin ajattelee matkaa sodan raunioittaman Keski-Euroopan halki ja kokemuksia Unkarissa, ei voi muuta kuin hämmästellä: elimme ne viikot todella suurten tapahtumien siivellä. Neuvostoarmeija oli taistellut pitkään Budapestista, johon saksalaiset olivat linnoittautuneet. Niinpä Tonavan rannalla kohoava kuninkaanlinna oli silloin raunioina, kuten vielä monta vuotta myöhemminkin. Vaikka sodan jälkien raivaamiseen ei ollut ollut aikaa kuin nelisen vuotta, josta pari kansandemokraattisen hallinnon alaisuudessa, kaikki hämmästelivät millä vauhdilla kaupunki oli entistynyt.

Suurin hämmästelyn aihe olivat Tonavan sillat, jotka saksalaiset olivat vetäytyessään räjäyttäneet. Ne olivat yhtä lukuun ottamatta jälleen yhdistämässä molemmin puolin Tonavaa levittäytynyttä kaupunkia. Myös matkan varrella näimme vavahduttavia kuvia sodan eurooppalaisista kasvoista. Niistä järkyttävien oli paluumatkalla käynti Varsovassa juutalaisen asuinalueen Gheton reunalla: suurista kortteleista ei ollut jäljellä kuin röykkiöittäin tiilikasoja.

Eurooppakin oli tuolloin erilainen. Eräässä ruokapaikassamme Budapestin Kaupunginpuiston linnan juurella tutustuimme vihreäpukuisiin nuoriin sotilaisiin. He olivat tulleet Kreikasta, jossa sodan jälkeinen sisäinen taistelu jatkui vielä aseellisessa muodossa.

Tonavan laivaretkellä jouduimme keskusteluihin jugoslavalaisen nuorisoryhmän kanssa ja syytökset sinkoilivat meitä hämmentäen: Neuvostoliiton ja Jugoslavian välienselvittely oli alkanut ja totta kai se näkyi myös festivaalivieraitten joukossa.

Festivaaleilla oli mukana runsaasti siirtomaa-asemastaan vapautuvien ja kamppailevien Aasian ja Afrikan maiden edustajia. Se heijastui myös festivaalin ohjelmassa. Eräs päätunnuksesta olikin taistelu siirtomaavaltaa vastaan. Sen merkeissä järjestettiin Tonavan rannalla suuri joukkotilaisuus, johon Suomen valtuuskunta osallistui.

Myös sisällissodassa voittonsa kynnyksellä oleva Kiinan valtuuskunta vähdytti. Neuvostoliitosta oli mukana korkeatasoinen kulttuurivaltuuskunta, mutta myös fasismin murskaamiseen osallistuneita ja kotimaassaan tunnetuksi tulleita neuvostoarmeijan sotilaita. Muistan erityisesti elokuvan aiheeksikin nousseen lentäjäsankari Maresjevin, joka ammuttiin alas saksalaisten linjojen takana, mutta joka raahautui vaikeasti haavoittuneena takaisin omiensa luokse.

Esiliinan arvoitus kylpylässä

Kukaan ei varmasti osannut etukäteen arvioida millaiseen hirmuiseen mylläkkään Suomen valtuuskuntakin joutui. Kulttuuritilaisuuksia oli niin paljon. Kaiken keskellä suomalaisten piti valmistautua omaan esiintymiseensä Kansallisteatterissa. Meidän tähtenämme oli nuorisoliiton sihteeri Anneli Aarika, jonka lauluopinnot olivat sujuneet erinomaisesti ja joka sitten jäikin Unkariin opiskelemaan ja sai kiinnityksen Unkarin valtionoopperaan. Kansantanhuryhmänkin piti harjoitella. Tanhuryhmä sai sovittua harjoituspaikakseen hienon lavan Margit-saarelta. Ettei vain olisi ollut oopperan ulkoilmanäyttämö. Ja koska oli sukulaiskansan ohjelmasta kysymys paikalle tuli unkarilainen kansatieteen tutkija László Kovács, joka filmasi jokaisen askelemme. En ole koskaan nähnyt filmiä. Se on kuitenkin esitetty Budapestissa vierailleelle tanssiohjaaja Antero Koskelle. Muistelen, että joku meidän sorjista neitosistamme, ellei juuri oma parini, kaatui joko Koiviston polskan tai jonkun muun tanhun räväkässä tahdissa.

Kaiken keskellä jäi totta kai aikaa Budapestiin tutustumiselle. Yksi parhaista oli vierailu Kaupunginpuistossa sijaitsevassa Szécsényi-kylpylässä. Olosuhteet olivat oudot. Jokainen sai oman pukukaappinsa. Tiesimme, että sisällä laajassa rakennuksessa oli saunoja ja eri asteisia kuumia altaita. Koska paikallista opasta ei ollut, hämmästelimme, miksi meille kaikille oli annettu 30x50 sentin suuruinen kangastilkku, jonka molemmissa päissä olivat narut.

Mutta pian se selvisi. Kun astuimme saunaan suomalaiseen tapaan ilkosilamme, siitäkö vasta häly syntyi. Pienen välikohtauksen jälkeen saimme selville, että kangastilkun tarkoituksena oli peittää sukukalleutemme. Muutenkaan kylpylässä käynti ei sujunut välikohtauksitta. Oli siinä naurussa pitelemistä, kun meikäläistä saunottajaa vastaava mies tuli varottamaan Paavo Kivikoskea, ettei 60-asteisessa löylyssä sovi viipyä kovin pitkään. Se voi olla vaarallista!

Tapaaminen Rákosin kanssa

Olisi tietysti ollut varsin omituista, ellemme olisi tavanneet valtansa ja kunniansa kukkuloilla olevaa työväenpuolueen ykkösmiestä Mátyás Rákosia. Törmäsin yhdessä sittemmin mm. Kemin kaupunginjohtajana tunnetuksi tulleen Taisto Johtaisen kanssa Rákosiin upeassa Unkarin parlamenttitalossa järjestellyllä vastaanotolla. Tervehdimme tutunnäköistä pientä ja pyöreätä miestä, jonka pää oli ajeltu täysin kaljuksi. Kaikki olivat silloin juhlamielellä ja kun kerroimme olevamme Suomesta, Rákosin kasvot pyöristyivät entisestään. Ilmeisesti mieleen muistui tuttuja pakolaisvuosilta Neuvostoliitossa. Kuten olen myöhemmin ymmärtänyt Rákosillakin oli tiettyä sukulaisrakkautta meitä kohtaan.

Vaikeat vuodet Unkarilla oli vielä edessäpäin ja hänen tapaamisensa tuntui tietysti silloin aivan mukavalta asialta. Parlamenttitalon kutsuilla notkuivat pöydät tietysti Unkarin antimista. Myös viiniä ja kaiketi väkevämpääkin tarjottiin. Jälkikäteen tuntuu suorastaan ihmeeltä, ettemme festivaaliviikkojen aikana törmänneet Suomen valtuuskunnassa minkäänlaisiin alkoholiongelmiin. Emme tosin olleet osanneet niihin varautuaakaan. Se ei ollut nuorisoliitossa silloin ongelma.

Toki viiniä juotiin, kun sitä tarjottiin. Eniten jäi mieleeni kuitenkin sen erikoinen ja varsin yleinen nautintatapa. Koska viini oli jano- ja ruokajuoma, sitä juotiin baareissakin laimennettuna, joka oli meille aivan uusi asia. Jostakin syystä se näytti huvittavan erityisesti Olavi Poikolaista, joka ylös Budavuurille mennessämme hammasratasjunan päätepysäkillä pienessä asemakojussa huomasi sen. - Hei, otetaan frösit, hän tarjoili. Ja kun huomasimme, että frötsējä oli kolmea eri pituutta, riippuen siitä paljonko soodavettä viiniin lisättiin, hauskuus sen kun jatkui.

Asia erikseen oli, että pioneeritasavallassa, jonne olimme menossa, sai kioskeista ostaa vaikka minkälaisia paukkuja liköörilajeista erilaisiin hedelmäviinoin hin palinkaan asti. Se tuntui jo aika kummalta, mutta maassa maan tavalla.

Kunnallistettu prostituutio

Oli Budapestissa paljon muitakin suomalaisille outoja asioita. Kaikkein oudoin ratkaisu oli tietenkin kaupungin virallinen päätös sallia prostituutio. Asia tuli esille, kun kaupungin edustajat kävivät selvittämässä meille valtuuskunnan majapaikassa eräällä koululla kunnallisia ratkaisujaan. Monien myönteisten seikkojen ohessa saimme tietää, että sekä äänioikeus ja vaalikelpoisuus oli alennettu kansandemokratian aikana 20. eän ikävuoteen. Työttömyys oli olematon ja monet suuret yhteiskunnalliset uudistukset, joista vanhassa Unkarissa oli saattanut vain unelmoida, oli toteutettu.

Joku tässä yhteydessä taisi kysyä, miten prostituutio oli ratkaistu. Selitys oli kyllä ymmärrettävä. Tilanne pitkällisen sodan ja saksalaismiehityksen jälkeen oli sellainen, että sukupuolitaudit olivat levinneet pahoin. Kaupungin hallinto ei nähnyt siinä tilanteessa muuta keinoa, kuin ottaa se valvontaansa. Sillä tavalla saatiin aikaan mm. säännölliset lääkärintarkastukset.

Asia ei kuitenkaan jäänyt tähän. Tarina kertoo, että jotkut olivat käyneet jo seuraavana päivänä tutustumassa - ainakin ulkoapäin - kansandemokraattisen Unkarin sallimaan prostituutioon. Paikka oli löytynyt ja talon portin päältä virallinen festivaalitunnus: Éljen a VIT! Iskevä, kaikkialla läsnäoleva lyhenne VIT (Világ Ifjuszági Találkozás) eli Eläköön maailman nuorison kohtaaminen!

Éljen a Pessi!

Meille jotka jäimme Budapestiin vielä 7-päiväisen kongressin ajaksi, tarjoutui mahdollisuus festivaalin ja kongressin välipäivinä tehdä maaseutukierros ja tutustua Unkariin laajemmin. Se oli todella havahduttava kokemus suurista muutoksista. Jouduin parin korealaisen ja vietnamilaisen kanssa itäiseen Unkariin, jossa läsnäolollamme tehtiin tunnetuksi festivaalia.

Mikään propagandatemppu ei olisi voinut luoda tyhjästä sellaisia kokemuksia kuin vierailu pienessä Pustan reunamalla sijainneessa kylässä. Muistan vieläkin elävästi millä ylpeydellä talonpojat esittelivät vapautustaan vuosisataisesta kurjuudesta suurten tilanherrojen vallan alta. Vastaavasti käynti Hajduszobosloon terveyskylpylässä oli vinkki uudesta ennennäkemättömästä suuntauksesta, jossa työläisetkin hyötyivät Unkarin laajasta kylpyläverkostosta.

Toki unkarilaiset osasivat propagandaakin tehdä jo silloin ja osin tavalla, joka tuntui vieraalta ja hämmästyttikin pohjoisia sukulaisia. Kun junamme tuli asemalle tai kun juhlimme festivaalin periaatteita vaatimattomissa juhlahuoneissa, tapaan kuului tervehtiä eri maiden edustajia heidän johtajiaan muistaen.

Niinpä Eläköön Rákosi, Éljen a Rákosi-tunnuksien perässä seurasi pitkä litanian muitakin nimiä. Tunnistin sieltä tietysti matkatoverini esimiehen Ho Tshi Minhin, mutta kun tuli Suomen vuoro, en ollut uskoa korviani: täällä kaukana Unkarin maaseudullakin tunnettiin ykkösmiehemme Ville Pessi! Vahinko vain, että tekstin antaneet eivät olleet huomanneet, että lyhyt e-kirjain ääntyy unkarin kielessä ä-äänteenä. Siis: Éljen a Pessi! No, sehän ei ketään muuta heilautanut kuin minua.

Paven kova ennuste

DNML:n II kongressi Budapestissa 2-8.9. oli kova juttu. Suomen puheenvuoron piti kunnioitettu SDNL:n puheenjohtaja, rehti ja erinomainen nuorisoliittolainen, joka oli saanut sosialistisen kasvatuksen aakkoset jo ennen sotaa Pyhtäällä. Olimme käyneet läpi hänen puheenvuoroaan ja se heijasteli kansandemokraattisen liikkeen silloisia katsomuksia kansainvälisestä tilanteesta.

Kongressissa, joka kokoontui Budapestin parlamenttitalossa, oli läsnä n.800 osanottajaa 66 maasta. Jälkeen päin ajatellen tuntuu siltä, että sen viesti maailman nuorisolle meni varmaankin perille, sillä kokouksen asialista käsitteli suurelta osin sellaisia asioita, jotka kohdistuivat nimenomaan siirtomaavaltoja ja niiden harjoittamaa politiikkaa vastaan, joka oli ajankohdan suuri yhteiskunnallinen haaste.

Vaikka silloin ja jälkikäteen maailmanliittoa on monilla tahoilla arvosteltu Neuvostoliiton poliittisena apurina, jota se tiettyssä mielessä olikin, pitäisin kuitenkin merkittävämpänä DNML:n imperialismin vastaista roolia Neuvostoliiton politiikasta riippumatta - niin kuin kansojen vapaustaistelu oli silloisissa oloissa tosiasia Neuvostoliiton tahdosta riippumatta. Myös nuorten sosiaalisiin ongelmiin kiinnitettiin huomiota ja esitettiin vaatimuksia ja yhteisiä tunnuksia niiden ratkaisuksi.

Budapestiin kokoontunut nuoriso enteili, että toisesta maailmansodasta ei ollut opittu mitään, vaan maailma oli lyhyen ajan sisällä ajautunut uuteen vastakkain asetteluun, joka uhkasi katastrofilla.

Jotenkin hätkähdyttävän tutulta tuntuu tänä päivänä lukea SDNL:n järjestölehden Merkkitulen 9/1949 pääkirjoitusta DNML:n II kongressista: "Kongressin ja juhlien keskeisin ajatus on nuorison taistelu sodanvaaraa vastaan rauhan puolesta. Imperialististen maiden yhä kiihtyvä asevarustelu sekä USA:n kiristytvä taloudellinen ja poliittinen saarto toisia maita kohtaan niiden alistamiseksi USA:n tahdottomiksi käskyläisiksi, muodostavat vakavan vaaran maailman kansoille."

“Hitler-Saksa lyötiin, mutta nyt jo on nousemassa uusi uhka kansojen orjuukselle. Yhdysvalloissa julistetaan yhä avoimemmin oppia, jonka mukaan kaikkien maailman kansojen olisi taivuttava amerikkalaisen dollarivallan orjuuteen.”

Aikamoista ennakointia. Tämän pääkirjoituksen kirjoittaja oli matkalla mukana ollut Paavo Kivikoski, demokraattisen nuorisoliiton perustajajäsen, kommunisti, hieno ihminen, joka oli joutunut viettämään vakaumuksensa vuoksi Suomen vankiloissa yhdeksän vuotta!

(Eläkeläinen/1999)

Maailma muuttui perusteellisesti toisen maailman sodan jälkeen. Ensimmäinen laajempi kosketus sodan kokeneen nuorison maailmaan toteutui Budapestin festivaalissa 1949. Kuvassa suomalaisia valmistautumassa juhlarssiin. Vasemmalla Paavo Kivikoski ja SDNL:n puheenjohtaja Toivo Karppinen. Edessä pioneeriliiton edustajina matkassa olleet Sakari Selin (vas) ja Toivo Pohjonen.

- Ammuitteko laillisen hallituksen joukkoja?
- En.
- Oliko teillä kivääri?
- Oli.
- Ammuitteko sillä?
- Ammuin.
- Ketä ammuitte?
- Lahtareita.

Kohtaus sisältyy Arvo Lammisen toisen maailmansodan jälkeen keräämään sisällissodan muistitietoon, josta muutamia vavahduttavia välähdyksiä tässä kirjassa.

Sodan jälkeisen valtiollisen poliisin tehtäviin tullut entisen tilastollisen päätoimiston työntekijä Pauli Puolakka yllättyi tutustuessaan "valkoisen" Valpon toimintaan: hän arvioi, että ainoastaan kortistossa oli noin 300 000 suomalaisen tiedot.

Moniko tietää, että vuosina 1919-1939 yksinomaan Turun hovi oikeus tuomitsi kuritushuonerangaistuksiin 38 toimittajaa. Noina vuosina suomalaisille lehdille tuomittiin n. 350 painokanetta. Ja arvataksa kuinka monta kansanedustajaa vangittiin ja lähetettiin vankiloihin?

Näistä kaikista ja monesta muusta oheinen teos kertoo.

Se on kuin pääsisi kurkistamaan Kuun pimeälle puolelle. Artikkelien kirjoittaja Sakari Selin aloitti lehtimiehen uransa vuonna 1947 nuorisolehdessä ja toimi sen jälkeen eri tehtävissä Kansan Uutisissa. Toimittaja Selin on jatkanut kirjallista uraansa julkaisemalla netissä (www.ksl.fi/files/muisti/sakariin.htm) teoksen Punainen Pohjois-Häme sekä kirjoittamalla historiaamme käsitteleviä artikkeleita, joista tämä kirjanen on koottu.